

LAUREA
AMMATTIKORKEAKOULU
Yhdessä enemmän

Janika Lindström & Kristiina Kuparinen (toim.)

SOSIAALITYÖTÄ MUURIEN SISÄ- JA ULKOPUOLELLA

AMMATTILAISTEN NÄKEMYKSIÄ VANKIEN
PARISSA TEHTÄVÄSTÄ SOSIAALITYÖSTÄ

Laurea Julkaisut | Laurea Publications | 85

Janika Lindström & Kristiina Kuparinen (toim.)

SOSIAALITYÖTÄ MUURIEN SISÄ- JA ULKOPUOLELLA

AMMATTILAISTEN NÄKEMYKSIÄ
VANKIEN PARISSA TEHTÄVÄSTÄ
SOSIAALITYÖSTÄ

Copyright © tekijä ja Laurea-ammattikorkeakoulu 2017

Kannen kuva: Rikosseuraamuslaitos
Sivujen 4-5, 12, 28, 48, 78, 102 ja 116 kuvat:
Rikosseuraamuslaitos

ISSN-L 2242-5241
ISSN 2242-5241 (painettu)
ISSN 2242-5225 (verkko)

ISBN 978-951-799-474-3 (painettu)
ISBN 978-951-799-475-0 (verkko)

Kopio Niini Oy, Helsinki 2017

EI OLE OLEMASSA MUUREJA

*Ei ole olemassa muureja
On vain siltoja
Ei ole olemassa
suljettuja ovia
On vain portteja
joiden läpi kuljetaan*

Ote Tommy Tabermannin runosta

Kristiina Kotkavuori menehtyi kesällä 2017. Teoksessa hänen vankien hyväksi tekemänsä arvokasta työtä tehdään näkyväksi artikkelissa Onnistunut sosiaalityö hyödyttää vankia aidosti.

SISÄLLYSLUETTELO

ESIPUHE.....	8
VANKIEN PARISSA TOTEUTUVA SOSIAALITYÖ JA SOSIAALINEN TUKI NÄKYVIKSI OPISKELIJOIDEN ARTIKKELEILLA.....	11
HIENO YHTEINEN TUOTOS - RISE-OPISKELIJAT AMMATILLISEN ARTIKKELIN KIRJOITTAJINA.....	19
SOSIAALITYÖ MUURIEN SISÄLLÄ.....	29
MOTIVOINNISTA MUUTOSTYÖSKENTELYYN - SOSIAALISEN TUKEMISEN MONET MUODOT TUTKINTAVANGIN TUKENA.....	40
ONNISTUNUT SOSIAALITYÖ HYÖDYTTÄÄ VANKIA AIDOSTI.....	49
JÄRJESTÖJEN OSAAMISTA RIKOSTAUSTAISTEN KUNTOUTUKSESSA EI OLE VARAA HEITTÄÄ SOTEN MYÖTÄ MENEMÄÄN.....	57
ASUNNOTTOMAKSI VAPAUTUVIEN VANKIEN KANSSA TEHTÄVÄ SOSIAALITYÖ VANTAALLA.....	71
KOKONAISVALTAISTA TUKEMISTA JA RIKOSTAUSTAISEN ASIAKKAAN RINNALLA KULKEMISTA.....	82
JÄRJESTÖPOHJAISTA EDUNVALVONTAA.....	92
ENEMMÄN JA PAREMPAA PÄIHDEKUNTOUTUSTA VANKILOIHIN DIGITALISAATION AVULLA.....	103
RIKOSSEURAAMUSALAN KUNTOUTUSPARADIGMAN MUUTOS JA MUUTTUVAT OSAAMISVAATIMUKSET.....	112

ESIPUHE

PEDAGOGISESTI ANSIOKAS KUVAUS VANKIEN KANSSA TEHTÄVÄSTÄ SOSIAALIALAN TYÖSTÄ

Sosiaalityötä muurien sisä- ja ulkopuolella -teos on Laurean rikosseuraamusalaa opiskelevien artikkeleista koostuva kokonaisuus. Teoksella on kaksi päämäärää. Ensimmäinen on vankien kanssa tehtävän sosiaalityön ja sosiaalisen tuen moninaisuuden näkyväksi tekeminen vankeuden eri vaiheissa ja työn erilaisissa konteksteissa. Toinen tavoite on pedagoginen. Opiskelijat pääsevät haastattelemaan sosiaalialan ammattilaisia heidän toimintaympäristöissään ja kirjoittamaan julkaistavaan teokseen. Kirjan toteuttamistapa tuo esille kirjoittamisen merkityksen oppimisen, oman alan ilmiöiden hahmottamisen ja ammatillisen työn välineenä. Teoksen alussa kuvataan sitä, miten opiskelijan tietämys rikosseuraamusalalla tehtävästä työstä lisääntyy, kun hän kohtaa ammattilaiset siellä, missä työtä tehdään. Ensin opiskelija näkee vain konkreettiset asiat, esimerkiksi vankilaympäristön, sellin, kalterit ja lukitut tilat. Vankien kanssa työskentelevien sosiaalityöntekijöiden kertomukset omasta työstään avaavat opiskelijoille näkemättömät, mutta merkitykselliset vankilan arkea määrittävät tekijät, kuten henkilöstön määrän, eri ammattilaisten roolit ja tehtävät, vankilan ilmapiirin, turvallisuusluokitukset sekä kuntouttavien toimintojen mahdollisuudet ja menetelmät.

Opiskelijoiden artikkelit luovat kokonaisvaltaista kuvaa rikosseuraamusalan sosiaalityöstä, sen menetelmistä, tavoitteista ja tehtävistä. Vankien kanssa työskenteleviä sosiaalialan ammattilaisia on haastateltu niin vankiloissa, yhdyskuntaseuraamustoimistossa, jälkihuoltoa ja kuntoutusta tarjoavissa järjestöissä kuin kunnissa. Opiskelijoiden tekstit ovat ansiokkaita ja paneutuvia. Vaikka käsitteelliset, metodologiset ja analyttiset viritelmät hakevat paikoilleen muotoaan, opiskelijat kuvaavat vankien kanssa tehtävän sosiaalityön eri toimintaympäristöt, työskentelytavat, asiantuntijuuden vaatteet ja toiminnan tavoitteet konkreettisesti ja huolellisesti.

Opiskelijoiden artikkeleiden lisäksi teoksen alku- ja loppuosassa on alan ammattilaisten kirjan toteutukseen ja teemoihin johdattelvat ja niitä yhteen vetävät artikkelit. Näitä asiantuntijoiden tekstejä soisi luettavan laajasti sosiaalialan eri

toimintaympäristöissä. Teoksen lopettaa rikosseuraamusalan kuntoutusparadigman muutosta ja muuttuvia osaamisvaateita analysoiva artikkeli. Teksti tuo ytimekkäästi esille sen, miten Suomen vankiloissa 2000-luvun aikana vahvan aseman saaneesta yksilökeskeisestä kognitiivis-behavioraaliseen ohjelmatyöstä siirrytään jälleen prosessinomaiseen kokonaisvaltaiseen kuntoutukseen. Tämä merkitsee sitä, että rikollisuudesta irrottautumisessa (desistanssi) laajennetaan vallalla olleesta yksilökeskeisestä ajattelusta sosiaaliset tekijät ja ihmisen elämäntilanteen huomioiviin kuntoutusmalleihin. Lähestymistapa korostaa vapautumisen vaihteaisuutta ja yksilön elämäntilanteen kokonaisvaltaista kartoittamista. Tavoitteena on, ettei ihminen tipahda suoraan vankilasta vapauteen silloin, kun hänellä on mitavia haasteita elämässään, esimerkiksi toimeentulovaikkeitä, päihdeongelmia ja asunnottomuutta. Kokonaisvaltaisessa kuntouksessa elämän reunaehdot ja arkea tukeviin tekijöihin panostetaan jo ennen vapautumista ja tarvittaessa myös vapautumisen jälkeen. Kehitys on myönteistä, ja siinä yhdistyvät menneen aikojen rikinnälihuollon sosiaalityön kokonaisvaltainen eetos ja 2000-luvun ohjelmityön anti vankien yksilöllisten elämäntilanteiden kuntouttamiseen.

Sosiaalityötä vankilan sisä- ja ulkopuolella -teos on toteutukseltaan johdonmukainen, ammattimainen ja asiantunteva. Erityisen kiitoksen ansaitsee teoksen pedagoginen ote, joka on nähtävillä niin teoksen rakenteessa kuin sisällöissä. Teosta toivoisikin hyödynnettävän opetusmenetelmien kehittämisessä. Mainittakoon vielä se, että vaikka sosiaalityön moninaista kenttää on mahdotonta tuoda esiin kokonaisuutena rajatussa ja kuvaavassa artikkelikokoelmassa, lukijalle teos on kuitenkin ”raikas” ja ajatuksia virittävä opiskelijoiden tulkinta vankien kanssa tehtävästä sosiaalityöstä ja sosiaalista tuesta.

Tampereella 20.9.2017
Sanna Hautala (ent. Väyrynen)
dosentti, sosiaalityö

Janika Lindström & Eeva Järveläinen

VANKIEN PARISSA TOTEUTUVA SOSIAALITYÖ JA SOSIAALINEN TUKI NÄKYVIKSI OPISKELIJOIDEN ARTIKKELEILLA

Tämä julkaisu on toteutettu Laurea-ammattikorkeakoulun rikosseuraamusalan sosionomiopiskelijoiden kuntouttavan sosiaalityön opintojaksolla, missä opiskelijat saivat tehtäväksi kirjoittaa ammatillisen artikkelin sosiaalityöstä ja sosiaalisesta tuesta rikosseuraamusalalla. Julkaisun aihepiiri liittyy sekä rikosseuraamusalan sosionomikoulutuksen ydinosaamiseen että alan osamisvaatimuksiin. Rikosseuraamusalan ammattilaisen työn tavoitteena on hyvinvoinnin ja osallisuuden sekä toimintakykyisyyden tukeminen ja rikoksettoman elämäntavan sekä yhteiskuntaan kiinnittymisen edistäminen. (Rikosseuraamusalan sosionomikoulutus, OPS). Rikosseuraamuslaitoksen pääjohtaja Esa Vesterbackan mukaan rikosseuraamusalan tehtävät ja tavoitteet ovat muuttuneet huomattavasti kahden viimeisen vuosikymmenen aikana. Turvallisuustehtävän lisäksi alan odotetaan vaikuttavan myös rikollisuuden taustalla oleviin sosiaalisiin ja yksilöllisiin tekijöihin uusintarikollisuuden estämiseksi. Tämä on lisännyt erityisesti sosiaalialan asiantuntijatiedon merkitystä rikosseuraamusalalla. (Vesterbacka 2014, 8.)

Julkaisun artikkeleita varten opiskelijat haastattelivat eri ammattilaisia, jotka työskentelevät vankien tai rikostaustaisten parissa. Haastateltavia valittiin vankeusprosessin eri vaiheissa ja erilaisissa tehtävissä toimivista ammattilaisista. Tehtävänannossa sosiaalialan asiantuntijuudelle ei asetettu erillisiä kriteerejä. Myös vankien parissa tehtävää sosiaalityötä ja sosiaalista tukea tarkastellaan laajasti auttamistyön eri käytännön työmuodoista käsin ja osana hyvinvointiyhteiskuntaa. Kokoomateoksen punaisena lankana on vankien parissa tehtävä sosiaalityö ja sosiaalinen tuki vankeusprosessin eri vaiheissa. Julkaisun tarkoitus on artikkeleiden

avulla antaa ammattilaisille puheenvuoro rikostaustaisten parissa toteutuvan sosiaalityön ja sosiaalisen tuen nykytilanteesta sekä niihin liittyvistä haasteista ammattilaisten sekä tulevien ammattilaisten kokemana. Rikosseuraamusalalla näyttöön perustuvien menetelmien kehittäminen ja käyttöönotto on merkinnyt lähinnä strukturoituja toimintaohjelmia, joiden vaikuttavuudesta on näyttöä. Sosiaalialalla kehitys on vienyt huomattavasti väljemmin määriteltyjen hyvien käytäntöjen suuntaan. (Rantanen & Toikko 2014, 129.) Ammattilaisia haastatellaan ja heidän näkemyksiään selvittämällä tehdään näkyväksi heidän kokemuksia asiakastyössä toimivista hyvistä käytännöistä.

Opiskelijat lähestyivät sosiaalityön ja sosiaalisen tuen teemoja erilaisista ennalta määritellyistä näkökulmista vankeusprosessin eri vaiheissa toimivia ammattilaisia haastatellen. Opiskelijat muodostivat pienryhmät, ja jokainen pienryhmä valitsi haastattelemansa ammattilaisen alla olevan taulukon mukaisesti:

Taulukko 1. Sosiaalityön ja sosiaalisen tuen teemojen yhdistyminen vankeusprosessin vaiheisiin

Ammattilainen	Näkökulma
Suljetun vankilan sosiaalialan ammattilainen	Suljetun vankilan sosiaalityön ja suunnitelmallisen rangaistusaikatyön kuvaus. Yhteiskunnallisten lähtökohtien kuvaaminen.
Tutkintavankilan sosiaalialan ammattilainen	Tutkintavankilassa toteutuvan sosiaalityön sekä sosiaalisen tuen kuvaus. Vankien muutosmotivaation tarkastelu ja työn metodisuuden analysointi.
Avovankilan sosiaalialan ammattilainen	Avovankilassa toteutuvan sosiaalityön kuvaus. Verkostoyhteistyö ja moniammatillinen yhteistyö vangin kuntoutumisen tukena.
Järjestön sosiaalialan ammattilainen	Järjestössä tehtävän sosiaalityön kuvaus. Järjestötoimijan tehtävät ja työnjako sekä vastuut eri sidosryhmäyhteistyössä. Järjestötoiminnan erityisyys.
Kunnan sosiaalialan ammattilainen	Kunnan vankisomiaalityön kuvaus. Ammattilaisnäkökulma ja organisatorinen näkökulma. Poliittis-hallinnollinen näkökulma.
Yhdyskuntaseuraamus-toimiston ammattilainen	Asiakkaiden tarpeiden kuvaaminen sosiaalityön sosiaalisen tuen näkökulmasta. Yksilö- ja yhteistyöhön liittyvät näkökulmat. Ammattilaisen toimintaan liittyvät tiedot, taidot ja välineet.
Kriminaaliasiamies	Kriminaaliasiamiehen tehtävien kuvaus. Keskeinen lainsäädäntö rikostaustaisten sosiaalityön näkökulmasta.

Opiskelijat haastattelivat tutkintavankilan, suljetun vankilan ja avovankilan ammattilaisia, jotka kertoivat työhön liittyviä kokemuksiaan toisiinsa nähden erilaisista laitoksista, vankeusajan vaiheista tai prosesseista käsin. Näissä artikkeleissa tehdään näkyväksi erityisesti vankilassa vankeusaikana toteutuvaa sosiaalityötä sekä erilaista sosiaalista tukea. Lisäksi opiskelijat haastattelivat järjestössä sekä kunnan palveluksessa rikostaustaisten parissa toimivia sosiaalityöntekijöitä, jotka valottivat tekemäänsä sosiaalityötä taustaorganisaatioidensa identifioimina, sosiaalityön paikantuessa vankilaan, vapautteen sekä niiden nivelvaiheessa toteutuville yhteistyön rajapinnoille.

Yhdyskuntaseuraamusyöntekijää haastateltiin, koska yhdyskuntaseuraamus-toimistossa työntekijät auttavat asiakkaitaan erilaisissa tavoitteissa sekä tekevät yhteistyötä tukijärjestelmässä toimivien ammattilaisten kanssa. Työntekijät huolehtivat seuraamusten täytäntöönpanoon liittyvistä kysymyksistä ja auttavat asiakkaita rikoksetoman elämäntavan saavuttamisessa. (Järvinen 2015, 33.)

Yhteiskunnan eri palveluiden ja tukimuotojen käyttö edellyttää kohderyhmän oikeudellisen aseman tarkastelua suhteessa yhteiskunnan tukijärjestelmään. Tätä tarkastelua varten artikkelijulkaisun tehtävänantoon määriteltiin yhdeksi haastateltavaksi kriminaaliasiamies, joka toimii vankien sekä rikostaustaisten edunvalvojana Kriminaalihuollon tukisäätiön palveluksessa. Eri rangaistusten täytäntöönpanon sisältöjä kehitetään erityisesti tehostamalla yhteiskunnan normaalipalvelujen käyttöä jatkumoiden turvaamiseksi. (Rikosseuraamuslaitoksen monisteita 1/2016, 1.)

Kriminaaliasiamiestoiminnan loppuraportin mukaan asiakkaan auttamiseksi tarvitaan kohderyhmän asemaa ja kysymyksiä koskevaa erityisosaamista, johon kriminaaliasiamiehellä on edellytyksiä. Kokemus on osoittanut, että huolimatta monista marginaaliryhmien edunvalvontajärjestelmistä vankiloissa olevat ja vapautuneet vangit jäävät avunsaajina jonojen viimeisiksi. (Suonoja 2006, 36.) Kriminaaliasiamiehellä on kokemusta valtakunnallisesti rikostaustaisten sosiaalihuoltoon liittyvistä kysymyksistä ja heidän asemasta avunsaajina. Kriminaaliasiamiehen haastatteluun pohjautuvan artikkelin avulla tehdään näkyväksi, mistä lainsäädännöllisistä lähtökohdista työtä vankien parissa tehdään ja miten yhteiskunnassamme hyvinvointia vangeille jaetaan.

Opiskelijoiden artikkeleiden lisäksi artikkelikokoomaan otettiin mukaan eri asiantuntijoiden artikkeleita, joissa puheenvuorot liittyvät rikosseuraamusalaan osaamisvaatimusten näkökulmasta, alan sähköisten palveluiden mahdollisuuksiin tulevaisuudessa sekä ammatilliseen kirjoittamiseen, jota tämä julkaisu edustaa.

Ammatillisen artikkelin kirjoittaminen oppimisen välineenä

Ammatillisen artikkelin kirjoitustehtävä tarjosi opiskelijoille perinteisen tentin sijaan oppimistehtävän, jossa ammatillisia käytänteitä tarkastellaan työelämäyhteistyössä yhteiskunnallisista ja teoreettisista lähtökohdista. Työelämälähtöinen

oppimistehtävä noudattaa laureaista pedagogiikkaa. Laurean Kehittämispohjaisen oppimisen malli eli LbD (Learning by Developing) mahdollistaa koulutuksen tavoitteiden mukaisen osaamisen hankkimisen ja työelämäkompetenssien kehittämisen monimuotoisesti ja työelämälähtöisesti. (Niinistö-Sivuranta, Nykänen & Nieminen, 2015, 13, 15.) Opintojaksolle osallistuminen edellytti rikosseuraamusalan ydinosaamisen opintoja, koska opintojakson luentojen sekä tehtävien sisällöt painottuivat vahvasti rikosseuraamusalan erityiskysymyksiin. Tehtävän avulla opiskelijoita ohjattiin tarkastelemaan ammattilaisten tekemää työtä pienryhmissä. Artikkelitehtävänä mahdollisti vankien sosiaalityön ja sosiaalisen tuen tarkastelun eri toimintaympäristöissä opintojakson oppimistavoitteista käsin.

Artikkelin tehtävänannossa määritettiin haastateltavien taustaorganisaatiot, mikä mahdollisti vankeudesta vapautteen liittyvään prosessiin kiinnittyvien tukemisen muotojen kuvaamisen. Ennakkoon määritetyillä näkökulmilla pyrittiin tukemaan

ENNAKKOON MÄÄRITETYILLÄ NÄKÖKULMILLA PYRITTIIN TUKEMAAN TEOKSEN MONISÄRMÄISYYTTÄ.

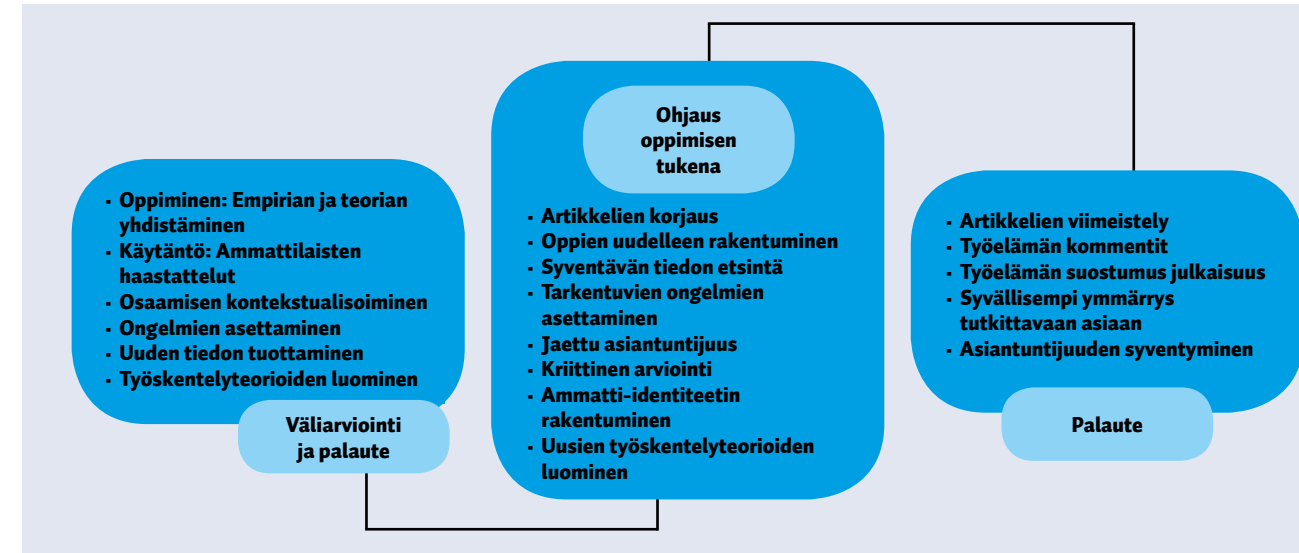
teoksen monisärmäisyyttä, jotta kaikki artikkelit eivät lähestyisi sosiaalityötä ja sosiaalista tukemista rikosseuraamus- alalla samojen kysymyksenasetteluiden kautta. Artikkelin kirjoittamiseen annettiin ohjeet, jotka sallivat rakenteeltaan erilaisten sekä erityylisten artikkeleiden

kirjoittamisen. Julkaistaville artikkeleille määriteltiin arvosanakriteeri, jonka perusteella julkaisuun päätyvän artikkelin arvosanan vähimmäisvaatimus oli 3 (hyvä).

Artikkeleille annettiin määräaika, jolloin ne tuli jättää esitarkastukseen. Esitarkastuksen jälkeen jokaiselle ryhmälle annettiin korjaus- ja kehittämissuhteita, joiden työstämiseen opiskelijaryhmillä jäi aikaa noin kuukausi. Ennen artikkelin julkaisemista kukin opiskelijaryhmä tarkastutti kirjoittamansa artikkelin sisällön haastattelemallaan työelämän edustajalla sekä pyysi haastatellun ammattilaisen kirjallisen suostumuksen artikkelin julkaisemiselle. Koko prosessin ajan opiskelijoilla oli mahdollisuus pyytää ohjausta artikkelitehtävän suorittamiseen ohjauksen nimetyiltä lehtoreilta (Piiraniemi 2008).

Artikkeliin liittyvän työelämäyhteistyön vuoksi artikkeleiden julkaisemista pidettiin tärkeänä, jotta lopulliset tuotokset eivät jäisi ainoastaan opiskelijoiden pienryhmien käyttöön. Julkaisun avulla pyrittiin myös tavoittamaan aihepiiristä kiinnostuneet muut sidosryhmät sekä mahdollistamaan kaikkien julkaisuyhteistyössä mukana olleiden osapuolten oppiminen ja työelämän uudistaminen. Oppimisen näkökulmasta asiantuntijuutta koskeissa keskusteluissa keskeistä on erilaisien käytäntöjen ja lähestymistapojen rakentelu yhteistoiminnallisesti, innovatiivisesti sekä luovaa asiantuntijuutta ja erilaisia oppimisen malleja hyödyntäen. Kokemuksellisen oppimisen ja reflektiivisten käytäntöjen tapaan kuuluvat tutkimuksen, kriittisen reflektion, oppimisen, kokeilemisen ja toiminnan arvioinnin syklinen toistuminen. (Karvinen-Niinikoski 2005, 85; Kallioinen 2007.)

Artikkelitehtävässä osaamisen tietoa tuotettiin työelämäosaajia haastattelemalla. Myös opintojakson teoriaopetusta refleктоitiin suhteessa vankien parissa tehtävän työn autenttisiin käytänteisiin. Tynjälän (2005, 171 – 179) mukaan asiantuntijuuden edellytysten kehittämisessä yhdistyvät tiedonhankinnan, tiedon soveltamisen, ongelmaratkaisun ja sosiaalisen vuorovaikutteisen osallistumisen elementit. Asiantuntijuus pitää sisällään vahvan, uutta luovan elementin, joka mahdollistaa osaavan ja tilanteenmukaisen toiminnan uudistuvassa toimintaperustassa. Raijn (2014, 11) mukaan työelämässä ammattilaiselta odotetaan toimimista muuttuvissa ja odottamattomissa tilanteissa. Ammattilaisen tulee tietää ja ymmärtää sekä toimia löytääkseen uusia ratkaisuja.

Kuvio 1. Prosessikuvaus kehittämispohjaisen oppimisen LbD-toimintamallia sekä Tutkivan oppimisen prosessimallia (Häkäräinen, Lonka & Lipponen 1999) mukaillen.

Vuorovaikutusta ja vaikuttamista asiakkaiden sekä yhteiskunnan hyväksi

Sosiaalialityöhön liittyvä yhteiskunnallinen vuorovaikutus on kaikille avointa. Mukaan tarvitaan asiakkaita, ammattilaisia, omaisia sekä aihepiiristä kiinnostuneita sidosryhmiä. Sosiaalityö voidaan nähdä yhteiskunnallisen vuorovaikutuksen rakentajana (Satka 2013). Julkaisun avulla vuorovaikutuksesta tehdään näkyvää ja haastetaan kaikkia yhteiskunnalliseen vuoropuheluun. Rikosseuraamusalan sosionomeilla on osaamista ja alaan liittyvää tietoa, jonka reflektointi ammattilaisten kanssa auttaa tarkastelemaan työelämän autenttisia käytänteitä sekä niiden toteuttamisedellytyksiä suhteessa työtä ohjaaviin organisatorisiin arvoihin, teorioihin sekä poliittiseen päätöksentekoon (Shaw 1999). Asiakkaiden ja ammattilaisten kokemustiedon monipuolinen analyysi ja sen tulosten hyödyntäminen

päätöksenteossa voi parantaa sosiaali- ja terveyspalvelujen laatua (Satka 2013, 168). Myös alan kehitystrendit tulevat näkyviksi työelämän ja ammatillisen koulutuksen rajapinnoilla, joissa ammattilaiset sekä opiskelijat ovat dialogissa (Mönkkönen 2001).

Ehdoton vankeusrangaistus on usein paitsi päätepiste rikoksille myös osattomuuden jatkumo, jota on edeltänyt erilaisia menetyksiä, sivuun jäämisiä sekä epäonnistumisia. Vankilat ovat köyhyyden sekä psykososiaalisten ongelmien säiliöitä, jotka ottavat vastaan nekin ihmiset, joiden elämänsä on täynnä erilaisia hylätyksi tulemisia ja epäonnistumisia. (Granfelt 2006, 145.) Sosiaalialan ammattilaisten keskeinen rooli on kulkea asiakkaan rinnalla, rakentaa luottamuksellinen suhde, välittää aidosti ja tukea asiakkaan valtautumista omaan muutokseensa (Särkelä 2001). Sosiaalityön menestystarinoita luodaan työntekijän ja asiakkaan välisessä dialogisessa vuorovaikutuksessa, jossa asiakkaan muutosprosessi perustuu työntekijän ja asiakkaan väliseen kumppanuuteen. (Jokinen, Juhila & Ritakari 2003.) Dialogiset asiakasprosessit synnyttävät myös uutta tietoa, jota ammattilaiset analysoivat, kehittävät palveluita ja luovat rakenteita yhteiskunnalliseen muutostyöhön. (Kaljonen 2008; Viinamäki 2008; Särkelä 2001; Mönkkönen 2002; Arnkil, Eriksson & Arnkil 2000.)

Tutkimuksen lisäksi tarvitaan myös käytännönläheistä ammattikirjallisuutta, jossa ammattilaiset saavat oman äänensä kuuluviin. Ammattilaisilla, jotka toimivat vankien parissa, on tietoa marginaalissa elävien todellisuudesta. Tätä todellisuutta on tärkeää dokumentoida ja kuvata. Ammattilaisten käsitykset yhteiskunnan tukiverkon aukkokohtista tekevät näkyviksi ne prosessit, jotka tulee ottaa kehittämisen kohteiksi sosiaalialan koulutuksen ja työelämän yhteistyössä.

Sosiaalityön vaikuttavuus on asiakkaan näkökulmasta konkreettisiin tarpeisiin vastaamista, vuorovaikutuksen kautta saatuja kokemuksia sekä kohtaamisten seurauksena tapahtuvia asioita ja muutoksia (Kulmala, Valkokivi & Vanhala 2003, 140). Vaikuttavuuden arviointi on systemaattisen, luotettavan, empiiriseen aineistoon perustuvaa toiminnan tai intervention arvon määrittelyä, viimekädessä sillä perusteella, onko interventio ollut auttamassa positiivista muutosta asiakkaan elämäntilanteessa. Vaikuttavuutta koskevaa keskustelua on tärkeää ylläpitää alan koulutuksessa. Tärkeää on myös luoda ammatilliselle keskustelulle foorumeita sekä näkyviä vaikuttamisen väyliä, joissa nykyiset ja tulevaisuuden ammattilaiset löytävät yhdessä uusia mahdollisuuksia marginaalissa olevien rikostaustaisten hyvinvoinnin vahvistamiselle sekä heitä koskevan yhteiskunnallisen päätöksenteon edistämiseksi.

LÄHTEET

Arnkil, T. E., Eriksson, E. & Arnkil, R. 2000. Palveluiden dialoginen kehittäminen kunnissa: Sektorikeskeisyydestä ja projektien kaaoksesta joustavaan verkostointiin. Raportteja/Stakes: 253. Helsinki: Stakes.

Granfelt, R. 2006. Paha olla - vankilan sisällä, ulkona, vangin lähellä? Teoksessa Helne, T. & Laatu, M. (toim.). Vääryyskirja. Helsinki, Kelan tutkimusosasto, 145 - 158.

Hakkarainen, K., Lonka, K. & Lipponen, L. 2004. Tutkiva oppiminen. Järki, tunteet ja kulttuuri oppimisen sytyttäjinä. Helsinki: WSOY.

Järvinen, M.-K. 2015. Asiakas-työntekijäsuhde rikosseuraamusalalla. Dialoginen arviointi tiedontuotannon tapana. Tampereen yliopisto. Acta Universitatis Tampereensis 2013.

Jokinen, A. Juhila, K & Ritakari, S. 2003. Sosiaalityötä ”menestystarinoiden” tuolla puolen? Teoksessa Satka, M & Pohjola, A. 2003. Rajavaara, M. (toim.) Sosiaalityö ja vaikuttaminen. Jyväskylä: Minerva Kustannus Oy, 149 - 169. <https://jyx.jyu.fi/dspace/bitstream/handle/123456789/43280/952-5092-91-7.pdf>

Kaljonen, P. 2008. Rinnalla kulkien asiakkaan asialla – sosiaaliohjaus sosiaalitoimiston aikuistyössä. Teoksessa Viinamäki, L. (toim.). 14 puheenvuoroa sosionomien (AMK) asemasta Suomen hyvinvointiasiantuntijajärjestelmässä. Kemi-Tornion ammattikorkeakoulun julkaisuja. Sarja A: Raportteja ja tutkimuksia 2/2008. http://www.metropolia.fi/fileadmin/user_upload/Hakutoimisto/Kev%C3%A4t_2011_NUKO/sote/Viinamaki_A_2_2008.pdf

Kallioinen, O. 2007. Tulevaisuuden asiantuntijuus Laurean opetussuunnitelmassa. Teoksessa O., Kallioinen (toim.) Osaamis pohjainen opetussuunnitelma Laureassa. Laurea-ammattikorkeakoulun julkaisusarja B 22. Helsinki: Edita Prima, 30 – 40. <https://www.laurea.fi/dokumentit/Documents/B22.pdf>

Karvinen-Niinikoski, S. 2005. Sosiaalityön opetus, tutkimus ja kehittyvä asiantuntijuus. Teoksessa M., Satka, S., Karvinen-Niinikoski, M., Nylund & S., Hoikkala (toim.) Sosiaalityön käytäntötutkimus. Helsingin yliopiston Koulutus- ja kehittämiskeskus Palmenia, 73 - 96.

Kulmala, A., Valkokivi, H. & Vanhala, A. 2003. Sosiaalityön kohtaamia asiakkaiden kertomana. Teoksessa Satka, M; Pohjola, A. & Rajavaara, M. (toim.) Sosiaalityö ja vaikuttaminen. Jyväskylä: Minerva Kustannus Oy. 125 – 146.

Mönkkönen, K. 2002. Dialogisuus kommunikaationa ja suhteena. Vastaamisen, vallan ja vastuun merkitys vuorovaikutuksessa. Akateeminen väitöskirja. Kuopion yliopiston sosiaalitieteiden laitos. Kuopio: Kuopion yliopistopainatuskeskus.

Niinistö-Sivuranta, S. Nykänen, A & Nieminen, L. 2015. Osaamisperustaisesta ajattelusta osaamisperustaiseen toimintaan – Laurean uudistetut opetussuunnitelmat (2014) LbD:n mahdollistajana. Teoksessa Niinistö-Sivuranta, S. (toim.) 2015. Iloa ja osaamista. Kehittämispohjainen oppiminen innostuksen lähteenä. Laurea julkaisusarja 57, 10 – 15.

Piirainen, A. 2008. Ohjaus Learning by Developing -toimintamallissa. Laurea julkaisusarja A67. <https://www.laurea.fi/dokumentit/Documents/A67.pdf>

Raij, K. 2014. Learning by Developing Action Model. Laurea Publications 36. <https://www.laurea.fi/dokumentit/Documents/36%20%20Raij%20LbD%20Action%20Model.pdf>

Rantanen, T & Toikko, T. 2014. Näyttöön perustuva käytäntö: Suomalaisen rikosseuraamusalan keskustelun ja sosiaalityön keskustelun vertailua. Teoksessa Sosiaalityö ja sosiaalinen tuki rikosseuraamusosalalla. Linderborg, H., Suonio, M. & Lassila, T. (toim.). Sosiaalityö ja sosiaalinen tuki rikosseuraamusosalalla. Rikosseuraamuslaitoksen julkaisuja 1/2014, 113 - 135 http://www.rikosseuraamus.fi/material/attachments/rise/julkaisut-risenjulkaisusarja/NdFcArAZr/RISE_1_2014_Sosiaalityo_ja_sosiaalinen_tuki_280214web_versio1.3.pdf

Rikosseuraamusalan sosionomikoulutus. Laurea-ammattikorkeakoulun opetussuunnitelma.

Rikosseuraamuslaitoksen monisteita 1/2016. Rikosseuraamuslaitoksen tilinpäätös ja toimintakertomus vuodelta 2015.

Satka, M. 2013. Sosiaalityö yhteiskunnallisen vuorovaikutuksen rakentajana. Janus vol. 21 (2) 2013, 162 – 169. <https://journal.fi/janus/article/view/50695/15401>

Shaw, I. 1999. Evaluoi omaa työtäsi. Reflektiivisen ja valtauttavan evaluatation opas. Helsinki: Stakes, FinSoc Työpapereita 4/ 1999. <https://julkari.fi/bitstream/handle/10024/77454/ty%C3%B6pap499.pdf?sequence=1>

Suonoja, K. 2006. Kriminaali-asiamiesprojektin loppuraportti ja arviointi. Kriminaalihuollon tukisäätiö raportteja 1/2006.

Särkelä, A. 2001. Välittäminen ammatina. Näkökulmia sosiaaliseen auttamistyöhön. Tampere: Vastapaino.

Tynjälä, P. 2002. Konstruktiivinen oppimiskäsitys ja asiantuntijuuden edellytysten rakentaminen koulutuksessa. Teoksessa A. Eteläpelto (toim.). Oppiminen ja asiantuntijuus. Helsinki: WSOY.

Vesterbacka, E. 2014. Esipuhe teoksessa: Sosiaalityö ja sosiaalinen tuki rikosseuraamusosalalla. Linderborg, H., Suonio, M & Lassila, T. (toim.). Sosiaalityö ja sosiaalinen tuki rikosseuraamusosalalla. Rikosseuraamuslaitoksen julkaisuja 1/2014, 8. http://www.rikosseuraamus.fi/material/attachments/rise/julkaisut-risenjulkaisusarja/NdFcArAZr/RISE_1_2014_Sosiaalityo_ja_sosiaalinen_tuki_280214web_versio1.3.pdf

Viinamäki, L. (toim.) 2008. 14 puheenvuoroa sosionomien (AMK) asemasta Suomen hyvinvointiasiantuntijajärjestelmässä. Kemi-Tornion ammattikorkeakoulun julkaisuja. Sarja A: Raportteja ja tutkimuksia 2/2008. http://www.metropolia.fi/fileadmin/user_upload/Hakutoimisto/Kev%C3%A4t_2011_NUKO/sote/Viinamaki_A_2_2008.pdf

Kristiina Kuparinen

HIENO YHTEINEN TUOTOS – RISE-OPISKELIJAT AMMATILLISEN ARTIKKELIN KIRJOITAJINA

Kun asiantuntija kirjoittaa omassa verkostossaan, sanat on asetettava tarkkaan. Siksi ammatillisen artikkelin kirjoittaminen on vaativa tehtävä myös sille, joka jo tuntee sekä tekstilajin perinteet että kohdeyleisön odotukset. Tässä artikkelissa tarkastellaan sitä, millaisia kokemuksia rikosseuraamusalan täydentäviä opintoja Laurea-ammattikorkeakoulussa tekeville opiskelijoille kertyi heidän tuottaessaan tekstejään käsillä olevaan julkaisuun.

Artikkelin aineistona käytetään kirjoittamista ohjanneita dokumentteja ja palautekyselyä, joka tehtiin opiskelijoille heidän tekstiensä ensimmäisten versioiden valmistuttua huhtikuussa 2017. Tarkoituksena on tunnistaa onnistumisen ja kehittämisen paikkoja tekstin tekemisessä ja näin ymmärtää paremmin, kuinka kirjoittajia voisi tehokkaasti tukea.

Keltanokasta kentälle

Opiskelijat esittelevät tässä julkaisussa rikosseuraamusalan ammattilaisten käytännön työtä, ja usein työ näyttyy viestintänä. Kohdataan kasvokkain ja keskustellaan, täytetään lomakkeita, etsitään tietoa kuntien sivuilta, suunnitellaan ja toteutetaan hankkeita, otetaan yhteyttä muihin ammattilaisiin ja verkostoidutaan. Kirjoitustyön mielenkiintoinen erityispiirre sosiaalialalla on, että se täyttää ison osan työajasta, vaikka sille ei juuri aikaa osoiteta (Tiilikä 2007, 3). Siksi olisi tärkeää, että sosiaalialan työhön tähtävä voisi opintojensa aikana harjaantua monenlaiseen kirjoittamiseen.

Tämän tärkeän havainnon ohella juuri kirjoittaminen on valikoitunut tämän artikkelin aiheeksi, koska tarkastelun kohteena olevassa kirjoitustehtävässä yhdistyvät autenttinen työelämän viestintäympäristö ja opiskelijoiden oppimistavoitteet. Ammattikorkeakoululle ominainen työelämälähtöisyyden ihanne toteutuu, kun päästään kirjoittamaan asiantuntijoille ja heidän kanssaan (Niinistö-Sivuranta 2013, 85).

Aikaisemmissa tutkimuksissa opiskelijat ovat tunnistaneet korkeakoulussa kirjoittamisen ongelmakohdiksi esimerkiksi lähdetekstien omasanaisen käytön, vaikeaselkoisen sanaston ja tekstin rakenteen (Itua, Coffey, Merryweather, Norton & Foxcroft 2014, 311). Asiat kuulostavat tutulta: ne on helppo havaita akateemisesta tekstistä jo ensisilmäyksellä, ja juuri näihin kirjoitusteknisiin käytäntöihin opiskelijoita ohjataan ihan opintojen alussa (Laurea).

Havaintoja voisi verrata vaikkapa siihen, että vankilavierailulla ensikertalainen kiinnittää huomiota kaltereihin, salpoihin ja peltiastioihin – irrallisiin ja pintapuolisiin asioihin. Tiedot ja taidot eivät vielä riitä pohtimaan esimerkiksi tilojen vaikutusta turvallisuuteen, henkilökunnan määrään ja vankien toimintamahdollisuuksiin.

HAVAINTOJA VOISI VERRATA SIIHEN, ETTÄ VANKILAVIERAILULLA ENSIKERTALAINEN KIINNITTÄÄ HUOMIOTA KALTEREIHIN, SALPOIHIN JA PELTIASTIOIHIN – IRRALLISIIN JA PINTAPUOLISIIN ASIOIHIN.

Asiantuntijan kyky nähdä ilmiö laajempuna kokonaisuutena vaatii sosiokulttuurista tietoa, harjaantumista ja näkökulmien moninaisuutta (Tynjälä 2016, 230, 238). Tämä koskee luonnollisesti myös kirjoittamista.

Asiantuntijakirjoittajaksi kehittyminen ei kuitenkaan ole vaivatonta – se edellyttää kokeilua, kyseenalaistamista ja tavoitteellista työtapaa. Kirjoittajan on hallittava teknisen taidon lisäksi prosessikirjoittamisen

vaiheet ja tekstilajin perinteiden tuottamat odotukset. Asiantuntija käyttää lisäksi tekstiään vaikuttamisen välineenä, ja tässä roolissaan kirjoittajan on myös ymmärrettävä tekstin sosiopoliittinen luonne ja tunnettava ajankohtaisia kysymyksenasetteluja. (Svinhufvud 2007, 29 – 52.)

Ohjausta ajatellen onkin tarpeen, että kirjoittaja pääsee eri tehtävissään tarkastelemaan kirjoitusprosessia eri lähtökohdista. Opintojen alussa huolehditaan teknisistä taidoista ja prosessin hallinnasta, mutta sen jälkeen on syytä pohtia, kuinka opiskelijaa ohjataan monipuolisempiin tarkastelutapoihin. Tässä artikkelissa lähestytään jo omaan alaansa perehtyneiden opiskelijoiden saamaa tehtävää sisällön oppimisen ja tekstilajin hallinnan yhteispelinä, ja näkökulma tähän on genrepedagoginen.

Artikkeli on sosiaalialan voimagenre

Genrepedagogialla tarkoitetaan tekstitaitojen opettamisen suuntausta, jossa lukeminen ja kirjoittaminen nivoutuvat tekstilajien tunnistamiseen ja niille ominaisten piirteiden soveltamiseen omassa tekstissä. Tärkeää on havainnoida myös sitä ympäristöä, jossa teksti tavallisesti esiintyy. Kun tekstilajin tunnusmerkit ovat hahmottuneet, kirjoittajalle on syntynyt käsitys omalle tekstille asetetuista odotuksista. Genrepedagogian näkökulmasta kirjoittaminen on siis tekstilajin tuottamista. (Svinhufvud 2007, 40.)

Tekstilajin tuntemus ei toki yksin tee kirjoittajasta taitajaa, vaan tarvitaan myös vahvaa sisällön osaamista. Tietty tekstilaji voi kuitenkin tarjota mitä tarkoituksenmukaisimman alustan näiden integraatiolle. Kun esimerkiksi korkeakouluopinnoissa kuhunkin ammatilliseen osa-alueeseen valikoidaan sille ominaisin teksti, syntyy eheitä kokonaisuuksia ja opiskelija saa uusia näkökulmia kirjoittamiseensa.

Genrepedagogian piirissä ajatellaan lisäksi, että tietyillä tekstilajeilla on muita vaikutusvaltaisempi asema. Juuri nämä tekstit olisi syytä tunnustaa, jotta yhteiskunnallista osallistumista voitaisiin kasvattaa. Näitä omassa kontekstissaan keskeisiä tekstilajeja voidaan kutsua voimagenreiksi. (Lankinen & Vuorijärvi 2010, 252.) Asiantuntijoiden keskuudessa vaikuttavan puheenvuoron pääsee esittämään, kun tuntee alan diskurssin ja osaa muotoilla asiansa alan käytäntöjen mukaisesti. Tekstin tuottaminen ja muotoileminen toimii portinvartijana – ilman näitä taitoja moni ääni jää kuulumatta, vaikka painavaa sanottavaa olisikin (Fernsten 2011, 173).

VAIKUTTAVAN PUHEENVUORON PÄÄSEE ESITTÄMÄÄN, KUN TUNTEE ALAN DISKURSSIN JA OSAA MUOTOILLA ASIANSA ALAN KÄYTÄNTÖJEN MUKAISESTI.

Asiantuntija-artikkelia voidaan pitää sosiaalialan voimagenrenä, koska siinä yhdistyy kaksi ammattitaidon merkittävää osa-aluetta: ensinnäkin artikkeli luo mahdollisuuden antaa ääni niille, joiden elämää yhteiskunnalliset epäkohdat koskettavat, mutta joilla on vain vähän mahdollisuuksia saada puheenvuorojaan vaikutusvaltaisiin verkostoihin. Toisekseen yhteiskunnallinen vaikuttamistyö kuuluu sosionomien kompetensseihin (Rouhiainen-Valo, Rantanen, Hovi-Pulsa & Tietäväinen 2010), ja tässä tehtävässä tekstin käyttäminen sosiopoliittisena työkaluna on hyvä tuntee – portinvartijan tehtävään antaa mahdollisuuden myös porttien avaamiseen.

Näistä syistä oli perusteltua käyttää nimenomaan artikkelin muotoa opiskelijoiden työtapana, kun he tässä tarkasteltavalla opintojaksolla perehtyivät vankilassa tehtävään sosiaalityöhön ja sosiaaliseen tukeen. Kirjoittamistyössä yhdistyvät sisällön tuntemus ja kriittinen arviointi sekä osuvan diskurssin käyttö integroivat rise-alan sosionomien autenttiset työelämän haasteet. Tehtävässä äänen saavat ammatillaiset,

joilla ei välttämättä ole aikaa työstää ajatuksiaan teksteiksi, saati koota niitä julkaisuksi. Työstäessään artikkeleita yhdessä alalla työskentelevien kanssa opiskelijat tulevat itse asiassa kehittäneeksi kaikkia asiantuntijuuden osa-alueita: teoreettista tietoa, kokemustietoa ja monipuolisia ajattelutaitoja. (Tynjälä 2016, 235, 240.)

Suurennuslasin alla tehtävänanto

Korkeakouluympäristössä kirjoittamisen ohjaajien tieto on usein hiljaista, ja se pysyttelee pinnan alla. Siinä näyttäytyy asiantuntijatyölle ominainen piirre: tieto on automatisoitunut (Tynjälä 2016, 230). Taustalla saattaa hyvin olla myös näkemys siitä, että tieto tekstilajin keskeisistä ominaisuuksista välittyy implisiittisesti aiemmin julkaistuihin teksteihin perehtymällä. Tässä tehtävässä kirjoittamiseen liittyvää tietoa kuitenkin sanoitettiin opiskelijalle useista näkökulmista. Artikkelitehtävässä opiskelijan työtä kuvattiin kolmessa dokumentissa: opintojaksokuvauksessa, artikkelin ohjeessa ja vielä kirjoittajakutsussa, joka oli suunnattu myös opiskelijaryhmän ulkopuolisille kirjoittajille.

Opintojakson suoritusta erittelevässä dokumentissa annettiin yksityiskohtaisia ohjeita muun muassa teorian ja käytännön näkökulmien yhdistämiselle (tästä lähemmin Lindström & Järveläinen tässä teoksessa). Artikkelin kirjoitusohje taas opasti kirjoittajaa pohtimaan tekstinsä oletettua lukijaa ja valitsemaan tyylinsä, tieteellisyys tasonsa ja kokonaisuuden laajuuden tämän mukaan. Lisäksi annettiin ohjeita otsikointiin.

Ohje mainitsi myös, että artikkelin jäsenitys ja sisältö usein poikkeavat esimerkiksi raporttitekstistä; pohdinnan painopisteitä voivat olla esimerkiksi käsiteltävän asian hyödynnettävyys, sisällöstä esiin nousevat kokemukset ja johtopäätökset. Ohje ei opastanut selkeästi tiettyihin rakenteisiin, mikä ammatillisen artikkelin kohdalla onkin ymmärrettävää, koska sen reunaehtoihin vaikuttavat usein eri julkaisijoiden käytännöt ja niiden oletettu lukijakunta. Opiskelijalle jäi siis paljon vapautta – ja vastuuta – tekstin rakenteellisista ratkaisuista.

Teoreettisen viitekehyksen kautta lähestyminen toistui sekä opintojaksokuvauksessa että kirjoittajakutsussa. Kirjoittajakutsussa korostui myös artikkelin rooli sosiaalialan ammattilaisten puheenvuorona ja kokemustiedon välittäjänä. Kutsussa näyttäytyi lisäksi painavana vaikuttamisen elementti: se käytti tekstin tavoitteista ilmauksia *avataan näkökulmia, tuodaan esille, tehdään näkyväksi*. Myös tarkoitus soveltaa tietoa tuli näkyväksi muotoiluissa *mahdollisuus muodostaa omia näkökohtia ja saattaa myös haastaa kehittämään*.

Opiskelijakirjoittajien ohjeistus linkittyi siis sekä teoreettisen että kokemuksellisen tiedon käyttöön. Kirjoittamisen ohjeissa vähäisille maininnoille jäivät sen sijaan ne tekstin pintaan vaikuttavat seikat, joihin jo alussa viitattiin – esimerkiksi lähteen käyttötapa. Myös aiemmissa tutkimuksissa ilmenee viitteitä siitä, että opintojen alussa opiskelijat kokevat saavansa tukea kirjoittamiskäytäntöihin, mutta sen

jälkeen heidän odotetaan pärjäävän omillaan (Itua ym. 2014, 313). Seuraavassa tarkastellaankin, kuinka hyvin ohjeet opiskelijoiden kokemuksen mukaan palvelivat kirjoittamisen tukena.

Artikkelissa kuuluu ammattilaisten ääni - opiskelijakirjoittajien kokemuksia

Opiskelijoiden kokemuksia kartoittanut aineisto kerättiin sähköisellä lomakkeella ryhmien palautettua ensimmäisen version artikkelitekstistään huhtikuun puolivälissä 2017. Kysely lähetettiin kunkin opiskelijan sähköpostiin, ja heitä pyydettiin kertomaan kokemuksistaan yksilöinä, vaikka tekstit tuotettiin ryhmissä. Sekä lomakkeessa että sen saatteessa mainittiin, että vastaaminen on vapaaehtoista ja että vastata voi nimettömästi. Myös vastausten käyttö tämän artikkelin materiaalina esiteltiin. Vastausten sato jäi niukahkoksi: kahdestakymmenestä seitsemästä kirjoittajasta kyselyyn vastasi seitsemän.

Kysely rakentui neljästä osasta: kolmessa ensimmäisessä oli kussakin viisi asteikkokokysymystä viisiportaisella Likert-asteikolla, jossa 5 = Aivan samaa mieltä, 3 = ei samaa eikä eri mieltä ja 1 = Aivan eri mieltä. Kolmen ensimmäisen osan teemat olivat omat kokemukset tehtävänannon toteutumisesta, asiantuntijakirjoittajana kehittymisestä ja onnistumisista juuri tässä tekstissä. Neljännessä osassa selvitettiin avokysymyksiin kirjoittajien ylpeyden aiheita, mahdollisia yllätyksiä, työn hankalia vaiheita, oppimisen kokemuksia ja arvioita omasta kirjoittajanäänestä (ks. Lillis & Turner 2001).

Asteikkokokysymysten tarkoitus on auttaa arvioimaan sitä, kuinka opiskelijat pysyivät hyödyntämään saamia ohjeita. Avovastausten avulla taas haluttiin tarjota opiskelijoille tilaisuus tuoda näkyviin myös kokemuksia, joita ei kenties ole osattu ennakoita.

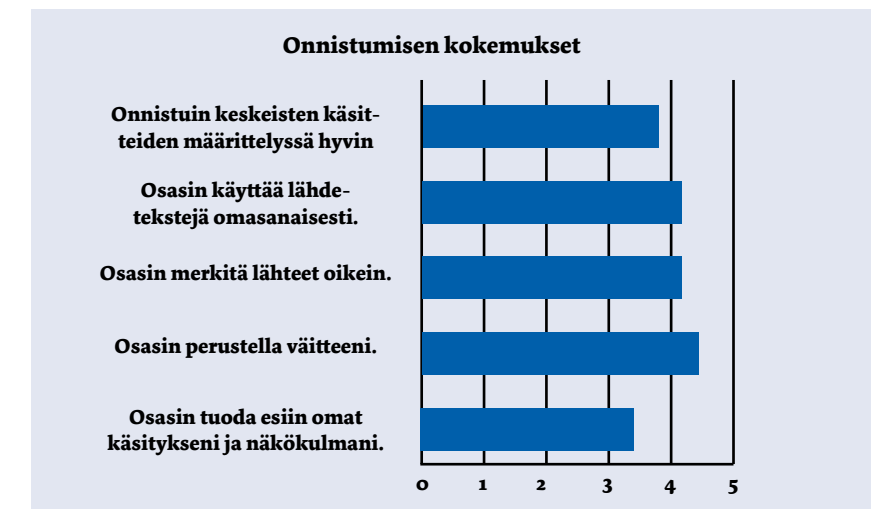
Kokemukset tehtävänannon toteutumisesta (1 = Aivan eri mieltä, 5 = Aivan samaa mieltä)

Tehtävänanto näyttää opiskelijoiden kokemuksen mukaan toteutuneen kokonaisuudessaan erinomaisesti, koska vastausten keskiarvot sijoittuvat kaikki välille 4 - 5 (kuvio 1). Hyvien kokemusten joukossa erityisesti erottuu jo kentällä toimivien ammattilaisten äänen kuuluviin saattaminen, mikä tehtävän tavoitteiden ja sosionomien osaamisen kannalta on tärkeä tulos. Heikoimpina tässä näyttäytyvät ne osa-alueet, joissa näyttyy oma sosiaalialan ammatillinen osaaminen – kohdat, joissa tarvitaan arviointia ja soveltamista. Ohjeissa sekä ammattilaisten ääni että mahdollisuus omiin kannanottoihin näyttäytyvät yhtä painavina, mutta opiskelijat ovat kokeneet oman asiantuntemuksensa esiin tuomisen vaikeammaksi kuin haastattelujen käytön tekstin materiaalina.

Kokemukset asiantuntijakirjoittajana kehittymisestä

Asiantuntijakirjoittajana kehittyminen edellyttää, että tuotettavissa teksteissä yhdistyvät sekä kirjoittamisprosessin osa-alueet että vahvistuva sisältöosaaminen. Tässä kohtaa opiskelijoiden arviot omasta onnistumisestaan jäävät kaikkiaan alemmiksi kuin edellä, ja annetut arviot jäävät välille 3,1 – 3,9 (kuvio 2). Parhaiten opiskelijat arvioivat onnistuneensa haastatteluaineiston käyttäjinä, kun taas teorian ja käytännön kriittisen vertailun arvioidaan sujuneen heikommin. Tässä kohdalla on hyvä huomata, että opiskelijoina kirjoittajien valta-asema on heikompi kuin heidän haastattelemiensä kentällä kenties jo vuosia toimineiden asiantuntijoiden, mikä saattaa vaikuttaa opiskelijaan. Opiskelijoiden vastausta voidaan peilata myös siihen, ettei tehtävänanto esitetään tässä kohtaa ehdollisena: on mahdollisuus muodostaa näkökohtia ja saattaa haastaa kehittämään. Voidaan nähdä, että tässä kohtaa tehtävänanto esittää opiskelijoille haasteen.

Kokemukset oman artikkelin onnistumisista

Kolmas kysymysten sarja keskittyy niihin tekstin ominaisuuksiin, jotka kirjoittajille ovat oletettavasti olleet tuttuja jo aiemmin; niihin tekstin tunnusmerkkeihin, jotka on helppo havaita. Tässä väitteiden keskiarvot liikkuvat välillä 3,3 – 4,3 (kuvio 3). Kyselyyn vastanneet opiskelijat olivat mielestään onnistuneet hyvin lähteiden ohjeidenmukaisessa käytössä ja väitteidensä perustelemisessa. Odotustenmukaista on se, että kirjoittajat ovat havainneet taitonsa hyviksi näillä osa-alueilla. Tietyt rutinit tuntuvat jo sujuvan. Alhaisimman keskiarvon sai väite, joka liittyi kirjoittajien oman näkökulman ilmaisemiseen – jälleen piirre, joka edellyttää opiskelijalta soveltamistaitoja. Artikkelin oli mitä ilmeisimmin monelle kirjoittajalle ensimmäinen laatuaan. Vastauksia voidaan tulkita siinä valossa, että asiantuntijakirjoittajat ovat tässä ottaneet ensiaskeleitaan, mutta tekstilajin käytäntöjen automatisoitumiseen on vielä matkaa. Silloin on turvallisinta pitäytyä eksplisiittisissä ohjeissa.

Ylpeydenaiheet, yllätykset ja oppiminen

Useissa sanallisissa palautteissa mainitaan piirre, joka ei asteikkokysymyksissä näyttäytynyt lainkaan: vastaajat kiinnittivät huomiota ryhmän tarjoamaan tukeen. Ryhmän vaikutus nähtiin pääosin positiivisena: se vaikutti esimerkiksi ylpeydenaiheisiin (1, 2) ja prosessin etenemiseen (3). Yhden vastaajan mukaan ryhmä tosin voimisti myös päinvastaisia kokemuksia (4).

1. [artikkelin] tuottaminen oli ryhmässämme helppoa ja onnistui hyvin. E
2. Se [artikkeli] on hieno yhteinen tuotos! F
3. Ryhmä piti huolta, että työ eteni koko ajan. D
4. kukaan ei ryhmässä innostunut ja työ meinasi jäädä kirjoittamatta A

Useat vastaajat arvioivat omaa suoritustaan suhteessa tehtävänantoon. Vastaajien kokemuksissa heijastuvat sekä onnistumisen kokemukset että koetut vaikeudet (8, 9).

5. *--käytännön toimia verrattiin teoriaan. Teoria osuus oli haastavaa, mutta rakentui fiksusti tekstiin. B*
6. *käyttämäni kieli on asiallinen ja tuon myös omaa mielipidettäni sekä erilaisia ajatuksia esille E*
7. *En ole varma tuleeko oma ääneni kuuluviin. Keskityin enemmän tuomaan haastateltavan ääntä kuuluviin. G*
8. *Artikkelin teko ei ollutkaan niin helppoa, koska oli uusi juttu. F*
9. *-- ei neuvottu miten artikkeli kirjoitetaan, siihen ei opastettu A*

Tekstilajiin liittyvissä kommentteissa ei juuri mainita esimerkiksi tutkimuksellisen tekstin tunnusmerkkejä, vaan useimmat huomiot liittyvät tekstin kokonaisuuteen (10, 11) ja haastatteluaineiston käyttöön artikkelin osana (12, 13). Yhdessä ryhmässä (14) oli käyty keskustelua artikkelin ominaisuuksista.

10. *[Mistä olet tekstissänne ylpeä?] Sen monipuolisuudesta. C*
11. *Tekstistä tuli loogisesti etenevä kokonaisuus. D*

12. *haastatteluaineistosta piti poimia artikkelin kannalta oleelliset asiat. Mikä on lukijalle oleellista... B*
13. *[Jäitkö jossain vaiheessa jumiin?] Aika nopeasti kun piti muokata litterointiaineistoa artikkelimuotoon. F*
14. *-- ryhmässä oli hieman erilaisia näkemyksiä siitä, mikä on artikkeli. D*

Koska kyselyyn vastasi niin harva kirjoittajista, voi vastausten antia lähinnä pitää pohtimisen arvoisina. Koska numeeriset vastaukset olivat niin yhdensuuntaisia, on varsin mahdollista, että kyselyyn vastasi lähinnä kirjoittajia, jotka pitivät artikkelin kirjoittamista positiivisena kokemuksena. Joitakin suuntaviivoja tässä kootut tiedot antavat kirjoittamisen opetuksen suunnitteluun.

Kuinka tukea opiskelijaa ammatillisen kirjoittamisen kehittämisessä?

Palautteiden valossa tehtävänanto näyttyy monipuolisena ja toimivana. Se on osoittautunut tärkeäksi oppimisen ja kirjoitustyön tueksi, ja opiskelijat ovat kokee neet onnistumisia monella osa-alueella. Koska ammatillista artikkelia kirjoitettaessa on hallittava niin monia taitoja samanaikaisesti, artikkeliin tekstilajina voisi tulevaisuudessa perehtyä vielä monipuolisemmin – se auttaisi luomaan mielikuvia odotetusta lopputuloksesta ja vähentäisi näin kirjoittajien epävarmuutta. Oman näkökulman esiin tuomisen tavoitetta ja siihen sopivia toimintatapoja voitaisiin myös jatkossa tuoda näkyvämmiin esiin.

Korkeakouluopiskelijat tarvitsevat jatkumoa tutkimuksellisen kirjoittamisen perusteista monipuolisesti kohti kentän työtehtäviä. Harkitut sisältöjen ja tekstilajien yhdistelmät tuottavat asetelmia, joissa opiskelija harjaantuu viestinnän tehtäviin, jotka ammattilaisille ovat arkipäivää. Olisikin tärkeää keskustella alan opettajien, muiden asiantuntijoiden ja opiskelijoiden kanssa alakohtaisista voimagenreistä. Näin opiskelijan huomiota voitaisiin ohjata havainnoimaan ja tulkitsemaan alalle ominaista diskurssia monessa eri yhteydessä.

Palautekyselyn vastausten perusteella voidaan arvioida, että syventäessään sisältöosaamistaan ainakin osalla opiskelijoista osa korkeakoulumaailman edellyttämistä kirjoitustaidoista on automatisoitunut, ja opiskelijoiden havainnot kiinnittyvät tekstin useisiin ulottuvuuksiin. Siksi opiskelijoille pitäisikin tarjota monenlaisia tapoja pohtia omaa kirjoittamistaan. Kirjoittamisen pedagogiikan kehittämiseksi olisikin mielenkiintoista kuulla lisää opiskelijoiden omista kokemuksista – he kun ovat korkeakouluopiskelun asiantuntijoita.

LÄHTEET

Fernsten, L. & Reda, M. 2011. Helping students meet the challenges of academic writing. *Teaching in Higher Education*, 16:2, 171 - 182.

Itua, I., Coffey, M., Merryweather, D., Norton, L. & Foxcroft, A. 2014. Exploring barriers and solutions to academic writing: Perspectives from students, higher education and further education tutors. *Journal of Further and Higher Education*. Vol. 38, No. 3, 305 - 326.

Lankinen, P. & Vuorijärvi, A. 2010. Kohti ammatillisen asiantuntija-yhteisön voimagenrejä. Teoksessa Lambert, P. & Vanhanen-Nuutinen, L. Hankekirjoittaminen. Välineitä hanke-toimintaan ja opinnäytetyöhön. Haaga-Helia tutkimuksia 1/2010, 252 - 265.

Laurea = Laurea-ammattikorkeakoulu Oy. Soleops. Opetussuunnitelmat. Sosionomi, rikosseuraamusala. Luettu 23.4.2017. https://soleops.laurea.fi/opsnet/disp/fi/ops_KoulOhjOps/tab/tab/sea?koulohj_id=10040582&ryhma_id=11873244&stack=push

Lillis, T. & Turner, J. 2001. Student Writing in Higher Education: contemporary confusion, traditional concerns. *Teaching in Higher Education*, 6:1, 57 - 68.

Niinistö-Sivuranta, S. 2013. Sanoista syntyy yhteinen merkitys? Kommunikointitaidot luovassa oppimisympäristössä ja ammatillisessa kasvussa ammattikorkeakoulun visuaalisilla suunnittelualoilla. Akateeminen väitöskirja. Tampereen yliopisto.

Rouhiainen-Valo, T., Rantanen, T., Hovi-Pulsa, R. & Tietäväinen, S. 2010. Kompetenssit ”sosiaalisen” puolustajina. Teoksessa Viinamäki, L. (toim.) Sosionomin ammatti ja työ 2010 - 2025. Havaintoja ja päätelmiä sosionomien (AMK ja ylempi AMK) profiilista Suomen hyvinvointiasiantuntijajärjestelmässä. Kemi-Tornion ammattikorkeakoulun julkaisuja. Sarja A: Raportteja ja tutkimuksia 3/2010, 9 - 36.

Svinhufvud, K. 2007. Kokonaisvaltainen kirjoittaminen. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi.

Tiililä, U. 2007. Tekstit viraston työssä. Lektio. Virittäjä 1/2007. Verkkoliite. Helsinki: Kotikielen seura.

Tynjälä, P. 2016. Asiantuntijan tieto ja ajattelu. Teoksessa Kallio, E. (toim.) Ajattelun kehitys aikuisuudessa. Kohti moninäkökulmaisuutta. Kasvatusalan tutkimuksia 71. Suomen kasvatus-tieteellinen seura, 227 - 244.

Terhi Wallenius, Ulla Forsblom,
Merja Lehenkari-Sass & Heli Leskinen

SOSIAALITYÖ MUURIEN SISÄLLÄ

Ovi sulkeutui.

Lopullisesti.

Vedet silmissä

nyrkit verissä

sitä jyskytin

yötä päivää.

Huomaamatta:

toinen takanani

selkoselällään

apposen auki

aurinkoon

mutta toinen

toinen-

*Maaria Leinonen, sosiaalityöntekijä, runoilija
Runo kokoelmasta Sanat kuin ystävän käsi, 1991*

Vankilan tarkoitusta ja vankeinhoidon tavoitteita on mietitty kautta aikojen. Aikaisemmin vankilan tehtävänä on ollut lähtökohtaisesti eristää, kostaa ja pelottaa. Nykyisin periaatteena on tarjota keinoja rikoskierteestä vapautumiseen, edistää vangin elämänhallintaa ja sijoittumista yhteiskuntaan. Vankilan tehtävänä on panna täytäntöön vankeusrangaistuksia, mutta pyrkiä samalla kuntouttamaan vankeja (Vankeinhoidon perusteet 2002, 30). Yhdistyneiden kansakuntien vankeinhoidon vähimmäissääntöjen, ns. Nelson Mandela -sääntöjen mukaan vangille on tarjottava koulutusta, työtä sekä muunlaista saatavilla olevaa apua, moraalista, hengellistä sekä sosiaali- ja terveydenhuoltoon ja liikuntaan perustuvaa apua. (Rikosseuraamuslaitos, 2017).

Vankilassa tehtävän sosiaalityön sisältö painottuu arjessa syrjäytymisen ehkäisyyn, päihdehoitoon ja kuntoutukseen. Vankilan sosiaalityöntekijä pyrkii hahmottamaan mahdollisimman hyvin vangin kokonaistilanteen sekä luomaan siltoja vankeudesta vapauteen. Tavoitteena on helpottaa vangin paluuta yhteiskunnan jäseneksi, luoda tukiverkostoja, varmistaa tarpeellisten palvelujen saatavuus sekä motivoida rikosseuraamusasiakasta jatkamaan vankilassa aloitettua kuntouttavaa toimintaa (Antikainen 2008, 3).

Ongelmalliseksi kysymykseksi nousee se, miten sosiaalityötä toteutetaan laitoksessa, kun asiakkaana on syrjäytynyt marginaaliryhmä. Vankilat on kehitetty rankaisemista ja säilytystä varten – ei kuntoutusta ajatellen. Miten siis toteuttaa vankilassa sosiaalityötä, jonka tunnuspiirteitä ovat luottamus, rehellisyys, avoimuus ja itsemääräämisoikeuden kunnioittaminen? (Granfelt 2011, 215).

Hämeenlinnan vankilassa vuodesta 1984 työskennellyt Tuija Kelovesi on harjoittanut sosiaalityöntekijän ammattia lähes pelkästään vankilassa. Uransa alkuaikoina Kelovesi työskenteli jonkin aikaa sosiaalitoimistossa sekä lastensuojelussa, mutta muutoin hän on pysytellyt muurien sisäpuolella. Vankilaan Kelovesi ajautui puoli-vahingossa. Aluksi hän ei ollut kovin innostunut vankilan rikollisesta asiakaskunnasta, mutta sitten työ imaisi puoleensa, tuntui sopivan hänen luonteelleen ja osoitautui jopa niin mielenkiintoiseksi, että hän valitsi yhteiskuntatieteiden maisterin tutkinnon gradunsa aiheeksi vangit.

Gradussaan Kelovesi vertasi keskenään mies- ja naisvankien osastokokouksia, joissa käsiteltiin vankien poistumislupia ja loma-anomuksia moniammatillisesti. Gradun tekoaikoina kokouksiin osallistui osaston vartijat, vartiopäällikkö, ylivartijat sekä erityistyöntekijät: sosiaalityöntekijät, psykologi, pastori, opinto-ohjaaja ja muut erityisohjaajat. Vanki itse oli harvoin kokouksissa mukana. Nykyisin osastokokouksia ei enää järjestetä, vaan poistumislupa- ja loma-asiat käsitellään vankitietojärjestelmän kautta, jonne vankilan työntekijät kirjaavat oman lausuntonsa. Lopullisen päätöksen asioista tekee vankilan johtaja tai apulaisjohtajat. Kelovesi toivoisi, että hänen ja muiden sosiaalityöntekijöiden näkemykselle annettaisiin suurempi painoarvo erityisesti perhetapaamisia koskevissa hakemuksissa. Keloveden mielestä vankila ei varsinaisesti ole sosiaalialan laitos eikä turvallisuutta voida ohittaa, mutta pääsääntöisesti juuri sosiaalityöntekijällä on vangin perhetilanteesta kokonaisvaltaisempi käsitys kuin useilla muilla työntekijöillä.

Sosiaalityö suljetussa vankilassa edellyttää monipuolista osaamista

Hämeenlinnan vankilassa Kelovesi kokee tekevänsä aitoa kuntouttavaa sosiaalityötä. Työ painottuu perhe-, toimeentulo- ja asumisasioihin. Kuntouttavaksi työn tekee Keloveden mielestä se, että asiakasta kunnioitetaan, vangin omatoimisuutta edistetään ja vankia pyritään voimaannuttamaan. Kuntouttavaksi sosiaalityöksi työtapa on alettu kutsua vasta viime vuosina, vaikka omassa toiminnassaan Kelovesi on tehnyt työtä samalla tavalla jo vuosikausia.

Työ vankilassa edellyttää monipuolista osaamista sosiaalityön eri osa-alueilta. Asuminen, toimeentulotuki, velka-asiat, työllistäminen ja lastensuojelu ovat teemoja, jotka kuuluvat sosiaalityöhön vankilassakin. Koska toimitaan kaltereiden takana, asettaa se työlle omat haasteensa. Esimerkiksi asumisasioiden hoitoa vankilassaolo monimutkaistaa. Asuntojen huonon saatavuuden lisäksi monilla asiakkailla on aikaisempia vuokratärastejä ja maine entisenä vankina. Tämä vaikuttaa siihen, että asuntoa on hankalampi saada, ja monet käytännön asiat, kuten asuntonäytöissä käynti tai vuokrasopimusten allekirjoitus, eivät onnistu tuosta vain.

ASIAKASTA KUNNIOITETAAN, VANGIN OMATOIMISUUTTA EDISTETÄÄN JA VANKIA PYRITÄÄN VOIMAANNUTTAMAAN.

Vankilan sosiaalityön onnistuminen on riippuvainen yhteiskunnan resursseista ja siitä, kuinka toimivat verkostot ja yhteistyö vankilasta vapauteen ovat. Kelovesi mainitsee esimerkkinä romani-naisen, jonka vapautumisen suunnittelu oli vankilassa syystä tai toisesta jäänyt kesken. Vapautumiseen oli aikaa vain kuukausi, mutta koska verkostoyhteistyö Kriminaalihuollon tukisäätiön, kaupungin ja vankilan kanssa toimi saumattomasti, asiat loksahelivat paikoilleen ja asunto sekä toimeentuloasiat järjestyivät lyhyestä varoitusajasta huolimatta.

Eniten verkostotyötä Kelovesi kertoo tekevänsä lastensuojelun kanssa. Kriminaalihuollon tukisäätiö taas on tärkeä yhteistyökumppani silloin, kun vanki tulee pääkaupunkiseudulta. Hämeenlinnan vankilaan vankeja sijoitetaan kaikkialta Suomesta, joten yhteyttä vankien omiin kotikuntiin pidetään paljon puhelimitse ja sähköpostilla. Mikäli vangin kotikunta on kaukana Hämeenlinnasta, on hyvin harvinaista, että sieltä tultaisiin vankia tapaamaan.

Hämeenlinna vankilasuunnittelun edelläkävijänä

Rikosseuraamuslaitoksen kehysriihessä saama lisärahoitus varmistaa sen, että Hämeenlinnaan rakennetaan uusi naisvankila, josta tulee Suomen ainoa vain naisvangeille tarkoitettu suljettu laitos. Uuden vankilakonseptin suunnitteluun on haettu mallia mm. Englannista. Toimintaideana on, että vankila toimii kuin pieni kaupunki: asukkaat tuottavat omatoimisesti vankilan palveluita tai työskentelevät ja opiskelevat vankilan sisällä. Uudessa naisvankilassa pyritään siihen, että naiset

pääsevät hyödyntämään vankeusaikansa mahdollisimman hyvin tulevaisuutta ajatellen. Vankila on ikään kuin oppimisympäristö siihen, miten yhteiskunnassa voi toimia rikoksettomasti.

Hämeenlinnan moderni naisvankila tulee samalla toimimaan pilottihankkeena uuden digitekniikan hyödyntämiselle valvonnassa, kuntouttavissa toiminnoissa ja esimerkiksi opiskelussa, jossa se tullaan ottamaan käyttöön siinä laajuudessa kuin se Suomen lakien mukaan vankiloissa on mahdollista. Suunnitelmiin kuuluu, että sellisiin tulee vangeille oma pääte, jonka kautta naiset voivat pitää yhteyttä läheisiinsä ja opiskella.

Toukokuussa 2015 uudistettu vankeuslaki mahdollistaa vangeille oikeuden sähköpostin ja internetin käyttöön toimeentulo-, työ-, koulutus-, oikeus-, sosiaali- tai asuntoasioiden hoitamiseksi tai muun tärkeän syyn vuoksi. Kelovesi kertoo, että Hämeenlinnan vankilassa internetin käyttö on mahdollista toistaiseksi vain erityistyöntekijöiden omilta tietokoneilta valvotusti. Esimerkiksi opiskeluun liittyvät asiat vanki hoitaa yhdessä opinto-ohjaajan kanssa, kun taas Keloveden työnkuvaan kuuluvat muut sähköisten hakemusten teot niiden vankien kanssa, joilla on verkkopankkitunnukset. Kelovesi uskoo, että sitä mukaa kun digitalisaatio etenee vankilassa, tulevaisuudessa myös vartijoiden lähityöhön tulee kuulumaan vankien avustaminen näissä asioissa, eikä tehtävä ole enää yksinomaan sosiaalityöntekijän vastuulla.

Uuden vankilan myötä Hämeenlinnassa päästään vihdoinkin eroon myös paljon parjatuista paljuselleistä (vankisellit, joissa ei ole vessaa), kuten Euroopan neuvoston alainen kidutuksen vastainen komitea on vaatinut jo vuosien ajan. (Portti Vapauteen 2016.)

Kun nainen joutuu vankilaan, koko perhe ”lusii”

Tulevaisuudessa Hämeenlinna on entistä useamman naisvankin sijoituspaikka. Loput miesvankit siirretään pois Hämeenlinnan vankilasta kesään 2017 mennessä. Tällä hetkellä Hämeenlinnan vankilassa on 120 vankipaikkaa, joista noin 100 on naisille. Rikosseuraamuslaitoksen tilaston mukaan Suomessa oli 1.5.2016 yhteensä 226 naisvankia. Lukumäärään sisältyvät kaikki vankilajit (Rikosseuraamusasiakkaat 2016).

Koska Hämeenlinnan vangeista suurin osa on naisia, Keloveden työn painopistealueet ovat lastensuojelussa ja perhetyössä. Kelovesi kertoo naisten ottavan asioista enemmän vastuuta ja olevan aktiivisempia asioidensa hoitamisessa kuin miehet. Joskus Kelovedestä tuntuu, että naiset ovat jopa yliaktiivisia hoitaessaan vankilasta käsin koko perheen asioita. Hän pohtii, että kyse voi olla myös sukupuolten välisistä luonnollisista eroavaisuuksista: miehet ovat yksioikoisempia ja naiset tuntuvat

rönsyilevän enemmän. Naiset näkyviksi -työryhmän mietintö (2008, 3) on omiaan vahvistamaan Keloveden omassa työssään tekemät havainnot. Mietinnön mukaan naiset ottavat miehiä paremmin vastuuta rikoksistaan ja heillä on hieman positiivisemmat asenteet koulutukseen sekä työhön. Sukupuolten välillä näyttäisi olevan myös selvä ero naisten eduksi muutosmotivaatioissa rikoskäyttäytymisestä irrottautumiseen. Motivaatio hoitoon alkoholiongelmien vuoksi on naisilla, mutta huumeongelmien vuoksi miehillä hivenen korkeampi.

Suurin osa vankilaan tulevista naisista on myös äitejä, kun useimmat vankilaan tulevat miehet puolestaan ovat naimattomia, ”yksinäisiä susia”, kertoo Kelovesi. Koska äiti on yleensä lasten pääasiallinen hoitaja, seuraa äidin vankeudesta usein merkittäviä muutoksia lasten elämään. Vankeusaikana naiset käyttävät yleisesti naissukulaisia lasten hoidossa. Tämä ratkaisu on yleisempi kuin se, että lapset jäisivät puolison hoitoon. Sen sijaan miesvankien lapset jäävät useammin äitiensä hoitoon. Tutkimus osoittaisi sen, että vanki-isien oikeus yhteydenpitoon on useammin epäsuoraa (kirjeet ja puhelut) kun taas äideillä kontakti sisältää tapaamisia (Enroos 2008, 38).

Enroosin tutkimuksista (2008, 36-38; 2015, 44-45) käy ilmi, että monille vankilassa oleville naisille juuri ero lapsista on vaikein asia vankeusrangaistuksessa, ja äidit ovat erityisen huolissaan perheestään. Vanhemman ja lapsen kiintymissuhteessa vankeutta voidaan sellaisenaan pitää stressitekijänä. On todettu, että monen vankilassa olevan naisen pelko kontaktin menettämisestä perheenjäseniinsä pahentaa mielenterveysongelmia sekä päihteiden väärinkäyttöä. Yhteydenpito vangittujen äitien ja heidän lastensa välillä voidaan nähdä merkittävänä positiivisena tekijänä kuntoutumisessa ja yhteiskuntaan uudelleen integroitumisessa sekä sellaisen positiivisten elämänmuutosten ylläpidossa, jotka ennalta ehkäisevät rikosten uusimista.

Keloveden uran varrella on ollut tapauksia, joissa äiti on kovasti toivonut lapsensa tapaamista ja ikävöinyt lastaan. Kun tapaamismahdollisuutta on sitten selvitelty lastensuojelun sosiaalityöntekijän kanssa, on tullut ilmi, että tapaamistarve ja –halu eivät ole molemminpuolisia. Lapsi on voitu ottaa huostaan jo hyvin nuorena, eikä lapsen ja äidin välille ole koskaan kehittynyt kiintymyssuhdetta. Lapsi ei tunne äitiään, eikä osaa tätä ikävöidä. Keloveden mukaan tällaiset tilanteet ovat hänen työssään hyvin vaikeita. Aina ei tiedä, mitä asian taustalla on tai onko tapaaminen edes lapsen edun mukaista. Joskus kyse voi olla siitä, että äiti on pitkää aikaa päiheteettömänä ja kärsii kovia tunnontuskia.

Lapsi ja vankilassa oleva vanhempi

Vankien perhesuhteet ja erityisesti vankivanhempien lasten tilanne ja heidän oikeutensa ovat viime vuosina herättäneet keskustelua sekä Suomessa että kansainvälisesti. Vankeutta ja perhesuhteita on herkistetty katsomaan lapsen edun ja ihmisoikeuksien näkökulmista. Suomessa keskustelu on johtanut muun muassa

siihen, että vuonna 2010 perustettiin vankilan perheosasto, jolla haluttiin turvata vanhemman kanssa vankilaan tulevien pienten lasten etu, jota arvioivat lastensuojeluviranomaiset. Vankilassa olevista lapsista on näin tullut lastensuojelun asiakkaita. Perheosaston perustamisen jälkeen keskustelu kohdistui myös vankilan ulkopuolella oleviin lapsiin ja heidän oikeuksiinsa, minkä johdosta Rikosseuraamuslaitos asetti työryhmän laatimaan lapsi- ja perhetyön linjaukset. Työryhmän vuonna 2013 julkaisemassa raportissa käsiteltiin YK:n lapsen oikeuksien toteutumista, lapsimyönteisyyttä vankilatapaamisissa sekä lapsi- ja perhetyön organisointia Rikosseuraamuslaitoksen toiminta-alueilla (Enroos 2015, 13 - 14; Rikosseuraamuslaitos 2013).

Kelovesi tekee verkostotyötä vangin asuinkunnan lastensuojelun kanssa lähes päivittäin. Aina yhteistyö ei kuitenkaan ole sujuvaa. Esimerkiksi tällä hetkellä Kelovedellä on vaikeuksia saada erään kaupungin lastensuojelusta vastausta tapaamistiedusteluihin, vaikka hän on lähestynyt heitä sähköpostitse ja soittamalla. Kelovedestä tuntuu kuin lastensuojelu tarkoituksella jarruttaisi asian etenemistä ja arvelee taustalla vaikuttavan vangin menneisyyden ja historian sekä aiemmat lapseen kohdistuneet laiminlyönnit. Tällaisissa tilanteissa Kelovesi kokee olevansa välikädessä: vanki syyttää häntä saamattomuudesta, vaikka kyse on pikemminkin lastensuojelun jarruttelusta. Keloveden mielestä olisikin parempi saada edes kielteinen vastaus kuin pitää vankivanhempaa epätietoisuudessa.

Vankilasta vapauteen

Rikosseuraamuslaitoksen arviointikeskus laatii jokaiselle vangille vankeuslain mukaisen, yksilölliseen arviointiin perustuvan rangaistusajan suunnitelman (Vankeuslaki 767/2005, 4:6 §). Suunnitelmassa määritellään kirjallisesti ne tavoitteet, joiden avulla pyritään vaikuttamaan siihen, että vangin uusintarikollisuus vähenee ja mahdollisuudet sijoittua takaisin yhteiskuntaan paranevat. Rangaistusaikaisella kuntoutuksella pyritään kohti parempaa toimintakykyä, työllisyyttä, sosiaalista osallisuutta ja elämänhallintaa (Arola-Järvi 2012, 32; Karsikas 2005, 19 - 20).

Kelovesi kertoo olleensa työnkierrossa Arviointikeskuksessa ja laatineensa itsekin rangaistusajan suunnitelmia vangeille. Kelovesi myöntää, ettei ihan jokaisen vangin kohdalla tule aina tarkasteltua rangaistusajan suunnitelmaan asetettuja tavoitteita. Kun kohdalle sattuu vanki, jonka asiat ovat monimutkaisia tai haasteet suurempia, Kelovesi syvennyy pohtimaan, kuinka rangaistusajan suunnitelmaan kirjatut tavoitteet saavutettaisiin. Keloveden vastuualue on laaja, ja siihen kuuluvat lapsi- ja perheasioiden lisäksi asuntoon ja toimeentuloon liittyvät asiat, kuten velkajärjestelyt.

Edellisenä syksynä Kriminaalihuollon tukisäätiö järjesti Hämeenlinnan vankilassa hyvän infotilaisuuden velkajärjestelyistä, ja tilaisuudessa mukana oli myös Takuusäätiön työntekijä. Tilaisuuden seurauksena kaksi vankia oli aktivoitunut hoitamaan velka-asioitaan. Kelovesi yritti sopia heidän puolestaan tapaamisai- kaa velkaneuvojalle, siinä kuitenkin onnistumatta. Vankien olisi ensin siviilissä

saatava taloudellinen tilanteensa vakautettua ja annettava näyttöä raha-asioiden hoitamisesta, ja tämän jälkeen he voisivat sopia tapaamisen velkaneuvojalle vuoden tai kahden päähän. Kelovesi koki tilanteen vankien kannalta turhauttavana, mutta ymmärsi myös Takuusäätiön näkökulman: vankien tulisi sitoutua velan lyhennyk- siin aluksi edes pienellä summalla osoittaakseen motivaatiota hoitaa velkaansa.

Kelovesi mainitsee haastattelussa useaan otteeseen myös vankien asuntoasioiden järjestämisen merkittävänä osana työtään. Hän kertoo, että asuntohakemuksia täytetään vangin kanssa tiuhaan tahtiin siinä vaiheessa, kun vapautuminen alkaa lähestyä. Vuonna 2015 tehtyjen vapauttamissuunnitelmien perusteella joka neljännän vapautuvan vangin kohdalla oli tarve järjestää asunto ja selvityksen (Näkki 2006) mukaan vankilasta ilman omaa asuntoa vapautui 36 % eli reilu kolmannes vangeista. Nämä tilastot osoittavat, että vankilasta vapaudutaan ajoittain edelleen suoraan kadulle ja ”asuminen” vapausrangaistuksen suorittamisen jälkeen tarkoittaa elämää kadulla tai kavereiden luona (Mäki 2016, 18).

Asunnoton ja rikollinen rikkovat merkittävällä tavalla yleisesti jaettua käsitystä siitä, minkälainen ihmisen tulee olla. Sosiaalisessa todellisuudessa kiellettyjen tekojen rikkomisella on suhde stigmaan, joka tarkoittaa yksilöön kohdistuvaa leimaa ja joka voi muotoutua myös identiteetiksi. Asunnottoman rikollisen yhteiskunnallinen stigma on moninkertainen, koska se ei rajoitu vain yhteen poikkeavuuteen (Mäki 2016, 38). Naisten asunnottomuutta tutkinut Riitta Granfelt toi asunnottomuuskeskusteluun uuden käsitteen, kodittomuuden, joka ymmärretään asunnottomuutta laajempänä käsitteenä ja liittyy subjektiiviseen hyvinvointiin, yksilön kokemukseen: asunto on fyysinen tila, koti taas on eletty ja koettu tila, tunnelatautunut käsite. (Granfelt 1998, 46; 103.)

Vankilan sosiaalityötä ohjaavat yhteiskunnan resurssit

Keloveden mukaan vankilan sosiaalityöntekijän on tärkeä tuntee yhteiskunnan palvelujärjestelmät ja verkostot, kuinka ne toimivat ja mitkä ovat niiden resurssit, jotta asiat siviilissä järjestyvät. Antti Särkelä (1993, 16 - 17) kutsuu näitä sosiaalisia edellytyksiä toiminta-areenoiksi, joihin kuuluu ihmisen koko ulkoinen elämäntilanne. Osa niistä on ihmisen itsensä tuottamia, mutta myös yhteiskunnalliset lainalaisuudet rajaavat ihmisten toimintamahdollisuuksia. Karsikkaan (2005) päihdeongelmaisten vankien voimaantumista käsittelevässä tutkimuksessa näitä toiminta-areenoita ovat asunto, koulutus, työ ja sosiaalinen verkosto. Sosiaalisella verkostolla tarkoitetaan henkilön ihmissuhteiden kokonaisuutta: niitä vuorovaikutussuhteita, joiden kautta yksilö ylläpitää sosiaalista identiteettiään. Ihmisen oma sosiaalinen verkosto voi tukea tai haitata yhteiskuntaan sijoittumista ja voi kaikesta kuntoutuksesta huolimatta olla se ratkaiseva tekijä siinä, kuinka

**IHMISEN OMA
SOSIAALINEN VERKOSTO
VOI TUKEA TAI HAITATA
YHTEISKUNTAAN
SIJOITTUMISTA.**

vapautunut onnistuu rikoksettomassa elämässä. Selviytymisen kannalta merkityksellistä ovat yhteiskunnassa vallalla olevat asenteet ja vapautuneen mahdollisuudet toimia yhteisössä ja saada hyvinvointitarpeensa tyydytettyä (Karsikas 2005, 94, 138).

Kelovesi kokee yhteistyön kunnan eri toimijoiden kanssa sujuvan pääsääntöisesti hyvässä hengessä, ja harvoin enää kohtaa vankeihin epäilevällä asenteella suhtautuvia sosiaali- tai muita viranomaisia. Aikaisemmilta vuosilta Kelovesi muistaa viranomaiskeskusteluissa sellaistaakin sävyä, ettei vangeille mitään kuulu, vaan olkoot siellä vankilassa nyt ihan rauhassa. Sama asia tuli esille myös Karsikkaan (2005, 140) tutkimuksessa. Vangeista ajatellaan helposti, että vangeilla on liian hyvät palvelut muihin ryhmiin verrattuna. Kelovesi korostaa, että kunnan viranomaisten suhtautuminen vankeihin on nykypäivänä selkeästi ammatillisempaa.

Karsikkaan (2005, 141) mukaan viime kädessä yhteiskunnan toiminta ja suhtautuminen vankeihin ja vankilasta vapautuneisiin riippuvat ihmisten asenteista, jotka rakentuvat ihmiskäsityksen pohjalle. Ihmiskäsitys heijastuu lainsäädännössä ja voimavarojen kohdentamisessa sekä organisatorisissa ja työnjaollisissa

Muurien sisäpuolella sosiaalityöntekijä Tuuja Kelovesi ja kirjoittajat

kysymyksissä. Monien ongelmien kanssa vapautuvat vangit ovat yksi kaikkein heikoimmassa asemassa olevista ihmisryhmistä, jonka auttamiseksi ei ole löytynyt riittäviä taloudellisia resursseja, ammatillista osaamista eikä poliittista tahtoa. Myös uskon puute syrjäytyneiden mahdollisuuksiin nousta parempaan elämään voi taustalla johtaa vähäiseen panostukseen.

Köyhyys, huono-osaisuus ja syrjäytymisen ehkäiseminen ovat kysymyksiä, jotka ovat ajankohtaisia suomalaisessa yhteiskunnassa sote-uudistuksen edetessä nopeasti. Avainkysymys on, miten ehkäisevää työtä tulevaisuudessa toteutetaan markkinoituvassa palvelujärjestelmässä. Huono-osaisuuden kasautumiseen ja moniongelmaisuuteen pitää pyrkiä vaikuttamaan ennaltaehkäisevästi myös vankilasosiaalityössä. Työ on yhä monimuotoisempaa entistä haastavamman ja moniongelmaisen asiakaskunnan myötä. Vapauteen valmentaminen sekä elinolosuhteiden parantaminen ovat vankilasosiaalityön työmuotoja, joilla voidaan ennaltaehkäistä uusintarikollisuutta ja vaikuttaa omalta osalta yhteisvastuullisesti huono-osaisuuden ja syrjäytymisen lieveilmiöihin. (Kirjavainen, 2012.)

Vankilan sosiaalityöllä on historialliset perinteet, jotka liittyvät vangin elämänhallinnan tukemiseen ja yhteiskuntaan sijoittumisen mahdollistamiseen. Merkityksellistä sosiaalityössä on vangin ihmisarvon esiin nostaminen, se hetki, jossa ihminen kohtaa ihmisen kivilinnan sisällä. Tällöin vankilasta tulee joku muu kuin pelkästään vangin säilyttämiseen ja rikoksen sovittamiseen suunniteltu laitos. Murheen ja rankkojen elämäkokemusten keskeltä löytyy inhimillisyyden ja toivon valo.

LÄHTEET

Antikainen, A-M. 2008. Sosiaalityön kehittäminen suljetussa vankilassa – kokemuksia Sukeva-projektista. Kriminaalihuollon tukisäätiön raportteja 1/2008. Viitattu 30.4.2017. <http://www.krits.fi/fin/julkaisut/raportit/>

Arola-Järvi, A. 2012. Suunnitelmallisen vankeusajan käsikirja. Rikosseuraamusalan koulutuskeskus.

Granfelt, R. 2010. Vankila auttamistyön ympäristönä. Teoksessa Aini Pehkonen & Marja Väänänen-Fomin (toim.) Sosiaalityön arvot ja etiikka. Jyväskylä: PS-kustannus, 215 - 229.

Karsikas, V. 2005. Selvinpään olosta tulee hyvä fiilis. Päihdeongelmaisten vankien voimaantuminen. Rikosseuraamusviraston julkaisu 3/2005. Viitattu 9.4.2017. <http://www.sosnet.fi/loader.aspx?id=b-98886bb-ca4b-4847-a5cb-31boaoafc1b9>

Kelovesi, T. 2017. Sosiaalityöntekijän haastattelu 24.2. Hämeenlinna.

Kirjavainen, A. 2012. Vankila ei ole saareke vaan osa yhteiskuntaa – ja juuri niin hyvä kuin yhteiskuntakin. Pro gradu – tutkielma. Viitattu 5.5.2017. http://epublications.uef.fi/pub/urn_nbn_fi_uef-20120735/urn_nbn_fi_uef-20120735.pdf

Laki vankeuslain muuttamisesta 2015/393. Finlex. Viitattu 16.4.2017. <http://www.finlex.fi>

Leinonen M. 1991. Sanat kuin ystävän käsi. Helsinki: Kirjapaja.

Mäki, J. 2016. Leimattuja, lainsuojattomia ja tulevaisuuden rakentajia. Rikosseuraamuslaitoksen julkaisuja 1/2017.

Näkki, P. 2006. Vankien velkaantuminen ja yhteiskuntaan integroituminen. Helsinki: Yliopistopaino.

Portti Vapauteen. 11.3.2016. Hämeenlinnan uusi naisvankila esittelyssä. Viitattu 29.4.2017. http://www.porttivapauteen.fi/vapautuvat/ajankohtaista/3324/hameenlinnan_uusi_naisvankila_esittelyssa

Päihdetyön linjaukset vuosille 2012-2016. Rikosseuraamuslaitos 2012.

Rantanen, T. 2009. Kuntoutus, vaikuttavuus ja kehittäminen. Vantaa: Laurea-Ammattikorkeakoulun julkaisuja A-66.

Rikosseuraamuslaitos. 2014. Lapsi- ja perhetyön linjaukset. Viitattu 30.4.2017. http://www.rikosseuraamus.fi/material/attachments/rise/julkaisut-muut/6G5krDHMF/Lapsi-ja-perhetyon-periaatteet_.pdf

Rikosseuraamuslaitos. 2015. Rikosseuraamusasiakkaat. Viitattu 27.5.2016. http://www.rikosseuraamus.fi/material/attachments/rise/julkaisut-muut/nisteetjaraportit/aOA7eEK75/2015-03-Rikosseuraamusasiakkaat_1.5.2015.pdf

Rikosseuraamuslaitos. 2017. Yhdistyneiden kansakuntien vankeinhoidon vähimmäissäännöt. Nelson Mandela –säännöt. Viitattu 2.5.2017. http://www.rikosseuraamus.fi/material/attachments/rise/julkaisut-muut/MZQ5sInI7/Vankeinhoidon_va776himma776issa776a776nno776t_low.pdf

Särkelä, A. 1993. Sosiaalityön asiakas subjektina ja ei-subjektina. Helsingin yliopiston Lahden tutkimus- ja koulutuskeskus. Täydennyskoulutusjulkaisu 7.

Vankeinhoidon perusteet. 2002. Vankeinhoidon koulutuskeskus. Tietosanoma.

Hanna Jalomaa, Nana Koho, Miia Koitti,
Joanna Niemi & Stina Nieminen

MOTIVOINNISTA MUUTOSTYÖSKENTELYYN – SOSIAALISEN TUKEMISEN MONET MUODOT TUTKINTAVANGIN TUKENA

Tässä artikkelissa kuvataan tutkintavankien sosiaalista tukemista. Artikkelia varten on haastateltu Jokelan vankilan erityisohjaajana toimivaa Anna Vuorelaista. Artikkelin keskiössä ovat vankeuteen valmentaminen, muutostimulaation herättäminen sekä päihteenkäytön vähentäminen.

Informointi ja psykkinen tuki vankeuteen valmentamisen peruspilareina

Rikoksen syyllistyminen, vapauden menettäminen, eristyksissä oleminen ja täysin uudenlaisiin olosuhteisiin ja vangin rooliin sopeutuminen kuormittavat ihmistä psykkinisesti. Vankeuteen sopeutuminen on prosessi, joka vaatii vangilta muun muassa mukautumiskykyä sekä joustavuutta. Tutkintavankeus on esitutkinnan ja oikeudenkäynnin aikana toteutettava pakkokeino, jonka tarkoituksena on turvata rikoksen esitutkinta, tuomioistuinkäsittely ja rangaistuksen täytäntöönpano sekä estää rikollisen toiminnan jatkaminen (L768/2005). Tutkintavanki on siis tuomioistuimen päätöksellä vangittu rikoksesta epäiltynä, mutta häntä ei ole lainvoimaisesti tuomittu. Tästä asetelmasta johtuen epätietoisuudessa ja jännityksessä eläminen sekä tuomion odottaminen muodostuvat tutkintavankeuden keskeisiksi sisällöiksi. Kun vankilassa vietettävä aika ei ole tiedossa, on tulevaisuuden suunnitteleminen haasteellista. (Eerikäinen 2002, 174 - 175, 181.)

Tutkintavangeista suuri osa on ensikeräisiä, joten vangittuna oleminen on monelle täysin uusi kokemus. Vankilaan liittyvät mielikuvat ovat usein pelottavia. Autonomian ja turvallisuuden tunteen menettämisen lisäksi monia mietityttää vankiyhteisöön sopeutuminen. Vankilan olosuhteisiin perehdyttämällä voidaan lieventää vankien kokemaa epätietoisuutta ja pelkoa. (Eerikäinen 2002, 174 - 175.) Laitokseen perehdyttäminen sekä oikeuksista ja velvollisuuksista tiedottaminen ovatkin osa vartijoiden työnkuvaa.

Kaikille vangeille ei vartijoiden antama tuki ja ohjaus kuitenkaan ole riittävää, kertoo Jokelan vankilan suljetulla osastolla erityisohjaajana työskentelevä Anna Vuorelainen. Osa vangeista tarvitsee intensiivisempää tukea ja perusteellisempaa asioiden läpikäymistä. Vangeilla onkin mahdollisuus päästä erityisohjaajan vastaanotolle niin halutessaan. Vuorelainen kertoo, että vangeilla on usein suuri tarve kuulla vankeusprosessin etenemisestä. Osa tutkintavangeista ei välttämättä edes tiedä, mitä tutkintavankeus tarkoittaa.

Harmaasta kivistä versoo uusi alku. Vankilassa uskotaan ihmisen mahdollisuuden muuttua ja kasvaa. Kuva: Virpi Riekkö

Tutkintavankeuden pituutta ei tiedetä etukäteen, mutta Vuorelaisen kokemuksen mukaan vankeudesta kertominen yleisesti rauhoittaa vankeja ja edistää heidän sitoutumistaan vankilan käytäntöjen noudattamiseen tutkintavankeuden ajan. Jokaisen vangin kohdalla tulee kuitenkin arvioida hänen yksilöllinen tiedon tarpeensa ja toimia sen mukaisesti. Tämän lisäksi siviilissä olevien käytännön asioiden järjestely vankeuden ajaksi täytyy saada hoidettua, jotta vankeusaika voisi olla edes jollain tapaa siedettävää, Vuorelainen summaa. Tällaisia hoidettavia käytännön asioita ovat esimerkiksi asuntoon ja toimeentuloon liittyvät asiat sekä ilmoittamiset työpaikkaan, kouluun ja lähiomaisille.

Tutkintavankeuden aikana etenkin vakavimmista rikoksista syytetyt vangit saattavat olla pitkiäkin aikoja eristettyinä, ja tutkintavanki voidaan määrätä pakkokeinolain perusteella totaaliseppäankin eristykseen. Käytännössä tämä tarkoittaa sitä, ettei pakkokeinolain perusteella eristetty ole lainkaan kontaktissa muiden vankien kanssa. Eristämisen tiedetään aiheuttavan useita erilaisia haittavaikutuksia. Tavallisia oireita ovat todellisuudentajun häiriöt, muistin heikkeneminen, keskittymiskyvyttömyys, ahdistuneisuus, ärtyisyys sekä minuuden häviämisen tunne. Lisäksi monilla ilmenee myös muun muassa unihäiriötä ja väkivaltaisia painajaisia. Vaikka eristämisen haitat koetaankin yksilöllisesti, eristäminen on aina

mielenterveysriski. Henkilökunnalta vaaditaan tarkkaavaisuutta etenkin pitkään eristyksissä olleiden vankien kohdalla. (Eerikäinen 2002, 178 - 179.)

Pakkokeinolain perusteella eristettyjen vankien tilanne nousee esiin myös Vuorelaisen puheissa. Hän huomioi pitkiä aikoja eristettyinä olleita vankeja järjestämällä heille tarpeeksi pitkiä tapaamisaikoja. Tällä tavoin Vuorelainen antaa vängille mahdollisuuden keskustella ja purkaa mahdollisia huolenaiheitaan. Erityisesti

MIELENTERVEYDELLINEN TUKEMINEN ON TOSI KESKEISESSÄ OSASSA.

tutkintavankeuden alussa vangin kannattelu akuutin vaiheen yli on tärkeää. ”Monesti mielenterveydellinen tukeminen on tosi keskeisessä osassa siinä”, Vuorelainen kertoo. Useimmiten tilanne helpottuu ja tuen tarve vähenee myöhemmin, kun vanki pääsee olemaan taas muiden vankien kanssa kontaktissa pelkän sellissä olemisen sijaan.

Jokelan vankilassa on otettu käyttöön lähityön malli, jossa kaksi vartija-ohjaajaa tekee lähityötä erityisesti pakkokeinolain perusteella eristettyjen vankien kanssa. Vuorelainen on huomannut lähityön käyttöönottamisen vähentäneen erityisohjaajien työtaakkaa. Mallin avulla on siis pystytty vastaamaan vankien psyykkisen tuen tarpeeseen, ja vankeuteen valmentamisen näkökulmasta eristyksellä voi olla joskus myös positiivinen puoli. Useilla vangeilla on Vuorelaisen kokemuksen mukaan vankeuteen liittyviä perusteettomia uhkakuvia ja väärääkin tietoa. Eristyksissä ollessaan vanki saa tietoa ainoastaan henkilökunnalta, joten sen totuudenmukaisuus ja asiallisuus pystytään varmistamaan.

Jo tutkintavankeusaikana voidaan vangin luvalla aloittaa rangaistusajan suunnitelman laatiminen (L768/2005). Vuorelainen kuitenkin korostaa ongelmakohtien työstämisen tärkeyttä jo tutkintavankeusaikana. Lopulliset tavoitteet rangaistusajan suunnitelmaan määritellään Arviointikeskuksessa, mutta monen vangin kohdalla päihdeongelma, impulsiivisuus tai taipumus käyttää väkivaltaa sekä koulutuksen ja työkokemuksen puute ovat ilmeisiä. ”Nuo kolme nyt ovat ainakin sellaisia asioita, joita voi tosi hyvin jo tutkintavankeusaikana työstää”, Vuorelainen toteaa. Perimmäisenä tarkoituksena kun kuitenkin on saada vanki kiinnittymään johonkin toimintaan vankeusprosessin vaihe ja eteneminen huomioiden.

Lapset ovat muutosmotivaation keskiössä

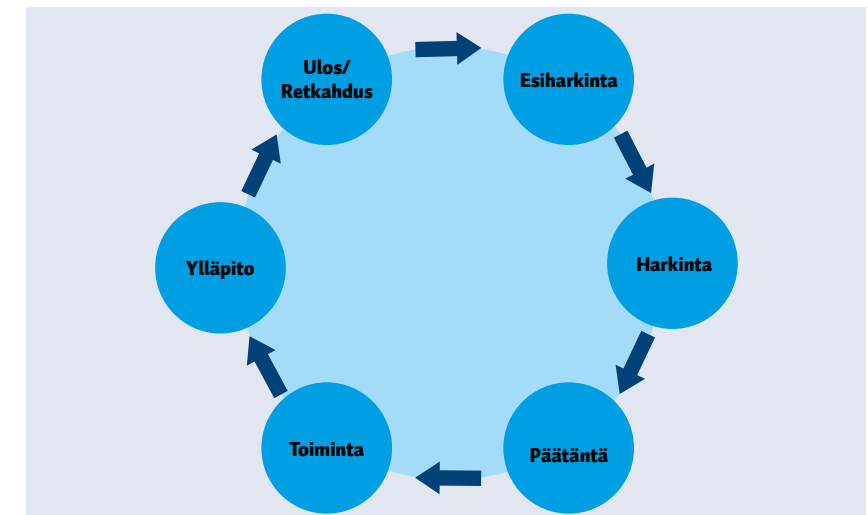
Vankilassa toteutuvassa sosiaalisessa tukemisessa motivaatio on yksi keskeisimmistä alueista, ja sillä on iso merkitys toimivien yhteistyösuhteiden rakentumisessa. Motivaation tarkastelu, synnyttäminen ja vahvistaminen ovat myös rikosseuraamusalalla keskeisiä sosiaalisen tukemisen alueita. Suomessa motivaatioon ja sen merkitykseen liittyvää tutkimusta on tehty melko vähän. Kansainvälisten tutkimusten mukaan rikosseuraamusta suorittavien kanssa työskentelyssä huomio tulisi kiinnittää nimenomaan motivaation synnyttämiseen ja vahvistamiseen. (Lassila 2014, 213.)

Motivaatiota voidaan käsitteenä tarkastella useista eri näkökulmista. Motivaatio voidaan nähdä ihmisen toimintana, joka muuttuu ajan ja tilanteen mukaan. Motivaatiolla nähdään olevan yhteys yksilön ja ympärillä olevien ihmisten vuorovaikutukseen. Motivaation yhteydessä puhutaan usein myös tarpeesta ja halusta. Motivaatioon liittyy myös pohdinta siitä, onko motivaatio prosessi, lopputulos vai väline jonkin päämäärän saavuttamiseen (Lassila 2014, 214).

Vuorelaisen kokemuksen mukaan motivointi on ensisijaisesti arvostavaa kohtaamista, jossa asioita käsitellään sitä kautta, mitä asia vängille itselleen merkitsee. Valmista kaavaa tai valmiita neuvoja motivointityössä ei ole. Tärkeintä on antaa aikaa ja tilaa sille, että vanki itse oivaltaa ongelmansa ja on valmis työstämään niitä. Muutosmotivaation herättämisessä ja vahvistamisessa työntekijä voi käyttää motivoivan keskustelun keinoja.

Motivoiva keskustelu on W.R. Millerin ja C. Rollnickin kehittämä asiakaskeskeinen menetelmä, jonka avulla lisätään sisäistä muutoshalua tutkimalla yhdessä asiakkaan kanssa nykytilanteen toimintaa, tarkoitusta ja etenkin toiminnan ja arvojen välistä ristiriitaa sekä vahvistetaan muutokseen sitoutumista ja tehdään muutossuunnitelma. Perusajatuksena motivoivassa keskustelussa on selvittää, miten asiakkaan tavat tai tilanne haittaavat häntä, eikä oleellista ole diagnosointi tai leimaaminen. Menetelmässä on tärkeää, että työntekijä on empaattinen ja esittää avoimia kysymyksiä, joihin asiakas ei voi vastata ”kyllä” tai ”ei”. Työntekijä kuuntelee vastauksia heijastavasti ja tekee välillä yhteenvetoja asiakkaan kertomuksesta. (Oksanen 2014, 71 - 72.)

Rikosseuraamusalalla on käytössä muutoksen vaihemalli (DiClemente & Prochaska), jossa muutoksen ajatellaan etenevän vaiheittain kohti muuttunutta toimintaa. Muutoksen vaihemalli liitetään usein myös motivoivan keskustelun menetelmään. (Oksanen 2014, 41 - 42; Lassila 2014, 216.) Prosessia kuvataan kuviossa 1.

Kuvio 1. Muutoksen vaihemalli

Muutos alkaa esiharkinnasta, ja tässä vaiheessa muutosta ei vielä nähdä omakohtaisesti. Tästä siirrytään harkintavaiheeseen, jossa ajatellaan jo muutoksen mahdollisuutta, mutta sen alkaminen on vielä epäselvää. Seuraava vaihe on päätös. Henkilö on tiedostanut ongelman ja suunnitellut tulevan toiminnan, joka on seuraava vaihe. Toimintavaiheessa henkilö opettelee muutoksia ja käsittelee muutoksen tunteita. Vakiinnuttaminen on muutoksen ylläpitämistä. Aina muutos ei kuitenkaan jää pysyväksi. Silloin tapahtuu lipsahdus tai retkahdus, joilla tarkoitetaan hetkellistä paluuta entiseen. (Oksanen 2014, 42.)

Muutoksen vaihemallista on hyötyä käytännön työssä. Se antaa työntekijälle välieneen arvioida asiakkaan valmiutta muutokseen ja pysyä asiakkaan vauhdissa. Erityisen haastavia työntekijälle ovat tilanteet, joissa asiakas kieltää tai torjuu muutoksen, tai hänellä on muista syistä vaikeutta lähteä toimimaan muutoksen puolesta (Oksanen 2014, 41, 157 - 158). Vuorelaisen mukaan tutkintavankeuden aikana tapahtuvan muutostyön suurimpia haasteita ovat yleinen epävarmuus tutkintavankeusaikana, jolloin vanki on välitilassa ja hänen tulevaisuutensa on auki. Kaikki vangit eivät halua tai pysty tässä tilanteessa aloittamaan työskentelyä ja kieltävät ongelmat, eivätkä halua keskittyä niihin. Kuitenkin hyvin harva tutkintavanki pitää tuomioon johtanutta elämäänsä hyvänä ja toivoo siihen muutosta. Usein muutoshalukkuus jää kuitenkin hieman epämääräiseksi, eikä vangilla ole rohkeutta tarttua asioihin, jotka elämässä ovat pielessä. Tällaisessa tilanteessa vangin kanssa voidaan pohtia yleisesti sitä, mitä hyötyä itsensä kanssa työskentelystä on ja miten asioita voidaan viedä eteenpäin hänen oman vointinsa parantamiseksi.

Vuorelaisen kokemuksen mukaan muutosmotivaatio on suurinta ensikertalaisilla sekä niillä, joilla vankilakertaisuuksia on jo paljon, jolloin elämäntapaan on väsytty ja tilanteeseen kaivataan muutosta. Elämän suuret käännekohtat ovat hedelmällisiä tilanteita muutokseen. Tilanteessa, jossa vanki kertoo tulleensa vastikään isäksi, voidaan motivointikeskustelua käydä siitä näkökulmasta, kuinka paljon paremmin isän roolin pystyisi ottamaan haltuun ilman päihteitä ja rikoksia. Esimerkiksi ristiäriä nykyisen elämäntavan ja isän roolin välillä voidaan tuoda keskustelussa esiin.

ELÄMÄN SUURET KÄÄNNEKOHDAT OVAT HEDELMÄLLISIÄ TILANTEITA MUUTOKSEEN.

joilla ei ole välttämättä ollut minkäänlaista yhteyttä lapseensa, mutta suhdetta on saatu rakennettua vankeusaikana pienin askelin. Tämä vaatii Vuorelaisen mukaan jo todella suurta motivaatiota. Myös muut ihmissuhteet ja parisuhteet ovat vangeille tärkeitä. Vuorelaisen mukaan tutkintavankien kanssa tehtävää sosiaalista tukemista ja sosiaalityötä voitaisiinkin kehittää muun muassa siten, että vangin läheisiä otettaisiin vangin suostumuksella enemmän mukaan toimintaan. ”Kun näkee isien ja lapsien kohtaamisia, vaikuttaa ilmiselvältä, että lapset ovat muutosmotivaation keskiössä”, Vuorelainen toteaa.

Tutkintavankien muutosmotivaatio kohdistuu selvästi suhteisiin omien lasten kanssa. On tapauksia, joissa vankeusaikana on tutustuttu uudelleen lapseen, jonka kanssa kontakti on menetetty pahimpina päihteiden käyttövuosina. On myös sellaisia vankeja,

Kognitiivis-behavioraaliset toimintaohjelmat ja muut vankitoiminnot muutoksen tukena

Vuorelaisen mukaan Jokelan tutkintavankilassa pyörii useita eri ohjelmia vangeille. Viisi keskustelua muutoksesta eli VKM on tarkoitettu yksilölle, ja siihen kuuluu alkukartoitus ja tapaamiset kerran viikossa. VKM sopii lähes kaikille vangeille, ja ohjelman tarkoitus on käsitellä mitä tahansa asiaa, johon vanki toivoo muutosta. Muutos voi olla esimerkiksi käyttäytyminen tai päihteiden käyttö. Kaikki vangit eivät osaa tai halua määritellä ongelmaansa, joten voidaan käsitellä yleisesti elämänmuutosta ja sitä, mistä asioita yritetään päästä irrottautumaan.

Suuttumuksenhallintaohjelma eli SUHA on ryhmämuotoinen toiminta. Sitä tarjotaan Jokelassa pari kertaa vuodessa. Tarvittaessa SUHAa tarjotaan myös yksilömuodossa. SUHA kestää käytännössä kymmenen viikkoa ja sisältää yhdeksän tapaamista. Ohjelmaan pääsee mukaan, kun vangin rikosnimike ja tilanne täyttävät ohjelman pääsyvaatimukset. SUHAan on mahdollista päästä myös, jos on aiempia väkivaltatuomioita tai muuta näyttöä aggressiivisesta käytöksestä esimerkiksi vankeusajalta. Ohjelmaan otetaan sellaisia vankeja, joiden voidaan arvioida olevan tutkintavankina 2 - 3 kuukauden ajan. Antirippuvuudet-kurssi on tarkoitettu päihteiden ongelmakäyttäjille, ja se pyörii Jokelassa noin kerran vuodessa. Lisäksi Jokelassa on tarjolla VALMA-koulutus, joka valmentaa työelämää ja ammatilliseen koulutukseen. Samaa koulutusta järjestetään myös siviilissä, ja käytössä on sama opetussuunnitelma. VALMA-koulutusta käydään päivisin jokaisena arkipäivänä. Keväällä ja syksyllä on omat ryhmät. Jokelan vankilan on katsottu pärjäävän näillä ohjelmilla, vaikka sinne on tarjottu muitakin. Tutkintavankilassa tilanteet vaihtelevat, eikä pitkiä ja raskaita ohjelmia ei välttämättä kannata järjestää ryhmädynamiikan jatkuvan muutoksen takia.

Päihteiden käytön vähentäminen tärkeänä osana elämänhallintaa

Päihdeongelma koskettaa suurta osaa kaikista vangeista, ja näin vankiloiden päihdetyö onkin merkittävässä asemassa uusintarikollisuuden vähentämisessä sekä edistämässä vankien mahdollisuuksia päihdeettömään ja rikoksettomaan elämänhallintaan. Vankiloiden päihdetyö pitää päihdehoidon ja -kuntoutuksen lisäksi sisällään arviointia, motivointia, päihdevalvontaa ja kuntoutuksen ohjaamista. Vankiloissa toteutettavaa päihdetyötä ohjataan Rikosseuraamuslaitoksen päihdetyön linjausten avulla. (Rikosseuraamuslaitos 2012, 1 - 6.)

Vuorelaisen kokemuksen mukaan päihteiden käytön vähentämisen aloittaminen on vangeilla hyvin tilannekohtaista. Osa vangeista on valmiita vähentämään päihteiden käyttöä jo vankilaan saapumisvaiheessa, ja he ilmoittavatkin heti halukkuudestaan päästä päihdeettömälle osastolle. Vankien oikeus päihdeettömään ympäristöön pyritään mahdollistamaan muun muassa päihdekuntoutusta tukevalla osastoinnilla (Rikosseuraamuslaitos 2012, 35). Vuorelainen kertoo, että Jokelan

vankilan päihteen osasto on sitoumusosasto, jossa vangit sitoutuvat päihteen myyteen. Osasto on 15-paikkainen, ja sinne pääsyn kriteereinä on lähtökohtaisesti pidetty halua elää päihteettömässä ympäristössä sekä sitoutumista päihdeseuloihin. Päihteettömän osaston lisäksi Jokelan vankilassa on päihdetyöntekijä, joka tekee yksilötyötä niiden vankien kanssa, jotka ovat ilmoittaneet haluavansa työstää päihdeongelmaansa.

Vangin elämäntilannetta ei tutkintavankeusvaiheessa ole yleensä tarkoituksenmukaista kartoittaa erityisen tarkasti, eikä muutostyöskentelyyn voida pyrkiä kovinkaan suunnitelmallisesti, sillä tutkintavangeille ei ole mahdollista asettaa vankilan toimintoihin osallistumiseen liittyviä velvoitteita. Tutkintavangeilla on kuitenkin mahdollisuus käyttää sosiaalityön palveluja, joiden kautta he saavat kriisiluonteista apua ja tukea. Lisäksi tutkintavanki voi halutessaan osallistua vankilassa tarjolla olevaan toimintaan. On mahdollista, että tutkintavanki vapautuu varsin äkillisestäkin tuomioistuimen istunnon jälkeen, ja siksi toimintaohjelmat ovat yleensä lyhytkestoisia. (Rikosseuraamuslaitos 2012, 18.)

Vuorelainen kertoo, että päihdeidenkäytön vähentämiseen Jokelan vankilassa käytetään VKM-ohjelmaa ja antiiriippuvuudet-kurssia. Päihteettömällä osastolla on muutaman kerran vuodessa myös vierailuja, jolloin pääasiassa kolmannen sektorin yhteistyökumppanit käyvät osastolla kertomassa omista palveluistaan. Joillekin vangeille vankilassa tapahtuva päihdetyö on ensimmäinen päihdehoitojakso heidän elämänsä aikana. Vuorelainen arvioi, että sitoutuminen päihdehoitoon saattaa tutkintavankeuden jälkeen olla parempaa kuin siviilissä, sillä tutkintavankeudessa

on jo kyetty olemaan ilman päihkeitä, ja näin saadaan hyvä pohja oman päihdeongelman työstämiselle.

Päihdeongelman työstäminen on pitkälinen ja vaativa prosessi. Lähtökohtaisesti tilanne on yleensä se, että vanki tietää haluavansa irti päihteistä ja rikoksista, mutta ei oikein vielä tiedä, millaista toisenlainen elämä omalla kohdalla olisi ja miten se voisi toteutua. Oikeastaan on kyse kriisivaiheesta: aiempi elämäntapa ja omat toimintamallit eivät tunnu toimivilta, mutta uusiakaan ei vielä ole tai niitä ei ole sisäistetty. Vankilaolosuhteet tuovat prosessiin omat haasteensa. (Granfelt 2007, 100 - 101.)

Vuorelainen kertoo, että Jokelan vankila tekee yhteistyötä esimerkiksi ulkopuolisten sijoitusten merkeissä eri päihdekuntoutuslaitosten kanssa. Yhteistyötä tehdään jonkin verran myös siten, että vanki vapautuessaan lähtee suoraan laitoshoidon, jos hänen kotikuntansa siihen suostuu. Yhteistyötä tehdään myös A-klinikoiden ja päihdeidenkäyttäjille suunnattujen asuntoloiden kanssa. Vapautuvalle vangille pyritään järjestämään vapautumisvaiheessa jatkumo päihdekuntoutukseen. Jos vanki ei lähde laitostuntoutukseen, hänelle voidaan varata aika omalle paikalliselle päihdeklinalle.

Verkostoitumalla lisää tietoa ja osaamista

Yksi tutkintavankilassa tehtävän sosiaalisen tukemisen tärkeä päämäärä on vangin rikoksettoman ja päihteettömän elämäntavan sekä elämänhallinnan tukeminen. Kognitiivis-behavioraaliset toimintaohjelmat kuten Viisi keskustelua muutoksesta (VKM) ja Suuttumuksenhallintaohjelma (SUHA) ovat osoittautuneet toimiviksi menetelmiksi tämän päämäärän saavuttamiseksi. Myös päihdetyöllä ja mahdollisuudella suorittaa vankeusaika päihteettömällä osastolla on tärkeä merkitys vangin tulevaisuuden kannalta. Vuorelaisen haastattelussa nousi esille arvostavan kohtaamisen merkitys vangin muutosmotivaation herättämisessä ja päihteettömyyden tukemisessa. Rikosseuraamuslaitoksen päihdetyön linjauksilla ohjataan vankiloissa toteutettavaa päihdetyötä.

Vaikka toimivia työkaluja on, voi tutkintavankien kanssa tehtävää sosiaalista tukemista edelleen kehittää. Vuorelaisen kokemuksen mukaan lapset ovat usein vangin muutosmotivaation keskiössä. Työtä voisikin kehittää esimerkiksi verkostoyhteistyön avulla siten, että työskentelyyn otetaan mukaan ammattilaisten lisäksi myös vangin läheisiä. Mikäli vangin lapsella on kontakteja lastensuojeluun tai lastenpsykiatriaan, voisi myös näitä kontakteja parantaa ja tuoda tilanteeseen enemmän tämän asiantuntemuksen näkökulmaa.

Tieto ja osaaminen kasvavat jakamalla, ja yhteistyössä onkin kyse eri vahvuuksien löytämisestä, täydentämisestä sekä yhdistämisestä. Joskus tutkintavankien haasteisiin ja tarpeisiin vastaaminen saattaa olla mahdotonta yksin, ja silloin niille tulisi antaa yhdessä luomisen mahdollisuus. Hyvin onnistuneen yhteistyön lopputuloksena on aina mahdollista saada aikaan jotakin uutta ja ainutlaatuista.

LÄHTEET

Erikäinen, K. 2002. Tutkintavangeista. Teoksessa Salminen, M. & Toivonen K. (toim.) Vankeinhoidon perusteet. Vankeinhoidon koulutuskeskuksen julkaisu 4/2002. Tietosanoma, 174 - 182.

Granfelt, R. 2007. ”Oppisin elämään riippuvuuteni kanssa.” Tutkimus naisvankien päihdekuntoutuksesta Vanajan vankilassa. Rikosseuraamusviraston julkaisuja 2. Helsinki. Viitattu 11.4.2017. http://www.rikosseuraamus.fi/material/attachments/rise/julkaisut-risenjulkaisusarja/OEH8hc2Fb/2-2007_Oppisin_elamaan_riippuvuuteni_kanssa.pdf

Lassila, T. 2014. Motivaation ilmeneminen puheessa ja motivaatiolle annetut merkitykset. Teoksessa Linderborg, H., Suonio, M. & Lassila, T. (toim.) Sosiaalityö ja sosiaalinen tuki rikosseuraamusalalla. Rikosseuraamuslaitoksen julkaisuja 1/2014, 213 - 228.

L768/2005. Tutkintavankeuslaki.

Oksanen, J. 2014. Motivointi työvälineenä. Jyväskylä: PS-kustannus.

Rikosseuraamuslaitos 2012. Päihdetyön linjaukset vuosille 2012 – 2016. Viitattu 10.4.2017. http://www.rikosseuraamus.fi/material/attachments/rise/julkaisut-muut/6Cr2xRZTS/Paihdelinjaukset_2012-2016_RINKIIN.pdf

Vuorela, A. 2017. Erityisohjaajan haastattelu 23.3.2017. Jokelan vankila. Jokela.

Mikko Harju, Timo Laurila, Jari Takala & Samuli Tuhkanen

ONNISTUNUT SOSIAALITYÖ HYÖDYTTÄÄ VANKIA AIDOSTI

Vapautuminen on tärkeä vaihe, jossa jokainen vanki tarvitsee jonkinlaista tukea. Tässä artikkelissa tarkastellaan avovankilassa toteutettavaa sosiaalityötä ja sen muutoksia. Onnistunut vapautuminen vaatii sekä vangin omaa muutoshalukkuutta että monen ammattilaisen yhteistyötä.

Avovankilan kautta vapauteen

Vankeuden täytäntöönpanon tavoitteena on lisätä vangin valmiuksia rikoksettoomaan elämään edistämällä vangin elämänhallintaa ja sijoittumista yhteiskuntaan (Vankeuslaki 767/2005, 1:2§). Nämä tavoitteet pyritään saavuttamaan vankila-aikaisen kuntoutustoiminnan ja asteittaisen vapautumisen keinoin. Tarkoituksenmukaista olisikin, että vangit vapautuisivat joko avovankiloista tai valvotusta koevapaudesta. (Kananoja, Lähteinen, Marjamäki & Aho 2017, 314.)

Vangille laaditaan aina yksilöllinen rangaistusajan suunnitelma. Suunnitelmaan kirjataan muun muassa vangin sijoittamisesta, toiminnasta rangaistusaikana, valvotusta koevapaudesta ja ehdonalaisesta vapauttamisesta sekä poistumislupien myöntämisestä. Rangaistusajan suunnitelmaa täydennetään myöhemmässä vaiheessa vapauttamissuunnitelmalla. Siinä arvioidaan vangin edellytykset selviytyä vapaudessa sekä palvelujen tarve siviilissä. (Vankeuslaki 767/2005, 4:6§.) Vapautumista suunnitellaan vangin suostumuksella yhteistyössä hänen koti- tai asuinkuntansa sosiaali-, terveys-, päihdehuolto-, asunto- sekä työvoimaviranomaisten kanssa tarpeellisten palveluiden järjestämiseksi. (Myhrberg 2016, 223.)

Haastattelimme Kristiina Kotkavuorta, joka toimii sosiaalityöntekijänä Suomenlinnan vankilassa. Haastattelun avulla pyrimme saamaan käsityksen avovankilassa toteutettavasta sosiaalityöstä. Tarkoituksena oli selvittää, miten verkostotyö ja moniammatillinen yhteistyö tukevat vangin kuntoutumista. Lisäksi halusimme kuulla, miten vankiloissa toteutettava sosiaalityö on muuttunut vuosien varrella.

Kotkavuorella on pitkä työhistoria sosiaalityön saralla. Hän on työskennellyt rikosseuraamusalalla 30 vuotta ja tätä ennen kuntasektorilla 10 vuotta. Kotkavuori on työskennellyt vankeinhoidossa vuodesta 1987 ensin sosiaaliohjaajana ja sen jälkeen sosiaalityöntekijänä. Rikosseuraamusalan työura alkoi Keravan nuorisovankilassa, jossa hän työskenteli yli 10 vuotta, minkä jälkeen hän siirtyi Seutulän työsiirtolaan sosiaalityöntekijäksi. Tehtäväkenttään kuuluivat tuolloin Seutulän, Suomenlinnan ja Upinniemen työsiirtolat.

Kotkavuorella on siis kokemusta sekä suljetussa että avolaitoksessa työskentelystä. Kysyttäessä laitosten välisiä eroavaisuuksia sosiaalityön näkökulmasta hän kertoo, että suljetussa laitoksessa sosiaalityöntekijän tehtävä on tiukemmin rajattu ja ulkopuolelta määritelty. Toiminta on byrokraattisempaa, ja vankien asiointiin tarvitaan erilaisia ennakkovalmisteluita esimerkiksi vankien saattamiseen liittyvissä käytännön järjestelyissä. Vankilaturvallisuuteen liittyvät seikat voivatkin rajoittaa sosiaalityötä ja sen toimintamahdollisuuksia (Kananoja ym. 2017, 319). Avovankilassa taas sosiaalityöntekijällä on työssään vapaammat kädet. Työntekijän on muun muassa mahdollista käyttää enemmän omaa harkintavaltaa, ja työ on muutenkin itsenäisempää.

Vangin tullessa laitokseen tehdään tilannekartoitus ja järjestellään siviilissä mahdollisesti kesken olevat asiat, kuten esimerkiksi asunnon tyhjentäminen. Vankien kokonaistilanteen kartoituksen perusteella vangille nimetään sopiva vastuuhenkilö, jonka kanssa vanki voi hoitaa asioitaan. On tärkeää, että kokonaistilanne on kartoitettu etukäteen ja tavoitteet määritelty siten, että vanki voi sitoutua niihin. Rangaistusajan suunnitelma antaakin hyvän rungon vangin kanssa työskentelylle. Työskentely on järjestelmällistä ja suunnitelmallista silloin, kun vangin asiat on kirjattu rangaistusajan suunnitelmaan. Näin rangaistusajan suunnitelma toimiikin hyvänä tiedonlähteenä työntekijälle.

Kotkavuoren mukaan avovankilan sosiaalityön voidaan katsoa painottuvan vangin vapautumisen valmistamiseen. Työ on moninaista ja rakentuu vangin yksilöllisen tilanteen ja tarpeiden mukaisesti. Keskeistä on pyrkiä parantamaan vangin valmiuksia siirtyä siviiliin sekä saada vahvistettua hänen kykyä hallita omaa elämäntilannettaan. Vapautumisen yhteydessä järjestetään myös käytännön asioita, jotka liittyvät esimerkiksi toimeentuloon ja asumiseen. Lisäksi vankia pyritään tukemaan hyvin erilaisin keinoin tuomion aikana, ja osa vankilan sosiaalityöstä koostuukin esimerkiksi perhetyöstä. Perheillä on erilaisia tarpeita, joten työn painopisteitä on muokattava yksilöllisten tarpeiden mukaisesti.

Onnistunut sosiaalityö vaatii sosiaalityön järkevää arvostusta ja hyvää yhteistyötä muun henkilökunnan sekä johdon kanssa. Olennaista on pitää yhteisesti sovituista linjoista kiinni, ja epäselvistä asioista on hyvä keskustella yhdessä muun henkilökunnan kanssa. Sosiaalityön tulisikin aidosti hyödyttää vankeja eikä sitä tulisi tehdä vain näennäisesti kirjauksia varten.

Onnistunut sosiaalityö vaatii toimivaa yhteistyötä keskeisten vankilan ulkopuolisten toimijoiden ja verkostojen kanssa. Yhteistyötä tehdään useiden eri tahojen kuten asumispalveluiden, TE-keskusten, lastensuojelun ja erilaisten järjestöjen kanssa. Suunnitelmatyöskentelyssä onkin oleellista kartoittaa vangin tilanne ja palveluiden järjestäminen hyvissä ajoin ennen vapautumista. (Kananoja ym. 2017, 315.) Onnistumiseen tarvitaan kuitenkin myös vangin omaa aktiivisuutta ja halua muutokseen. Kaikki vangit tarvitsevat jonkinasteista tukea - myös ne, jotka eivät ole kovinkaan motivoituneita muutokseen. Sosiaalityössä pyritään siihen, että vanki oivaltaisi itse, mihin asioihin voidaan vaikuttaa. Jokainen päättää omasta tulevaisuudestaan ja voi olla, että motivaatio muutokselle syntyy vasta myöhemmin.

ONNISTUMISEEN
TARVITAAN VANGIN
OMAA AKTIIVISUUTTA
JA HALUA MUUTOKSEEN.

Moniammatillinen yhteistyö vapautumisen tukena

Moniammatillisen yhteistyön käsite on esiintynyt eri asiantuntijoiden ja ammattiryhmien yhteistyön kuvauksessa jo 1980-luvulla, mutta Suomessa se vakiintui vasta 1990-luvulla. Termi itsessään on varsin monimerkityksellinen, ja sitä käytetäänkin hyvin erilaisissa yhteyksissä. Yksinkertaistettuna moniammatillisessa yhteistyössä on kyse eri asiantuntijoiden yhteisen työn tai tehtävän suorittamisesta, ongelman ratkaisemisesta tai päätöksen tekemisestä. Yhteistyössä on keskeistä koota kaikki se tieto ja osaaminen, joka on tarpeellista tilanteen kannalta. (Isoherranen, Rekola & Nurminen 2008, 33.)

Moniammatillisen yhteistyön voidaan katsoa rakentuvan ammattilaisista, jotka tietävät minne olla tarvittaessa yhteydessä, kun täydentävää asiantuntemusta tarvitaan. Yhteistyö on parhaimmillaan silloin, kun ihmiset saavat asiantuntevaa apua ja palvelua ammattilaisilta, jotka osaavat asiansa. Moniammatillisen yhteistyön etuna onkin se, että yksilön tilanteen tarkasteluun saadaan useita eri tiedon ja osaamisen näkökulmia. Huonoimmillaan moniammatillinen yhteistyö on sen sijaan silloin, jos ammattilaisten toimista muodostuu sekava joukko toimenpiteitä. (Seikkula & Arnkil 2009, 13 - 14; Isoherranen ym. 2008, 33.)

Vankilan sosiaalityöntekijä tekee yhteistyötä niin päihdeohjaajien, rikosseuraamus-esimiesten, vartijoiden kuin muidenkin henkilökunnan edustajien kanssa. Sosiaalityöntekijä ei varsinaisesti toteuta tai tuota palveluita, vaan ennemminkin neuvoa ja ohjaa niiden pariin ja auttaa asioiden hoidossa. Sosiaalityö vankilassa

vaatii työntekijältä erilaisten etuus- ja palvelujärjestelmien hahmottamista sekä monipuolista tietämystä sosiaalityön eri osa-alueilta. Lisäksi sosiaalityöntekijällä on oltava riittävät perustiedot päihde- ja mielenterveystyöstä. (Kananoja ym. 2017, 317 - 318.)

Moniammatillisessa yhteistyössä korostuu verkostojen merkitys. Verkostoilla tarkoitetaan vuorovaikutussuhteita, jotka mahdollistavat tarpeellisen tiedonkulun eri tahojen välillä. Moniammatillinen verkostotyö voi muodostua julkisen sektorin lisäksi myös yksityisen sektorin toimijoista sekä asiakkaan sosiaalisesta verkostosta. (Isoherranen ym. 2008, 35,37.) Myös Kotkavuori mainitsi, että verkostotyöllä on keskeinen rooli osana avovankilan sosiaalityötä. Verkostotyön avulla luodaan ja ylläpidetään yhteyksiä eri toimijoiden kanssa. Sen merkitys korostuu erityisesti vangin vapautumisen tukemisessa ja siviilissä selviytymisen varmistamisessa. Sosiaalityöntekijän lisäksi myös muu vankilan erityishenkilöstö hyödyntää verkostotyötä. Yhteistyötä voidaankin toteuttaa varsin monella tavalla.

Yhteistyön toimivuudesta Kotkavuorella oli vaihtelevia kokemuksia. Hän mainitsi, että yhteistyö on ollut pääsääntöisesti toimivaa lastensuojelun ja eri järjestöjen kanssa. Sosiaalitoimen kanssa taas yhteistyön toimivuus on ollut ajoittain vaihtelevaa ja joskus ongelmallistakin. Myös yhteistyö Helsingin työvoimaviranomaisten kanssa on ollut toisinaan haasteellista, ja vankien asioita on ollut vaikeaa saada eteenpäin. Yhteistyö on kuitenkin viime aikoina kehittynyt parempaan suuntaan. Hyviä kokemuksia on muun muassa siitä, että TE-toimistoissa on määritelty vankien asioiden hoitamiseen omia vastuuhenkilöitä.

Yhteistyön merkitys korostuu tulevaisuudessa

Vankilan sosiaalityö on hyvin erilaista verrattaessa kunnan sosiaalityöhön. Yksi keskeisimmistä eroista on aikaisemmin ollut se, että kunnan sosiaalityöntekijä on voinut myöntää toimeentulotukea. Tosin vuoden 2017 alusta toimeentulotuen myöntäminen on siirtynyt kunnilta Kelaan. Kuntien sosiaalityöntekijöillä on kuitenkin edelleen mahdollisuus myöntää harkinnanvaraista toimeentulotukea. Kotkavuori toi ilmi, että tämä muutosvaihe on aiheuttanut joitain haasteita vankilan sosiaalityölle. Hän mainitsi, että on kiinnostavaa seurata, miten sosiaalityö jatkossa kehittyy kunnissa tämän muutoksen myötä.

Aikaisemmin yhteistyö kuntien sosiaalitoimen kanssa toimi paremmin, koska työntekijöiden vaihtuvuus ei ollut niin suurta kuin nykyään. Ennen sosiaalityöntekijöillä oli pitkiä asiakassuhteita, joten he tunsivat asiakkaat paremmin kuin nykyään. Lisäksi heillä oli parempi käsitys asiakkaan kokonaistilanteesta, ja sen myötä asiakkaan yksilölliset tarpeet pystyttiin ottamaan paremmin huomioon. Nykyisin päätökset tehdään kunnissa papereiden ja normien perusteella. Näin ollen vankilan työntekijät tuntevatkin asiakkaan kokonaistilanteen paremmin kuin kuntien työntekijät.

Kotkavuori kertoo, että verkostotyön luonne on muuttunut vuosien varrella. Yhteistyötä tehtiin aikaisemmin enemmän kuntien ja eri viranomaisten välillä. Nykyään yhteistyöverkosto on laajentunut, ja siihen kuuluu myös muita toimijoita. On olemassa useita tahoja, jotka järjestävät vangeille suunnattua vapautumiseen ja kuntoutumiseen liittyvää toimintaa ja tukea. Monet näistä ovat kolmannen sektorin toimijoita, kuten järjestöjä. Verrattaessa kymmenen vuoden takaiseen tilaan onkin nyt todella hyvä. Esimerkiksi yhteistyö Kriminaalihuollon tukisäätiön kanssa on toimivaa. Vaikka mitään erityistä kehittämistarvetta järjestöjen kanssa ei olekaan, on rakenteissa ja toimintatavoissa aina kehittämisen varaa. Verkostossa on tilaa myös uusille toimijoille.

Sen sijaan vankilan ja kunnan sosiaalityön yhteistyötä voisi vielä kehittää. Kunnilla ei ole enää vankien kanssa työskentelyyn nimettyjä sosiaalityöntekijöitä. Haastateltavan mielestä ”kaikki palvelee kaikkia” -malli on huonontanut asiakkaiden palveluita. Toimivampi voisi olla esimerkiksi se, että alueella olisi työntekijöitä, jotka omaisivat vankien sosiaalityön erityistuntemusta. Useimmiten vapautuvat vangit tarvitsevatkin erityistä tukea. Tarve voi olla seurausta esimerkiksi psyykkisestä vammasta tai sairaudesta tai päihteiden ongelmakäytöstä. (Kananoja 2017, 316.)

Kotkavuoren näkemyksen mukaan tulevaisuudessa vankilasta ulospäin tehtävän yhteistyön merkitys ja kolmannen sektorin rooli lisääntyvät entisestään. Eri toimijoiden väliset vastuunjaot, tehtävät ja roolit tulevat myös selkiytymään jatkossa. Tulevaisuudessa vankiloissa ei kuitenkaan ole enää sosiaalityöntekijöitä, vaan tehtävät hoitavat sosiaalityön erityisohjaajat. Rikosseuraamuslaitos on perustellut muutosta sillä, että sosiaalityöntekijöiden tehtäviin ei ole saatu päteviä työntekijöitä. Tämä voi tosin johtua siitä, että vankiloiden sosiaalityöntekijöiden palkkaus on selkeästi heikompi verrattuna kuntiin. Yhteistyö kuntien kanssa voi kuitenkin hankaloitua, jos vankiloissa ei ole lainkaan sosiaalityöntekijöitä. Vaikka yhteistyötä tehdäänkin nykyään paljon sosiaaliohjaajien kanssa, on sosiaalityöntekijöillä vielä ollut keskenään parempi ammatillinen yhteys.

Sosiaalityö loiventaa vankeuden ja vapauden välistä eroa

Rangaistusajan suunnitelmaa laadittaessa on tärkeää tunnistaa suojaavat tekijät, jotka auttavat vangin yhteiskuntaan kiinnittymisessä. Suojaavat tekijät nähdään henkilökohtaisina ominaisuuksina tai sosiaalisina olosuhteina, jotka voivat vähentää rikoksiin uudelleen syylistymisen todennäköisyyttä. Vankeuden aikana näitä tekijöitä pyritään vahvistamaan ja ylläpitämään. Samalla luodaan yhteyksiä eri toimijoihin, etenkin vapautumisen lähesteissä. (Arola-Järvi 2012, 32,69.)

**ON TÄRKEÄÄ TUNNISTAA
TEKIJÄT, JOTKA AUTTAVAT
YHTEISKUNTAAN
KIINNITTÄMISESSÄ.**

Rangaistuksen loppuvaiheessa ilmenee usein sellaisia asioita, jotka eivät ole olleet ajankohtaisia aikaisemmin. Tällaisia voivat olla esimerkiksi työttömyys, asunnottomuus, toimeentulo-ongelmat, perheessä tai muussa lähipiirissä ilmenevät vuorovaikutusongelmat tai mielenterveysongelmat. Sopivien palveluiden järjestäminen voi olla kuitenkin ongelmallista, sillä julkisen sektorin resurssit ovat kaventuneet, ja vapautuville suunnattuja palveluita on suppeasti tarjolla. Vapautumisvaiheessa vangille onkin monesti haasteellista saada yhteiskuntaan sijoittumista tukevia palveluja. (Arola-Järvi 2012, 70; Kananoja ym. 2017, 316.)

Kotkavuoren mukaan on tärkeää panostaa juuri rangaistuksen loppuvaiheeseen ja siihen, että vanki pystyy toimimaan osana yhteiskuntaa. Tämä helpottaa siviiliin

Vankilan sosiaalityössä on tärkeää panostaa rangaistuksen loppuvaiheeseen ja siihen, että vanki pystyy toimimaan osana yhteiskuntaa.

siirtymistä. Vapautuminen ja siviiliin siirtyminen on tärkeä vaihe, ja vanki onkin helposti ymmällään tilanteessa. Rangaistuksen suorittamisen aikana odotukset kasaantuvat vapautumispäivään. Vapautuva pettyy kuitenkin helposti, sillä odotukset voivat olla epärealistisia ja niiden saavuttaminen yhtenä ainoana päivänä on mahdotonta. Tämän vuoksi on tärkeää loiventaa vankeuden ja vapautumisen välistä eroa.

Valvottu koevapaus on hyvä keino, jolla voidaan loiventaa vankeuden ja vapauden välistä eroa. Kysyttäessä koevapaudesta Kristiina Kotkavuori kehuu sitä parhaaksi uudistukseksi sitten 70-luvun. Sosiaalityön, vangin kuntoutumisen ja yhteiskuntaan kiinnittymisen kannalta valvottu koevapaus on mullistava muutos. Valvottu koevapaus osana vankeusrangaistusta on erittäin hyvä malli. Myös muualta rikosseuraamusosalta on annettu ymmärtää, että valvottu koevapaus on yksi parhaimmista vankeinhoitoon liittyvistä uudistuksista rangaistusajan suunnitelman lisäksi (Hartoneva, Mohell, Pajujoja & Vartia 2015, 389).

Valvotun koevapauden toimivuuden puolesta puhuvat myös tutkimustulokset. Rikosseuraamuslaitos on seurannut vankien uusintarikollisuutta kolmen ja viiden vuoden ajanjaksoilla ja huomannut, että koevapauden kautta vapautuneiden uusintarikollisuus on huomattavasti vähäisempää kuin muita reittejä vapautuneiden. Kolmen vuoden seurantajaksoilla uusintaprosentti oli koevapauden kautta vapautuneilla 20 prosenttia ja muilla 39 prosenttia. Vastaavat luvut viiden vuoden seurantajaksoilla olivat 33 prosenttia ja 54 prosenttia. (Hartoneva ym. 2015, 388 - 389.)

Vaikka koevapaus onkin hyvä keino tukea vapautuvaa vankia, on kuitenkin huomioitava, etteivät kaikki voi suorittaa rangaistuksen loppua koevapaudessa. Joka tapauksessa, oli vanki sitten valvotussa koevapaudessa, avolaitoksessa tai suljetussa vankilassa, tukea on annettava jokaiselle. On tärkeää selvittää, mitä palveluita vapautuva tarvitsee ja mitä hänen on mahdollista saada. Vankeja on tuettava sosiaalisessa kuntoutumisessa ja sosiaalisten suhteiden ylläpitämisessä sekä asumiseen, työhön, toimeentuloon, sosiaalietuuksiin ja sosiaalipalveluihin liittyvien asioiden hoitamisessa. (Vankeuslaki 767/2005, 10:6§; Arola-Järvi 2012, 70.) Näiden asioiden hoitaminen edellyttää moniammatillista yhteistyötä eri toimijoiden välillä.

LÄHTEET

Arola-Järvi, A. 2012. Suunnitelmallisen vankeusajan käsikirja. Rikosseuraamusalan koulutuskeskus.

Hartoneva, A., Mohell, U., Pajujoja, J. & Vartia, M. 2015. Yhdyskuntaseuraamukset ja vankeus. Helsinki: Tietosanoma.

Isoherranen, K., Rekola, L. & Nurminen, R. 2008. Enemmän yhdessä – moniammatillinen yhteistyö. Helsinki: WSOY Oppimateriaalit.

Kananoja, A., Lähteinen, M., Marjamäki, P. & Aho, K. 2017. Sosiaalityön käsikirja. 4., uudistettu painos. Helsinki: Tietosanoma.

Liukko, E. 2006. Kuntouttavaa sosiaalityötä paikantamassa. Viitattu 6.2.2017. http://www.socca.fi/files/78/Kuntouttavaa_sosiaalityota_paikantamassa.pdf

Myhrberg, P. 2016. Vankeuden täytäntöönpano. 2., uudistettu painos. Rikosseuraamusalan koulutuskeskus.

Seikkula, J. & Arnkil, T. 2009. Dialoginen verkostotyö. Viitattu 19.3.2017. <http://urn.fi/URN:NBN:fi-fe201205084999>

Vankeuslaki 2005/767. Luettu 26.3.2017. <http://www.finlex.fi/>

Maria Ijäs

JÄRJESTÖJEN OSAAMISTA RIKOSTAUSTAISTEN KUNTOUTUKSESSA EI OLE VARAA HEITTÄÄ SOTEN MYÖTÄ MENEMÄÄN

Järjestöjen rooli on Suomessa ollut tärkeä rikostaustaisten kuntoutuspolkujen kehittäjinä, palveluiden ja vertaistuen tarjoajina ja vertaistukijoina. Tämän tuen vaikutukset heijastuvat myös rikostaustaisten läheisiin ja koko yhteiskuntaan. Artikkelisiittelee järjestötyön taustoja ja pohtii sen tulevaisuuden haasteita.

Johdanto

Useissa selvityksissä on todettu, että rikosseuraamusjärjestelmän piiriin päätyvät kaikkein huono-osaisimmat kansalaiset. Selviytymistä hankaloittavat niin toimeentulon, asumisen, koulutuksen ja työhistorian puutteet kuin muuta väestö alhaisempi psyykkinen ja somaattinen terveys sekä elämänhallinnan ongelmat (Normaalisuusperiaatteen toteutuminen... 2006, 20). Kuntoutusjatkumoiden luominen vankiloista vapautteen on monen eri toimijan yhteistyötä. Vankilasta vapautuminen on rikokseen tuomitun elämässä käännekohta, jonka valmistelemisen ja suunnittelun tärkeyttä ei voi liikaa korostaa. Vankeuslain (2005/767) 6§:n mukaan vangin rangaistusajan suunnitelmaa on täydennettävä hyvissä ajoin ennen vapautteen pääsyä vapauttamissuunnitelmalla ja valvontasuunnitelmalla. Käytännössä vapautussuunnitelma puuttuu kuitenkin vielä isolta osalta vapautuvista vangeista. Vuoden 2009 vankitietokannan mukaan vapauttamissuunnitelma tehtiin vain runsaalle puolelle kaikista vapautuvista vangeista (Kaurala & Kylämarttila 2010, 8).

Vaikka vapauden valmistelu ei vielä olekaan tavoitellun suunnitelmallista, kaiken kaikkiaan Rikosseuraamuslaitoksen työ kurkottaa kuitenkin entistä enemmän kohti vapautta, ja yhteistyö yhteiskunnan muiden toimijoiden kanssa on viime vuosina lisääntynyt. Syynä tähän on muun muassa vuoden 2006 voimaan tullut vankeuslaki, joka edellyttää, että vapautta valmistellaan yhteistyössä vangin kotikunnan toimijoiden kanssa. Rikosseuraamuslaitoksen strategiassa vuosille 2011–2020 painotetaan aktiivisen verkostoyhteistyön tärkeyttä kunnallisten toimijoiden lisäksi myös järjestötoimijoiden kanssa. Strategian mukaan tuomittujen valmiutta yhteiskuntaan kiinnittymiseen edistää yhteistyö muiden viranomaisten, kolmannen sektorin toimijoiden sekä tuomitun lähiverkoston kanssa. (Rikosseuraamuslaitoksen strategia 2011–2020, 2.)

Uusintarikollisuuden ehkäiseminen ja yhteiskuntaan integroitumisen edistäminen ovat sen verran kovia tavoitteita, että niiden toteutuminen edellyttää mahdollisimman monen eri toimijan yhteistyötä. Ensisijainen vastuu tuen tarjoamisesta vapautuvalle vangille on nykyisessä tilanteessa vangin omalla kunnalla. Valitettavasti kuntien tarjoama palvelu on sekä määrältään että laadultaan kovin epätasaista eri puolella Suomea. Rikostaustaiset ihmiset myös kilpailevat samoista sosiaalipalveluiden resursseista muiden tukea tarvitsevien ryhmien, kuten lasten ja vanhusten kanssa.

Vapautuvat vangit tarvitsevat monenlaisia palveluita yhteiskuntaan integroitumisen tueksi. Lähes kaikki tarvitsevat päihdekuntoutusta sekä apua asunnon ja toimeentulon järjestämiseen. Lisäksi tarvetta on monenlaiselle sosiaaliselle tuelle sekä tietysti työlle tai muulle säännölliselle toiminnalle. Yleinen mielipide ei aina tue ”rikollisten päähän silittelyä”. Päivitellään sitä, että rikosten uhrin on unohdettu. Harva tulee ajatelleeksi sitä, että rikosten tekijät ja uhrin ovat pääosin samaa porukkaa - päihde- ja rikospäiressä pyöriminen kun altistaa sekä rikosten tekemiselle että niiden uhriksi joutumiselle. Mikäli haluaa nähdä mahdollisimman paljon rikosten uhreja, kannattaakin suunnata kulkunsa vankilaan.

Perinteisessä pohjoismaisessa hyvinvointimallissa palveluiden järjestämisestä on vastannut julkinen sektori. Suomessa hyvinvointipalvelut ovatkin olleet pääosin kuntien vastuulla. Julkisten palveluiden ohella etenkin kolmannella sektorin toimijoilla, kuten järjestöillä ja seurakunnilla, on ollut Suomessa merkittävä rooli hyvinvointipalveluiden tuottajana ja kehittäjänä. Tulevan sote-uudistuksen myötä palveluiden tuotanto jakaantuu yhä useamman toimijan kesken. Yritysten rooli hyvinvointipalveluiden tuottajana lisääntyy, ja samalla järjestöiltä vaaditaan kilpailuun sopeutumista.

Suomessa yhteisötalouteen ja yhteisöllisyyteen perustuvat järjestöt ovat kehittäneet monia erityisryhmän palveluita ja samalla huolehtineet heikoimmassa asemassa olevista kansalaisista. Järjestöt tavoittavat usein julkisia palveluja paremmin esimerkiksi päihdeongelmaiset nuoret, vankilasta vapautuvat ihmiset ja kodittomat kadun miehet ja naiset. Nyt monissa järjestöissä pelätään, että soten myötä palvelut keskittyvät suurille paikkakunnille ja pienten päihde- ja rikosseuraamusalan

järjestöjen toimintaedellytykset heikkenevät. Uhkana on myös, että vapautuvat vangit joko eksyvät palveluvidakkoon tai hyviksi todetut, pienten järjestöjen kehittämät palvelut ajetaan alas.

Sosiaalipolitiikassa ja hyvinvointipalveluiden tuottamisessa tapahtuneet muutokset ovat pakottaneet järjestöt vuosien saatossa sopeutumaan kulloinkin vallitseviin olosuhteisiin. Rikosseuraamusalan järjestötoimintaa on vaikea hahmottaa, ellei tunne taustalla vaikuttavia laajempia yhteiskunnallisia rakenteita ja ideologioita. Seuraavassa käydään läpi Suomessa tapahtuneita sosiaalipoliittisia muutoksia 1980-luvulta lähtien. Kaikilla näillä muutoksilla on ollut vaikutuksensa järjestöjen toimintaympäristöön ja sitä kautta myös rikostaustaisten kuntoutukseen. Ketju on yhtä vahvin kuin sen heikoin lenkki, sanotaan.

Aikanaan hyvinvointivaltiota luotaessa korostettiin tuloerojen ja hyvinvoinnin mahdollisimman tasaista jakaantumista. Rikostaustaisten kanssa työskentelevät koettavat nykyisessä hyvinvointierojen kasvun ajassakin pitää yhteiskuntaa pystyssä huolehtimalla siitä, että ketjun heikoin lenkki ei pääse ruostumaan. Rikosseuraamusalan työ vankiloissa valuu hukkaan, ellei ihmisiä auteta jaloilleen tuomion jälkeen. Tässä auttaa se, että kuntoutuspolku on suora ja selkeä eikä mutkainen ja helposti katkeava. Järjestöt ovat Suomessa olleet tärkeässä roolissa rikostaustaisten kuntoutuspolkujen kehittäjinä, palveluiden ja vertaistuen tarjoajina ja vertaistukijoina. Järjestöjen tarjoaman tuen vaikutukset heijastuvat myös rikostaustaisten läheisiin ja koko yhteiskuntaan.

Artikkelin loppuosassa käsitellään Suomessa toimivia rikosseuraamusalan järjestöjä. Erityistarkastelussa on Tampereella toimiva Silta-Valmennusyhdistys ry, jonka kiinnipitävä työote on auttanut monia vankeja pysymään kuntoutuksen kaidalla mutta mielekkäällä polulla. Järjestön oppimisvalmentaja Erja Toivo kertoo vankiloissa järjestämistään oppimisvalmennusryhmistä sekä toiminnallisesta kuntoutuksesta. Toivo haluaisi uudistaa rikosseuraamusalan kuntoutusta siten, että kognitiivis-behavioraaliseen teorioihin perustuvien kuntoutusohjelmien lisäksi tarjolla olisi enemmän toiminnallista ja kehollista kuntoutusta. Uudistusmielisenä järjestötoimijana Erja Toivo on myös itse ryhtynyt sanoista tekoihin: esimerkiksi Riihimäen vankiloissa keskustelupohjaista valmennusta edeltää tunti joogaamista.

Hyvinvointivaltiosta hyvinvointiyhteiskuntaan? Palveluiden tuottamisen lyhyt historiikki

Kolmannen sektorin rooli sosiaali- ja terveyspalveluiden järjestämisessä on selvästi suurempi kuin muissa Pohjoismaissa, ja maassamme on jopa reilut 900 palveluita tuottavaa sote-järjestöä (Leppänen 2016). Termillä kolmas sektori viitataan useimmiten eri kansalaisyhteiskunnan järjestöihin ja säätiöihin, jotka voivat kokonsa ja toimintojensa puolesta olla hyvinkin vaihtelevia. Mukaan luetaan niin urheiluseurat, virkistysyhdistykset, kirkot, yhdyskuntien paikallisyhdistykset, avustusjärjestöt, ammatilliset järjestöt, erilaiset hyvinvointiorganisaatiot kuin avustussäätiötkin.

Kolmannen sektorin toimijoita yhdistävinä erityispiirteinä on pidetty erityisesti ei-voittoa tavoittelevaa kansalaistoimintaa, aatteellisuutta, yleishyödyllisyyttä ja vapaaehtoisuutta. (mm. Konttinen 2017; Särkelä 2016, 37.)

Käsitteen kolmas sektori käyttö ei kuitenkaan ole yhdenmukaista eikä selkeärajaista. Erittäin lähellä kolmannen sektorin käsitettä on kansalaisyhteiskunnan käsite, ja joskus näitä kahta käsitettä käytetäänkin lähes synonyymisesti. Kansalaisyhteiskunta on kuitenkin käsitteenä laajempi, ja se sisältää yhdistystoiminnan lisäksi myös spontaanin ihmisten verkostoitumisen joko poliittisten tai muiden päämäärien edistämiseksi. (Konttinen 2017.)

Eronteko yhteiskuntaelämän eri sektorien välillä perustuu ajatukseen siitä, että kullakin yhteiskuntaelämän sektorilla olisi oma, suhteellisen autonominen luonteensa ja toimintalogiikkansa. Niinpä kolmas sektori on nähty suhteellisen itsenäisenä kansalaisyhteiskuntaa vahvistavana toimijana, vastapainona julkiselle ja yksityiselle sektorille sekä perheiden ja lähisuhteiden muodostamalle neljännelle sektorille. (Konttinen 2017.)

TOIMINTAA MÄÄRITTELEVÄT OSALLISTUJAT ITSE VUOROVAIKUTUKSESSA TOISTENSA JA MUIDEN TOIMIJOIDEN KANSSA.

tavoitteena ei ole perinteisesti ollut markkinalähtöinen voiton tuottaminen eikä viranomaisten ja poliittisten toimijoiden ohjauksessa toimiminen. Ominta kolmannen sektorin toiminnalle sen sijaan on, että toimintaa määrittelevät toimintaan osallistuvat ihmiset itse vuorovaikutuksessa toistensa ja muiden toimijoiden kanssa. Toiminnan yhteisvastuullisuuden ja yhteisen tekemisen hengessä myös taloudellinen toiminta on perinteisesti ollut yhteisö-

taloudellista: toiminnasta saatu tuotto on käytetty pääosin toiminnan uudistamiseen. (Pyykkönen 2017.)

Kansalaisjärjestöjen toiminta saa oikeutensa jo perustuslain 13§:n määrittelemästä yhdistymisvapaudesta, jonka mukaan jokaisella kansalaisella on oikeus ilman lupaa perustaa yhdistys, kuulua tai olla kuulumatta yhdistykseen ja osallistua yhdistyksen toimintaan (Tieteen termipankki 2017). Järjestöt tarjoavat mahdollisuuksia osallistumiselle ja vapaaehtoistoiminnalle, yleishyödylliselle toiminnalle, erityisryhmien edunvalvonnalle ja vaikuttamismahdollisuuksille. Järjestöjen mahdollistamat keskinäiset avun ja tuen verkostot edistävät luottamusta ihmisten välillä, ehkäisevät ristiriitoja ja hajoamispaaineita ja vahvistavat samalla yhteiskunnan integraatiota. (Särkelä 2016, 23 – 24.)

Sosiaali- ja terveysjärjestöillä on ollut Suomessa iso rooli paitsi palveluiden tuottajana myös niiden kehittäjänä. Järjestöjen toimintaympäristö on ollut jatkuvassa muutoksessa 1980-luvulta lähtien, jolloin Suomessa alettiin toteuttaa laajoja julkishallinnon uudistuksia. Julkista sektoria kritisoitiin byrokraattiseksi ja tehottomaksi. Iso-Britannian ja Yhdysvaltain 1980-luvun hallintoreformeista alkunsa saanut *New Public Management* -ajattelu rantautui Suomeenkin. Uusliberalistisen ja uutta

julkisjohtamista myötäilevän ajattelun seurauksena palvelut alettiin nähdä entistä selkeämmin kauppatavarana ja asiakkaat kuluttajina. (Niemelä 2008, 9.) Suomessa järjestötoiminta oli alkanut ammatillistua ja monipuolistua 1980-luvulta alkaen, jolloin monet järjestöt alkoivat tuottaa erityispalveluja omalle jäsenistölleen. Järjestöt paikkasivat etenkin erityisryhmille tarkoitettujen palvelujen puutteita (ja usein ole-mattomuutta) kehittämällä omia palvelumallejaan. Samalla järjestöt tekivät myös tärkeää yhteiskunnallista vaikuttamis- ja tiedotustyötä. (Särkelä 2016, 37 – 38.)

1980-luvun VALTAVA-uudistus (laki sosiaali- ja terveydenhuollon suunnittelusta ja valtionosuudesta) vahvisti kuntien itsehallintoa ja vauhditti siirtymistä puitelainsäädäntöön. Ennen uudistusta iso osa järjestöistä oli saanut valtionavustuksia. Valtionapujärjestelmän purkamisen myötä rahoitusvastuu siirtyi suurelta osin Raha-automaattiyhdistykselle. Järjestöt reagoivat muuttuneeseen tilanteeseen alkamalla myydä palveluitaan kunnille. Näin järjestökenttä rakensi vahvan kumppanuussuhteen kuntien kanssa. (Särkelä 2016, 319.) Vuonna 1993 kuntien valtionosuusjärjestelmä muutettiin laskennalliseksi, ja yritysten roolia sosiaali- ja terveyspalveluiden tuottajana korostettiin. Järjestöt olivat uudistuksessa näkymättömiä, mikä tarkoittaa myös sitä, että järjestöjen merkittävää roolia hyvinvointijärjestelmän ylläpidossa ei ollut vielä kunnolla tiedostettu. (Särkelä 2016, 321.)

1990-luvun laman myötä myös järjestöjen rooli sosiaali- ja terveyspalveluiden tuottajana korostui entisestään. Painopiste siirtyi hyvinvointivaltioajattelusta kohti hyvinvointipluralismia tai hyvinvoinnin sekataloutta, jossa niin julkinen sektori kuin kansalaisjärjestöt ja yrityksetkin tuottavat sosiaali- ja terveyspalveluita. Laman puristuksissa järjestöiltä ja kirkolta alettiin odottaa entistä suurempaa sosiaalipoliittista vastuuta palveluiden tuottamisessa ja syrjäytyneiden osallistamisessa. Julkisten palveluiden kilpailutus ja yksityisten palveluiden käyttö lisääntyivät. (Särkelä 2016, 33 – 35.)

Lamanjälkeisessä Suomessa myös kolmas sektori alettiin nähdä potentiaalisena palveluiden, innovaatioiden ja työpaikkojen tuottajana. Julkisiin palveluihin nojautuvan hyvinvointivaltion sijaan alettiin puhua hyvinvointiyhteiskunnasta. Järjestöt ja yritykset haluttiin mukaan täydentämään julkisia palveluja. (Särkelä 2016, 331.) ETA-sopimukseen liittyvä Suomen ensimmäinen hankintalaki tuli voimaan vuonna 1994, ja laki haluttiin kansallisella päätöksellä ulottaa koskemaan myös sosiaali- ja terveyspalveluita. (Särkelä 2016, 322.)

2000-luvun uudistukset ovat muuttaneet järjestöjen palveluntuottaja-asemaa entistä enemmän kilpailua suosivaksi. Vuoden 2002 Raha-automaattiyhdistyksen toimintaa koskeva lainsäädännön muutos vähensi järjestöjen mahdollisuuksia saada RAY-tukea. Taustalla oli yrittäjäjärjestöjen sekä kauppa- ja teollisuusministeriön kritiikki RAY:n rahoitustoiminnan kilpailua vääristävistä vaikutuksista (Särkelä 2016, 325.) Lakimuutoksen jälkeen osa järjestöjen kehittämistä toimintamuodoista siirtyi kuntien vastuulle, ja osa kolmannen sektorin toimijoista siirtyi yhteistaloudesta kohti elinkeinotoimintaa. (Särkelä 2016, 11.)

Nykyisin julkinen ja yksityinen sektori pyrkivät paitsi tekemään yhteistyötä kolmannen sektorin toimijoiden kanssa, myös määrittelemään näiden toimintaa, minkä vuoksi on alettu puhua kolmannen sektorin uudelleen keksimisestä. Niin sanotun uuden kolmannen sektorin toiminta perustuu julkisella sektorilla määriteltyyn palvelutarpeeseen vastaamiseen, kilpailukykyyn ja organisatoriseen tehokkuuteen. Myös sosiaali- ja terveysalan kentällä toimii yhdistyksiä, jotka voidaan nähdä osa julkista palvelutuotantoa. Nämä yhdistykset ovat yritysten kanssa samalla viivalla esimerkiksi ostopalveluista kilpailtaessa. (Pyykkönen 2017.)

Sosiaali- ja terveysjärjestöjen toiminta- ja rahoitusympäristö on vuosien varrella ollut jatkuvassa muutoksessa, eikä muutoksille näy loppua. Kuluvan vuoden alussa Raha-automaattiyhdistys yhdistyi Veikkauksen ja Fintoton kanssa Veikkaus Oy:ksi (Peltosalmi ym. 2016, 6). Samoin vuoden alussa toimintansa aloitti Sosiaali- ja terveysjärjestöjen avustuskeskus (STEA), joka on sosiaali- ja terveysministeriön yhteydessä toimiva itsenäinen valtionapuviranomainen. STEA hallinnoi Veikkaus Oy:n pelituotoista yleishyödylliseen sekä terveyttä ja sosiaalista hyvinvointia edistävään toimintaan myönnettäviä avustuksia. Rahapeliyhtiöiden fuusioitumisen vaikutukset on järjestöissä otettu vastaan epävarmoin tuntein. Toinen järjestöissä epävarmuutta aiheuttava tekijä on tuleva sote-uudistus. Järjestöjen kuntakumppanuuDET väistyvät palveluntuotannossa, ja sairaanhoitopiirit häviävät. Vastaisuudessa järjestöjen tulee luoda toimivat suhteet uusiin maakuntiin. (Peltosalmi ym. 2016, 130 – 132.)

Sosiaali- ja terveyspalvelujen uudistuksella haetaan palveluiden asiakaskeskeisyyden ja laadun lisääntymistä mutta myös kustannusten hallintaa ja kokonaistehokkuuden lisääntymistä. Uusi malli kääntää perinteiset roolit ylösalaisin, kun asiakas itse alkaa valinnoillaan ohjata tuotantoprosessia. Palvelujen järjestämis- ja rahoitusvastuu on valtiolla ja maakunnilla, mutta palveluiden tuotanto hajaantuu eri toimijoille. Näin hyvinvointipluralismi laajenee käsittämään yksityisen, julkisen ja kolmannen sektorin lisäksi myös neljännen sektorin: perheet, lähipiirit ja etenkin yksilöt. Kansalaisia, tai kuluttajia, rohkaistaankin ottamaan vastuuta omasta tervey-

JÄRJESTÖJÄ HUOLETTAA ETENKIN ERITYISRYHMIEN JA HAAVOITTUVIMPIEN VÄESTÖRYHMIEN OIKEUKSIEN TOTEUTUMINEN.

destään (ja kustannuksista) lähinnä digitaalisaation mahdollisuuksia hyödyntämällä ja itsehoidon kautta. Neljännen sektorin mukanaolo ja vastuu tulee näkyväksi etenkin valinnanvapauslainsäädännössä. Tuoreen vuoden 2016 Järjestöbarometrin (Peltosalmi ym. 2016, 123) mukaan yhdistykset ja järjestöt näkevät valinnanvapaudessa sekä mahdollisuuksia että uhkia. Osa järjestöjen työntekijöistä odottaa palvelujen keskittymisen ja kilpailun lisääntymisen parantavan palvelujen laatua. Merkittävimmät huolenaiheet taas liittyvät palveluntarjonnan keskittymiseen väestökeskittymiin, asiakasmaksujen nousuun, palvelunsaajien puutteellisiin tietoihin valintojen tekemisessä sekä varallisuuden korostumiseen palveluiden saannissa. (Peltosalmi ym. 2016, 124.)

Järjestöjä huolettaa etenkin erityisryhmien ja haavoittuvimpien väestöryhmien oikeuksien toteutuminen. Vapaus valita kun edellyttää myös kykyä valita. Valinnanvapaus ja vastuun ottaminen omasta ja läheisten terveydestä on toki lähtökohtaisesti positiivinen asia. Toisaalta, kyse taitaa joskus olla myös siitä, minkälaisilla termeillä uudistuksia myydään. Vastuu kuulostaa sanana huomattavasti mukavammalta kuin säästötoimenpide. Onko vaarana, että joidenkin erityisryhmien kohdalla vastuuttaminen tarkoittaisikin tosiasiallisesti heitteillejättöä? Tämäntyyppisiä kysymyksiä kansalaisjärjestöt joutuvat tulevaisuudessa pohtimaan entistä enemmän.

Miten käy vapautuvien vankien palveluiden sote-Suomessa?

Vankien kuntoutusjatkumoiden toteutuminen kiinnostaa myös Rikosseuraamuslaitosta. Rikosseuraamuslaitoksen perustehtävä on rangaistusten lainmukainen ja turvallinen toimeenpano, mutta lähes yhtä tärkeänä tehtävänä voidaan pitää uusintarikollisuuteen vaikuttamista ja tätä kautta koko yhteiskunnan turvallisuuden parantamista. Uusintarikollisuutta pyritään vankiloissa ehkäisemään muun muassa kuntoutus- ja työtoiminnan avulla. Hyvin tiedetään, että vankien kuntoutustarve ei lopu siihen, kun vankilan portit viimein avautuvat. Kuntoutuksen jatkuminen muurien ulkopuolella onkin nähtävä koko yhteiskunnan etuna. Vaikka rikostaustaisten kuntoutus maksaakin, kaikkien etu on, että vapautunut ei enää palaa vankilaan, sillä vankeusrangaistuksen hintalappu vasta korkea onkin, puhumattakaan rikollisuuden aiheuttamasta inhimillisestä kärsimyksestä.

Sote-uudistuksen vaikutuksia rikosseuraamusalan asiakkaiden kuntoutukseen ei ole kattavasti arvioitu. Muutosten on kuitenkin ennakoitu lisäävän palveluohjauksen tarvetta etenkin erityisryhmien kohdalla. Tulevaisuutta koskeva epävarmuus vaivaa järjestöjen lisäksi myös Rikosseuraamuslaitosta, joka on yrittänyt varovasti arvailla, mahtaako toimintaympäristön muutos lisätä vai heikentää vankilasta vapautuvien palvelujatkumoiden luomisen edellytyksiä. Kun Rikosseuraamuslaitoksen vuoden 2016 tilinpäätöksessä ja toimintakertomuksessa sote-uudistusta sivutaan parilla lauseella: ”SOTE-uudistus voi parantaa edellytyksiä rakentaa rikosseuraamusasiakkaiden palvelujatkumoa, mutta uudistukseen sisältyy myös riskejä. On epävarmaa miten erityisasiakkaat huomioidaan uudistuksessa.” (Rikosseuraamuslaitoksen tilinpäätös ja toimintakertomus vuodelta 2016, 2017, 54.) Rikosseuraamuslaitoksen strategiassa vuosille 2011–2010 (2011) puhutaan yleisellä tasolla ainoastaan toimintaympäristön muutoksista, mutta sote-uudistuksesta ei ole minkäänlaista suoraa mainintaa. Kuntoutusjatkumoiden luomisen edellytyksiä strategiassa (2011, 7) arvioidaan seuraavasti: ”Kuntatalouden heikkeneminen näkyy palveluresurssien vähenemisenä, mikä hankaloittaa mm. kuntoutusjatkumoiden rakentamista”.

Sote-uudistuksen kunnianhimoisena ja sinänsä tarpeellisena tavoitteena on saada aikaan parempia tuloksia pienemmällä rahalla. Asiantuntijat ja poliitikot väentävät sitkeästi kättä soten hyödyistä ja haitoista niin, että kansalaisten päässä surisee. Rikosseuraamusalalla ollaan huolissaan siitä, että rikos- ja päihdetaustaisten

ihmisten kuntoutusjatkumot eivät ehkä välttämättä sotemaakareita huoleta. Vaarana on, että vankien kuntoutusta ei tehokkuus- ja kilpailukykypuheiden kuplassa osata tai haluta nähdä yhteiskunnan yhteisenä etuna. Puheet rikollisten päähän silittelystä ja kovenevat asenteet tuskin nekään ovat omiaan lisäämään halukkuutta rikos- ja päihdetaustaisten kuntoutukseen.

Kansalaisjärjestöt ovat aina olleet hyviä sopeutumaan, ja on todennäköistä, että muuttuneessa tilanteessakin järjestöt haluavat pitää kiinni asemastaan erityisryhmien puolestapuhujana ja osallistajana. Päätäjien puolestaan on syytä ottaa järjestökenttä vakavasti, tehdä yhteistyötä ja ottaa palautetta vastaan pelkän ehtojen sanelemisen sijaan. Edessä on niin massiivinen sosiaali- ja terveystalouden muutos, että kaikkia vaikutuksia on mahdoton ennakoita. Tieto sote-uudistuksen todellisista vaikutuksista tulee vasta jälkikäteen, osin palautteen muodossa. Kun on kerran lähdetty soitellen soteen, on pidettävä kiinni siitä, että palaute ”aikuisten oikeesti” kulkeutuu järjestöiltä päätäjille, ruohonjuuritasolta norsunluutorneihin. Vaikka järjestötoiminta moninaistuu ja muuttuu, järjestöt tuskin haluavat antautua pelkiksi palveluntuottajiksi. Yhteiskunnallinen vaikuttamistyö tulee soten myötä tärkeämmäksi kuin koskaan. Etenkin sosiaali- ja terveysalan järjestöjen tärkeänä tehtävänä on jatkossakin saada myös erityisryhmien ääni kuuluviin.

Järjestöt tarjoavat vapautuville vangeille yhteisöllisyyttä ja välittämistä

Päihde-, mielenterveys- ja muuta sosiaalityötä tekevien järjestöjen lisäksi Suomessa toimii muutamia erityisesti vapautuvia vankeja ja rikosten tekijöiden ja uhrien läheisiä palvelevia järjestöjä. Järjestöjen toiminta on jakautunut ammatilliseen palveluun ja vapaaehtoistoimintaan. Valtakunnallisia rikosseuraamusalan järjestötoimijoista merkittävin on Kriminaalihuollon tukisäätiö (Krits), joka toimii tiiviissä yhteistyössä Rikosseuraamuslaitoksen kanssa. Toiminnan tavoitteena on edistää rangaistuksesta vapautuvien ja heidän läheistensä elämänhallintaa, niin että uusintarikollisuus ja rikollisuuden haitat voisivat vähentyä. Säätiön toiminta jakautuu järjestö-, palvelu- ja avustustoimintaan. Toimintamuotoihin kuuluvat muun muassa kriminaaliasiamiehen neuvonta, edunvalvonta ja asianajo, Redis-vertaistoiminta päihderiippuvuudesta ja vankilakierteestä toipuville, tukiasumispalvelut, perhetyö sekä Portti vapautteen -verkkoportaali. Kriminaalihuollon tukisäätiö myös järjestää vuosittain Kriminaalihuollon foorumin, joka kokoaa yhteen rikosseuraamusalan järjestö- ja viranomaistoimijoita yhteiseen keskusteluun ja kokemusten vaihtoon. (Kriminaalihuollon tukisäätiö.)

Vuonna 2001 perustettu Kriminaalihuollon tukisäätiö (Krits) tekee kriminaalihuolto-työtä, kriminaalipoliittista vaikuttamistyötä sekä vankien ja rikosseuraamusasiakkaiden edunvalvontaa. Merkittävää vertaistukitoimintaa järjestävät muun muassa Vankien Omaiset (VAO) sekä Henkirikosten uhrien läheiset ry (Huoma) sekä rikos- ja päihdetaustaisille vertaistukea tarjoava KRIS ry. Rikostaustaisten kanssa toimii lisäksi lukuinen joukko erilaisia päihde-, asunto- ja terveystalouksia tarjoavia järjestöjä.

Monet järjestöt tarjoavat rikostaustaisille myös uskonnollista ja muuta tukea. Kristillisten päihdejärjestöjen keskusliitto Sininauhaliitto muun muassa järjestää mielenterveys-, päihde- ja kriminaalityön neuvottelupäiviä. Muurien sisäpuolella tehtävällä järjestötyölläkin on pitkät perinteet. AA-liitto alkoi tarjota vertaistukea vankiloissa jo 2. maailmansodan jälkeen. Vuonna 2001 perustettu Kriminaalihuollon tukisäätiö (Krits) tekee kriminaalihuolto-työtä, kriminaalipoliittista vaikuttamistyötä sekä vankien ja rikosseuraamusasiakkaiden edunvalvontaa. (Karsikas 2014, 16 – 30.)

Silta-Valmennusyhdistys järjestää vakaita polkuja vankilasta siviiliin

Silta-Valmennusyhdistys ry on Tampereen seutukunnalla toimiva yleishyödyllinen yhteisö, joka tarjoaa koulutusta, työtä ja virkistystoimintaa etenkin vaikeissa elämäntilanteissa oleville ihmisille. Yhdistys tekee yhteistyötä julkisen, yksityisen ja kolmannen sektorin toimijoiden kanssa. Perustehtävänä on auttaa asiakkaita saavuttamaan realistisia tavoitteita työelämään, asuntoon, sosiaalisiin suhteisiin ja kotiin liittyvissä asioissa. Yhdistyksen palveluihin kuuluvat muun muassa kuntouttava työtoiminta ja valmennus, nuorten palvelut, tuettu asuminen, työllistymistä edistävä ammatillinen koulutus ja työpajatoiminta. Lisäksi yhdistyksellä on erilaisia hankkeita, joista osa toteutetaan yhteistyössä muiden toimijoiden kanssa. (Silta-Valmennusyhdistys.)

TAVOITTEENA ON TUKEA VAPAUTUVIEN KIINNITTÄMISTÄ TARJOTTUUN TUKEEN KIINNIPITÄVÄN TYÖOTTEEN AVULLA.

Vankilasta vapautuville järjestettävät työvalmennus- ja koulutuspalvelut ovat tärkeä osa Silta-Valmennusyhdistyksen toimintaa. Tavalliseen elämään -palvelun tarkoituksena on tarjota Länsi-Suomen alueen vankiloista vapautuville vangeille ohjattu jatkumo vankeudesta siviilissä tapahtuvaa kuntoutusta ja koulutusta tai työtä varten. Tavoitteena on tukea vapautuvien kiinnittymistä tarjottuun tukeen kiinnipitävän työotteen avulla. Vapautuvat vangit saavat olla tekemisissä samojen henkilöiden ja organisaatioiden kanssa polun eri vaiheissa. Samalla asiakkaille tarjotaan mahdollisuus edetä omien voimavarojensa ja suunnitelmiansa mukaisesti. Mikäli takapakkia tulee, hankkeen työntekijät auttavat parhaansa mukaan asiakasta palaamaan palveluketjuun.

Myös Vangin oppimispolku -hankkeessa kehitetään ja toteutetaan vapautuvien vankien palveluketjuja kohti opiskelua ja työelämää. Riihimäen konepajakoulun Säätiön rahoittaman hankkeen kohderyhmänä ovat erityisesti vankiloissa opiskelevat vangit. Työntekijöitä hankkeessa on kaksi: vastaava ohjaaja Reijo Kypärä ja oppimisvalmentaja Erja Toivo. Oppimisvalmentaja työskentelee sekä vankiloissa että Tampereella Silta-Valmennusyhdistyksessä. Työ sisältää yksilö-, ja ryhmävalmennusta sekä jalkautuvaa työtä kuten kotikäyntejä ja asiointikäyntejä asiakkaiden kanssa. Hankkeeseen osallistuville vapautuville vangeille tarjotaan myös

Oppimisvalmentaja Erja Toivo käyttää moninaisia työtapoja luodakseen vakaita polkuja vankilasta siviiliin.

mahdollisuutta jatkaa opiskelua Silta-Valmennusyhdistyksen tuotantokoulussa joko vapautumisen jälkeen tai valvotussa koevapaudessa. Vankien kuntoutus- ja oppimispolun toteutuminen edellyttää laajaa ja toimivaa verkostoyhteistyötä, ja hankkeen työntekijät tekevätkin yhteistyötä Rikosseuraamuslaitoksen, järjestöjen ja eri kunnallisten toimijoiden kuten sosiaalitoimen ja talous- ja velkaneuvonnan kanssa. Tärkein yhteistyökumppani on Riihimäen vankila, mutta yhteistyötä tehdään myös Länsi-Suomen vankiloiden, Pirkanmaan yhdyskuntaseuraamustoimiston ja järjestöistä etenkin Tampere KRIS ry:n kanssa. (Silta-Valmennusyhdistys ry.)

Saimme ilon haastatella Vangin oppimispolku -hankkeen oppimisvalmentaja Erja Toivoa. Hän kertoi meille omasta työstään järjestötyöntekijänä. Toivo ohjaa itse suunnittelemaansa valmennusryhmiä Etelä-Suomen vankiloissa. Ryhmien toiminta pohjautuu etupäässä positiiviseen psykologiaan ja voimavarakeskeisyyteen sekä William Glasserin kehittämään valinnan teoriaan, jonka mukaan ihmisen käyttäytyminen perustuu yrityksemme tyydyttää inhimilliset perustarpeet ja omat henkilökohtaiset halut. Teorian mukaan perustarpeita ovat 1) rakkaus ja kuuluminen (osallisuus), 2) vaikutusvalta ja itsearvostus, 3) vapaus, 4) ilo ja elämästä nauttiminen sekä 5) selviytyminen. Ihmisen käyttäytymisessä on neljä eri tasoa: toiminnan, ajattelun, tunteiden ja fysiologian tasot. Nämä tasot ovat jatkuvassa vuorovaikutuksessa keskenään. Valinnan teoriassa ajatellaan, että käyttäytymisen muuttaminen on helpointa toiminnan ja ajattelun tasojen kautta. Kun näitä kahta osa-aluetta muutetaan, myös tunteet ja fysiologia muuttuvat mukana. (Valinnan teoria.)

Vankiloiden oppimisvalmennusryhmät kokoontuvat tavallisesti kahdeksan kertaa. Erja Toivon mukaan tässä ajassa ehtii jo päästä käsiksi prosessiin, ja myös lyhyttä tuomiota istuvat ehtivät yleensä käydä ohjelman läpi. Yli 10 kerran istunnot taas kokemusten mukaan nostavat osallistumiskynnystä. Toimintaohjelmat räätälöidään aina osallistujien toiveiden ja tarpeiden mukaisiksi. Ohjelmat sisältävät paljon vapaamuotoista keskustelua vastapainona vankiloiden strukturoiduille toimintaohjelmille. Toivo on luonut ryhmilleen kolme perusmallia: Silta-, Pulpetti- ja Hyvis-ryhmät. Silta-ryhmä keskittyy muutostmotivaation vahvistamiseen. Ryhmässä käydään läpi elämän eri osa-alueita ihmissuhteista opiskeluun ja työelämään. Pulpetti-ryhmä on nimensäkin mukaisesti oppimisvalmennusryhmä. Kullakin ryhmäkeralla osallistujille jaetaan materiaaleja, joiden pohjalta keskustellaan oppimiseen, opiskeluun ja työelämään liittyvistä teemoista. Hyvis-ryhmässä keskitytään erityisesti ihmissuhdetaitoihin.

Perusmallien lisäksi Erja Toivo suunnittelee ja ohjaa erilaisia räätälöityjä ryhmiä eri tarpeisiin. Esimerkiksi Turun vankilassa on toiminut maahanmuuttajille tarkoitettu suomen kielen alkeiden ryhmä. Vilppulan ja Kylmäkosken vankiloissa sekä KRIS Tampereen toimintakeskuksessa Erja Toivolla on ollut työparinaan vertaisohjaaja. Asiantuntijan ja vertaisosaajan muodostama työpari on moneen kertaan toimivaksi todettu, ja Erja Toivo liputtaakin vahvasti ammattilais- ja vertaistyön yhdistämisen puolesta. Toivon kokemuksen mukaan vangit pitävät vertaisohjaajista, ja heidän sanansa todella menee perille.

Rikosseuraamusalan järjestötyö mahdollistaa luovat ja kokeilevatkin työmenetelmät. Riihimäen vankilan oppimisvalmennusryhmä sisältää muun muassa joogaa. Ryhmä aloitti toimintansa toukokuussa 2016. Vangit halusivat ryhmään jotakin toiminnallista, ja Erja Toivo tuli ehdottaneeksi joogaa, ”puoliksi vitsillä”. Idea sai kuitenkin vankien parissa kannatusta. Nyt kaksi tuntia kerrallaan kestävä ryhmä toimivat tunti teemaa, tunti joogaa -periaatteella. Vankien palaute on ollut innostunutta. Erja Toivon mielestä vangeille pitäisi kaiken kaikkiaan olla enemmän toiminnallista ja kehollista kuntoutusta. ”Jos voisin uudistaa Rikosseuraamuslaitoksen kuntoutustyötä, siellä olisi muun muassa enemmän toimintaterapiaa ja psykofyysisistä fysioterapiaa. Valitettavasti vankiloihin ei ole helppoa viedä kehollista työskentelyä. Totta kai vankiloissa on liikuntaa, mutta lisäksi tarvittaisiin myös psykofyysisistä kuntoutusta”, Toivo sanoo.

Vastikään TRE-ohjaajaksi (Tension, Stress & Trauma Release) koulutautunut Erja Toivo on aloittamassa Tampereen KRIS ry:ssä keholliseen itsehallintaan perustuvaa TRE-ryhmää. Menetelmä perustuu ajatukseen kehon itseparannusmekanismien aktivoimisesta kehollisten harjoitteiden kautta. Toivo kertoo, että TRE-menetelmässä on tarkoituksena purkaa traumojen kehoon jättämiä jännitteitä. Ihminen on kokonaisuus, joten trauman katsotaan tallentuvan mielen lisäksi myös kehoon. Tämän vuoksi keholliset harjoitteet voivat tukea esimerkiksi traumaterapiaa. Toivo kertoo huomanneensa, että rikos- ja päihdetuustaisilla asiakkailla erilaiset traumakokemukset ovat enemmän sääntö kuin poikkeus.

Pienten järjestöjen on mahdollista soveltaa luovasti vaikkapa joogan tai TRE:n kaltaisia kuntoutusmenetelmiä. Mikään estä järjestöyöntekijöitä myöskään kehittämästä omia kuntoutusmenetelmiään. Järjestötoimintaan kuuluva yhteisvastuullisuus, yhdessä tekeminen, jäsen- ja asiakaskunnan tuntemus sekä avoimuus muiden yhteiskunnan toimijoiden suuntaan ehkäisevät kokeellisen toiminnan riskejä. Jos jokin tuntuu toimivan ja osallistujilta tulee hyvää palautetta, on todennäköistä, että käytetty menetelmä myös toimii. Rikosseuraamuslaitoksen akkreditoitujen kuntoutus- ja toimintaohjelmien lisäksi tarvitaan kokeilevia kuntoutusmuotoja ja luovaa työtöitä jo senkin vuoksi, että kuntoutuksen tuloksellisuutta ei koskaan voi aukottoman empiirisesti todistaa. Järjestöjen kevyet ja joustavat organisaatiot antavat hyvät mahdollisuudet luovalle, ruohonjuuritasolta lähtevälle kehitystoiminnalle.

Parhaimmillaan järjestöjen ja muiden kolmannen sektorin toimijoiden kehittämät ja käyttämät kokeelliset työmuodot voivat tuoda uusia näkökulmia rikosseuraamusalan kuntoutuksen kehittämiseen. Viime vuosina rikosseuraamusalalla on saatu rohkaisevia tuloksia muun muassa vankien teatteritoiminnasta, Marttaliiton vankiloissa järjestämistä kotitalouskursseista sekä Green Care -toiminnasta. Järjestöt ovat olleet sekä itsenäisesti että kumppaneina järjestämässä ja toteuttamassa erilaisia kuntoutushankkeita. Rikosseuraamusasiakkaiden kuntoutusta onkin osattava katsoa monelta eri suunnalta. Perinteisten kognitiivis-behavioraaliseen teoriaan perustuvien kuntouttavien ohjelmien sekä työtoiminnan lisäksi sekä vankilan sisällä että muurien ulkopuolella on tarvetta monenlaiselle tuelle. Mikään muurien sisä- tai ulkopuolella järjestettävä kuntoutus tai terapia ei kuitenkaan riitä, elleivät rikoskierteestä toipuvan perusasiat ole kunnossa. Tämä tarkoittaa kattoa pään päällä, elämisen perustaitojen ja päihdeongelman hallintaa sekä riittävää määrää sosiaalista tukea kannustamassa rikoksettomaan, päihteettömään ja merkitykselliseen elämään.

LÄHTEET

Bergman, E. 2011. Vapautumisen suunnittelu ja valmistelu. Portti Vapauteen. Viitattu 7.4.2017. <http://www.porttinvapauteen.fi/tietoa/tietopankki/2483/vapautumisen-suunnittelu-ja-valmistelu>

Karjalainen, J. 2014. Vapaus on suuri vankila? Teoksessa Lindström, J. & Kumlander K. (toim.) 2014. Auttamista, vaikuttamista, asiantuntemusta –Järjestöjen monet roolit kriminaalisyössä. Humanistinen ammattikorkeakoulu, sarja F 25, 35 – 48.

Karsikas, V. 2014. Järjestöjen monenlaiset roolit vankien tukemisessa. Teoksessa Lindström, J. & Kumlander K. (toim.) 2014. Auttamista, vaikuttamista, asiantuntemusta –Järjestöjen monet roolit kriminaalisyössä. Humanistinen ammattikorkeakoulu, sarja F 25, 15 – 34.

Kaurala, M. & Kylämarttila, V. 2010. Rangaistuksesta vapautuvan kuntoutujan asema. Kriminaalihuollon tukisäätiö: Raportteja 2/2010. Helsinki: Kopio Niini Oy.

Konttinen, E. 2017. Kolmas sektori. Kansalaisyhteiskunnan tutkimusportaali. Jyväskylän yliopisto. Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos. Viitattu 11.4.2017. <http://kans.jyu.fi/sanasto/sanat-kansio/kolmas-sektori>

Kriminaalihuollon tukisäätiö. Verkkosivut. Viitattu 11.4.2017. www.krits.fi

Leppänen, K. 2016. Kuinka pärjää kolmas sektori sote-uudistuksessa? STTK ry. Viitattu 9.4.2017. <http://www.sttk.fi/2016/10/27/parjaa-kolmas-sektori-sote-uudistuksessa/>

Niemelä, M. 2008. Julkisen sektorin reformin pitkä kaari Valtava-uudistuksesta Paras-hankkeeseen. Sosiaali- ja terveysturvan tutkimuksia 102. Kelan tutkimusosasto.

Normaalisuusperiaatteen toteutuminen vankien, tutkintavankien ja yhdyskuntaseuraamuksia suorittavien kohtelussa. 2006. Oikeusministeriön työryhmämietintö 2016: 12. Helsinki: Oikeusministeriö.

Peltosalmi, J., Eronen, A., Litmanen, T., Londén, P. & Ruuskanen, P. 2016. Järjestöbarometri 2016: Järjestöjen tulevaisuus. SOSTE Suomen sosiaali- ja terveys ry. Vaasa: FRAM.

Pyykkönen, M. 2017. Uusi kolmas sektori. Kansalaisyhteiskunnan tutkimusportaali. Jyväskylän yliopisto. Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos. Viitattu 11.4.2017. <http://kans.jyu.fi/sanasto/sanat-kansio/uusi-kolmas-sektori>

Rikosseuraamuslaitoksen strategia 2011–2020. 2011. Rikosseuraamuslaitos. Viitattu 7.4.2017. http://www rikosseuraamus.fi/material/attachments/rise/risenasiakirjoja/6A3hglF5q/Risen_strategia_2011-2020.pdf

Rikosseuraamuslaitoksen tilinpäätös ja toimintastrategia vuodelta 2016. 2017. Rikosseuraamuslaitoksen monisteita 1/2017.

Särkelä, R. 2016. Järjestöt julkisen kumppanista markkinoiden puristukseen. Sosiaali- ja terveysjärjestöjen muutos sosiaalipalvelujen tuottajana 1990–2010. Väitöskirja. Lapin yliopisto. Ensi- ja turvakotien liiton julkaisu 40.

Tieteen termipankki. 2017. Oikeustiede: yhdistymisvapaus. Viitattu 10.4.2017. <http://www.tieteentermipankki.fi/wiki/Oikeustiede:yhdistymisvapaus>

Valinnan teoria. Suomen realiteettiterapiayhdistys ry. Viitattu 10.4.2017. <http://www.realiteettiterapia.fi/valinnan-teoria/>

Karissa Hirn & Tanja Klaar

ASUNNOTTOMAKSI VAPAUTUVIEN VANKIEN KANSSA TEHTÄVÄ SOSIAALITYÖ VANTAALLA

Asunnottomuus on suuri huolenaihe sekä vangeille että vankien sosiaalityöntekijöille. Kuitenkin Suomen kunnista vain Vantaa järjestää asunnottomiksi vapautuvien vankien sosiaalityön keskitetysti. Artikkelissa perehdytään tämän toiminnan juuriin ja nykypäivään.

Suunnitelmallisesti vapauteen

Suomessa vankilasta vapautuu vuosittain noin 5000 vankia, joista suurin osa sijoittuu pääkaupunkiseudulle eli Helsinkiin, Vantaalle ja Espooseen (Rikosseuraamusasiakkaat 1.5.2016). Vankeuden täytäntöönpanon ja vankila-aikaisen toiminnan tavoitteena on edistää vangin elämänhallintaa sekä sijoittumista yhteiskuntaan ja lisätä siten vangin valmiuksia rikoksettomaan elämään.

Myös vankilasta vapautumisen suunnittelulla pyritään varmistamaan, että vapautumisen jälkeiset olosuhteet tukevat rikoksettomuutta ja päihteettömyyttä. Sekä vankeuslaki että laki yhdyskuntaseuraamusten täytäntöönpanosta edellyttävät, että rangaistusajan suunnitelmat laaditaan yhteistyössä vangin kotikunnan sosiaali-, terveys-, asunto- ja työvoimaviranomaisten sekä muiden toimijoiden kanssa. (Vankeuslaki 767/2005; Laki yhdyskuntaseuraamusten täytäntöönpanosta 400/2015; Rikoksista rangaistujen tuen tarve 2006.)

Pitkäaikaisten vankien kohdalla kuntouttaminen aloitetaan jo hyvissä ajoin ennen vapautumista. Vankilassa aloitetut tukitoimet tarvitsevat jatkumoa vankilan

ulkopuolellekin, ja siksi erilaisten tukimuotojen etsiminen jo vankeusaikana on tärkeää. (Richter 2002, 98.) Kansallisessa rikosentorjuntaohjelmassa todetaan Suomen olevan niitä harvoja maita, joissa vapautuneille vangeille ei ole erityistä

VAPAUTUNEILLE VANGEILLE EI OLE ERITYISTÄ HUOLLOLLISTA JÄRJESTELMÄÄ.

huollollista järjestelmää (Järvelä 2002). Ainoana kuntana Suomessa Vantaa järjestää asunnottomiksi vapautuvien vankien sosiaalityön keskitetysti. Asunnottomaksi vapautuvien vankien sosiaalityö on keskitetty kahdelle työn-

tekijälle, sosiaalityöntekijälle sekä sosiaaliohjaajalle. Tätä artikkelia varten kirjoittavat kävivät haastattelemassa sosiaalityöntekijä Tiina Lintusta.

Vankien asunnottomuuden vähentäminen Vantaalla

Vuosina 2008 – 2011 toimi pitkäaikaisasunnottomuuden vähentämishjelma PAAVO I. Hankkeen tavoitteena oli toteuttaa kohdennettuja pitkäaikaisia toimenpiteitä, jotka mahdollistavat vaikeimman pitkäaikaisasunnottomuuden poistamisen sekä tehostaa asunnottomuuden ennaltaehkäisyä. Hankkeen aikana kiinnitettiin huomiota vapautuvien vankien asunnottomuuteen. Hankkeen aikana eri kaupungeissa otettiin käyttöön erilaisia toimintamalleja. Tehokkaimmaksi koettiin asumistaitojen valmennus, palvelutarpeiden kartoitus sekä vapautumisen suunnittelu hyvissä ajoin yhteistyössä sidosryhmien kanssa. (Karppinen & Fredriksson 2016.)

PAAVO II –ohjelman aikana jatkettiin tukiasuntojen lisäämistä ja asunnottomuustyön rakenteiden vakiinnuttamista. Osana PAAVO II -ohjelmaa toteutettiin rikosseuraamusasiakkaille suunnattua Oma Koti –hanke, jonka tavoitteena oli vähentää vankilasta vapautuneiden ja yhdyskuntaseuraamusasiakkaiden asunnottomuutta. Vankilasta vapautuneet vangit osoittautuivat yhdeksi ohjelman haastavimmista kohderyhmistä, eikä asunnottomuus vähentynyt ohjelman aikana merkittävästi. Ohjelman aikana huomattiin onnistuneen asuttamisen edellytyksenä olevan moniammatillisen yhteistyön, yhteistyön alkamisen hyvissä ajoin ennen vangin vapautumista sekä kokonaisuuden koordinoinnin jonkin tahon puolesta. AUNE-ohjelman (2016 – 2019) tavoitteena on syventää ja laajentaa PAAVO-ohjelmien aikana luotuja sidosryhmäyhteistyökäytäntöjä, joilla tuetaan vankilasta vapautuvien ja yhdyskuntaseuraamusta suorittavien asunnonsaantia, asumisvalmennusta ja elämänhallintaa. (Karppinen & Fredriksson 2016.)

AUNE-ohjelman tavoitteena on liittää asunnottomuustyö osaksi syrjäytymisen ehkäisytyötä. Ohjelmassa tavoitteena on turvata riskiryhmien siirtyminen laitoksista tai asumispalveluista itsenäiseen asumiseen. Vankilasta vapautuvien ja yhdyskuntaseuraamusta suorittavien asunnon saantia, asumista ja rikoksetonta elämää tuetaan tehostamalla rangaistusajan ja vapauttamissuunnitelmien käyttöä, sidosryhmäyhteistyötä sekä kehittämällä yhteistyötä sosiaalihuollon kanssa. (Ympäristöministeriö 2016.) Asunnottomiksi vapautuvien vankien vankisosaalityön suurimpana yhteistyökumppani on Kriminaalihuollon tukisäätiö, Kritis.

Muita yhteistyökumppaneita on Yhteistyössä rikoksettomaan elämään -verkosto, Rikosseuraamuslaitos, vankilat ja yhdyskuntaseuraamustoimistot.

Asunnottomuuden vähentämishjelman aikana on syntynyt vakiintumaton käsite ”asumissosiaalinen työ”, joka kuvaa sellaista asunnottomien tai aiemmin asunnottomuutta kokeneiden parissa tehtävää työtä, jonka avulla pyritään vastaamaan asumista vaarantaviin ongelmiin. Asumissosiaalisen työn ensisijainen tavoite on asumisen turvaaminen ja asunnottomuuden ennaltaehkäisy. Lisäksi sen avulla voidaan edesauttaa asukkaan kuntoutumista. Asumissosiaalinen työ toteutuu usein ammattilaisten ja asukkaiden välisenä vuorovaikutustyönä, mutta se voi olla myös rakenteellista asumisen tai palvelujärjestelmän epäkohtiin kohdentuvaa moniammatillista verkostotyötä. (Granfelt 2014, 255.)

Vapautuvan vangin haasteet

Useat moninkertaisista vangeista ovat pitkäaikaistyöttömiä, eikä heillä ole juuri lainkaan työkokemusta. Monilla heistä on mielenterveys- ja päihdeongelmia, erityisesti vaikeaa huumeriippuvuutta sekä väkivaltaista käytöstä. Heille vankilasta vapautuminen asunnotta on huono lähtökohta elämäntavan muutokselle. Asunnottomaksi vapautuvia vankeja painavat usein rikollinen leima, velat sekä luottotietohäiriöt. Yhdessä nämä tekijät päihdeongelman kanssa vaikeuttavat niin asunnon saamista kuin asumisen onnistumistakin. (Granfelt 2006, 145.)

Asunnottomuus on yksi kaikkein eniten vangeille ja vankiloiden sosiaalityöntekijöille huolta aiheuttavista ongelmista. Asunnottomuus on samanlainen pulma kuin muutkin sosiaaliset ongelmat: pitkittyessään asunnottomuus vaikeuttaa elämää ja voi lisätä myös muunlaisia hankaluuksia. Näin muodostuu syrjäytymisen kierre. Kun asumisasi- ASUNNON SAAMINEN ON PERUSEDellyTYS KUNTOUTTAVALLE TYÖLLE. asioita selvitetään jo vankeusaikana yksilöllisesti, on vangilla paremmat mahdollisuudet ymmärtää tuen konkreettinen merkitys omalle selviytymiselleen kriittisessä vapautumisen vaiheessa. Asunnon saaminen on perusedellytys kuntouttavalle työlle, sillä ilman omaa paikkaa on vaikea keskittyä elämäntavan muutokseen ja vanhoista elämäntavoista luopumiseen. (Granfelt 2007, 111; Granfelt 2003, 9.)

Tiina Lintusen mukaan monilla asunnottomiksi vapautuvilla vangeilla ongelmana ovat asunnottomuuden lisäksi päihderiippuvuus sekä mielenterveysongelmat. Monella vangilla on vankeusaikana todettu esimerkiksi skitsofrenia tai muu psykiatrinen sairaus. Mielenterveysasumispalveluiden kanssa selvitetään esimerkiksi kaksoisdiagnoosiasiakkaiden asumisvaihtoehtoja. Monella vangilla on taustallaan asumishistoriaa, johon on sisältynyt häätöjä sekä vuokratelkoa. Osalla ei ole koskaan ollut omaa asuntoa, vaan he ovat aina asuneet esimerkiksi kumppaninsa luona. Myös vankien käyttäytymisessä on haasteita, koska heillä on kyvyttömyyttä hallita reagointitapojaan itselleen vaikeissa tilanteissa.

Rikosseuraamusasiakkaiden kanssa tehtävässä sosiaalityössä tulisi soveltaa samoja eettisiä periaatteita kuin muidenkin asiakkaiden kanssa riippumatta heidän taustastaan. Kaikkia asiakkaita tulee kohdella oikeudenmukaisesti ja ihmisarvoa kunnioittaen, eikä heitä saa kulttuuritaustansa tai persoonallisuutensa vuoksi syrjiä. (Virtanen 2007.) Keskeisiä hyvinvoinnin tekijöitä kaikkien ihmisten elämässä ovat toimeentulo, asunto, työ sekä koulutus. Vapautuneiden vankien osalta nämä edellytykset ovat oleellisesti heikompia verrattuna muuhun väestöön. (Järvelä 2002, 271.) Asiakkaan tarpeiden tulee aina olla työskentelyn lähtökohtana, ja asiakkaalla on oltava mahdollisuus osallistua ja vaikuttaa omaan elämäänsä. Asiakkaalla on oikeus valita, mitä palveluja hän tarvitsee.

Annettavan tuen ja palvelujen tavoitteena tulisi olla asiakkaan elämänhallinnan, toimintakyvyn ja toimeentulon vahvistaminen sekä syrjäytymisen ehkäiseminen. Asiakkaiden asiat ovat usein hyvin arkaluontoisia, joten työskenneltäessä on huomioitava ehdottomasti luottamuksellisuus ja asiakkaan yksityisyydensuoja. Kun yhteistyötä tehdään eri verkostoissa, myös asiakkaan suostumus tietojen luovutukseen eri tahojen välillä on tärkeä. Normaalisuuden periaatteen mukaisesti ensisijaisina palveluina on pidettävä yleisiä sosiaalipalveluja. On huomioitava myös erityistarpeet, mutta toimenpiteet eivät saa leimata asiakasta. (Virtanen 2007.)

Vantaan vankisosaalityö jälkihuoltona

Vantaan vankisosaalityö toimii jälkihuoltona vankilasta vapautuneille. Jälkihuolto tarkoittaa vankeusrangaistuksen jälkeen tapahtuvia toimenpiteitä, joiden tavoitteena on uusintarikollisuuden vähentäminen sekä yhteiskuntaan kiinnittyminen (Järvelä 2002, 267). Jälkihuollon tavoitteena on ehkäistä uusintarikollisuutta ja tukea vangin elämänhallintaa suunnittelemalla ja järjestämällä tarvittavat palvelut ja tukitoimet siten, että ne kattavat vangin koko sosiaalisen tilanteen. Tavoitteena on myös sekä vangin että hänen läheistensä hyvä elämä. (Virtanen 2007.)

TAVOITTEENA ON MYÖS SEKÄ VANGIN ETTÄ HÄNEN LÄHEISTENSÄ HYVÄ ELÄMÄ.

Tiina Lintunen kertoo, että yksi vapautuvien vankien sosiaalityön vahvuuksista on työskentelyn aloittaminen vankeusaikana, jolloin jo vapautumisvaiheessa tiedetään, mitä palveluja ja minkälaista muuta tukea asiakas tarvitsee. Myös työntekijöiden substanssiosaamisen eli asiakasryhmän erityispiirteiden ja tarpeiden tunteminen on vankisosaalityön vahvuus. Vankisosaalityön haasteena Lintunen näkee sen, että vangit ovat aiempaa huonommassa kunnossa ja esimerkiksi psykoosisairaudet ovat lisääntyneet merkittävästi, eivätkä tarjolla olevat asunnot siten vastaa heidän tarpeisiinsa.

Asiakkaat tulevat Vantaan vapautuvien vankien sosiaalityöhön pääasiassa Helsingin vankilasta, Keravan vankilasta, Jokelasta ja Riihimäeltä, naisasiakkaat Hämeenlinnasta ja Vanajalta vankiloiden sosiaalityöntekijöiden tai erityisohjaajien

yhteydenottojen kautta. Vankiloissa Vantaan palvelu tunnetaan hyvin, ja yhteydenottojen tekemistä vankiloiden näkökulmasta helpottaakin, kun tiedetään, kuka sosiaalityöntekijä kunnassa vankien sosiaalityöstä vastaa.

Rikosseuraamuslaitoksen palveluksessa oleva on sosiaalihuoltolain (1301/2014) mukaan velvollinen joko ohjaamaan ilmeisessä sosiaalihuollon tarpeessa olevan henkilön hakemaan sosiaalihuollon palveluja tai olemaan kyseisen henkilön suositumuksella yhteydessä sosiaalihuollon viranomaisiin palvelutarpeen arvioimiseksi. Sosiaalihuoltolain uudistuessa toimijoita on velvoitettu aiempaa tiiviimpään yhteistyöhön, mutta Lintunen ei koe lakiuudistuksen kuitenkaan vaikuttaneen vankiloista tulevien yhteydenottojen tai asiakkuuksien määrään, vaan ne ovat pysyneet ennallaan. Sosiaalihuoltolaki (1301/2014) velvoittaa sosiaaliviranomaisen aloittamaan palvelutarpeen arvioinnin viimeistään seitsemäntenä arkipäivänä yhteydenoton tultua. Lintunen kertoo, että tapaamista harvemmin pystytään tuossa ajassa järjestämään, mutta tapaamisen sopimiseksi vankilaan otetaan aina yhteyttä viikon kuluessa.

Vankeuslain (767/2005) mukaan rangaistusajan suunnitelmaa täydennetään vapauttamissuunnitelmalla ja valvontasuunnitelmalla hyvissä ajoin ennen vapauttamista. Rikosseuraamuslaitoksen, Kriminaalihuollon tukisäätiön ja pääkaupunkiseudun sosiaalialan osaamiskeskuksen (Socca 2016) laatimien suositusten mukaisesti yhteydenotto vangin kotikuntaan tulisi tehdä vähintään kaksi kuukautta ennen suunniteltua koevapautta tai vapauttamista, tai mahdollisesti vielä tätä aiemmin, mikäli kyseessä on asunnoton tai päihde- tai mielenterveysongelmainen vanki. Myös Lintunen toi esiin sitä, kuinka tärkeää on aloittaa työskentely ajoissa, jotta vankisosaalityölle jää riittävästi aikaa järjestää vapautuvalle vangille sopiva asuminen sekä muut tarvittavat palvelut.

Asiakkuus Vantaan vankisosaalityössä

Vankilasta tulleen yhteydenoton jälkeen vankisosaalityöstä varmistetaan ensin, että kyseessä on palveluun oikeutettu asunnottomaksi vapautuva vantaalainen vanki. Vangeista, joilla on jo asunto, tehdään palvelutarpeen arviopyynnöt vapautuvien vankien sosiaalityön sijasta Vantaan palvelutarpeen arvioryhmään, kertoo Lintunen. Ensimmäinen asiakkaan haastattelu sovitaan vankilaan, ja tapaamisella on tuolloin tavallisesti mukana sekä sosiaalityöntekijä että sosiaali-ohjaaja. Lintunen kertoo, että haastattelun avulla on tarkoitus selvittää, mitä asiakas haluaa ja tarvitsee ja mitä vapautuvien vankien sosiaalityö puolestaan voi hänelle tarjota.

Myös sosiaalihuoltolaki (1301/2014) edellyttää, että arviointia tehtäessä otetaan huomioon asiakkaan toiveet, mielipiteet ja yksilölliset tarpeet. Asiakkuuden alkaessa laaditaan palvelutarpeen arvio sekä sosiaalityön suunnitelma. Lintunen mukaan käytännöt sen suhteen, hyödynnetäänkö sosiaalityön suunnitelmia vapauttamissuunnitelmassa tai päinvastoin, vaihtelevat vankiloittain. Vapautuvien vankien jälkihuoltotyöryhmän muistiossa todetaan, että kuntoutuksen jatkuvuuden kannalta

olisi tärkeää, että eri osapuolten laatimien suunnitelmien rakenteet ja sisällöt tukisivat toisiaan.

Asiakkaalta edellytetään halua ja sitoutumista yhteistyöhön vankisosaalityön sosiaalityöntekijän ja sosiaalihoitajan kanssa. Virallista velvoitetta tapaamisiin ei ole, mutta käytännössä asiakkuus vankisosaalityössä päättyy ja siirtyy alueen aikuissosiaalityön puolelle, jos asiakasta ei esimerkiksi kolmeen kuukauteen tavoiteta. Asiakkaalta vaaditaan luonnollisesti myös vuokrien maksua ja häiriötöntä asumista samoin kuin kaikilta muiltakin.

Mikäli asiakas asuu päihteettömässä paikassa, vaaditaan asiakkaalta myös päihteettömyyttä. Jos asiakkaalla on taustalla esimerkiksi häätöjä päihteet sallivista asumisyksiköistä, voidaan edellyttää päihdelaitoshoidon ennen asumisen järjestämistä. Koevapautteen ja ehdonalaivalvontaan liittyy vankiloiden ja yhdyskuntaseuraamustoimistojen asettamia rajoituksia, joiden valvomiseen sosiaalityö ei osallistu. Yhteistyötä Risen kanssa voidaan kuitenkin asiakkaan luvalla tehdä tarvittaessa.

Asiakkaan sosiaalityön suunnitelmaa päivitetään tarvittaessa, tavallisesti kolmen kuukauden välein samalla, kun päivitetään ulkopuolelta ostetut asumisen tukipalvelut. Asiakkuus päättyy suunnitelmallisesti silloin, kun asiakas saa tavallisen vuokra-asunnon eikä tarvitse sinne enää tukea. Vapautuvien vankien sosiaalityössä tavoitteena on, että asiakkuus kestäisi korkeintaan kaksi vuotta. Osa asiakkaista on asiakkuudessa kuitenkin pidempään, ja Lintunen näkisikin tärkeänä terävöittää entisestään palvelun erityisyyttä eli vapautumisen nivelvaihetta ja jälkihuoltoa.

Sosiaali- ja terveydenhuollon palveluiden lisäksi hyödynnetään muiden viranomaisten ja järjestöjen palveluja (Rikoksista rangaistujen tuen tarve 2006). Lintunen kertoo Vantaan vankisosaalityön yhteistyöverkostoon kuuluvan vankiloiden ja yhdyskuntaseuraamustoimistojen lisäksi muun muassa Krits, Sininauhasäätiö, lastensuojelun sosiaalityö sekä mielenterveys- ja päihdepalvelut. Lintunen toteaa, että esimerkiksi psykiatristen poliklinikkojen kanssa yhteistyötä voisi olla enemmänkin. Asiakkaita ohjataan vankisosaalityöstä lisäksi eri järjestöjen palvelujen pariin. Esimerkkeinä Lintunen mainitsee A-killaa, AA:n ja NA:n. Yhteistyötä tehdään myös asiakkaan läheisverkoston kanssa, mikäli asiakas itse niin toivoo.

Kuntouttavan sosiaalityön näkökulma

Kuntouttavan sosiaalityön (empowering social work) lähtökohtana on aina asiakas, hänen voimavaransa ja tavoitteensa. Kuntouttava sosiaalityö mahdollistaa asiakkaalle annettavan kokonaisvaltaisen tuen, joka sisältää muun muassa arjessa tukemisen, verkostotyön, palveluohjauksen sekä toimintakyvyn ja työkyvyn vahvistamisen. Tavoitteena on asiakkaan valtaistumisen lisäksi edistää asiakkaan omaehtoista selviytymistä, parantaa elämänlaatua ja elämänhallintaa, vahvistaa sosiaalisia suhteita sekä yhteiskuntaan integroitumista. (Kananaja, Lähteinen & Marjamäki 2011, 216 - 219, Törrönen, Borodkina, Samoylova & Heino 2013, 121.)

Vapautuneen vangin kanssa tehtävän kuntouttavan työn lähtökohtana on yksilömuutos ja muutosprosessin tukeminen. Edellytyksenä muutokselle on vapautuneen vangin konkreettinen mahdollisuus muutokseen. Konkreettinen mahdollisuus ilmenee esimerkiksi asuntona, opiskelupaikkana tai kuntoutuspaikkana. Lisäksi vangilla tulee olla tahtoa ja sitoutumista prosessiin. Toisin sanoen vapautuneen vangin tulee olla motivoitunut muutokseen, ja hänen tulee kantaa vastuu omasta muutoksestaan. (Järvelä 2002, 281 - 282.)

Vapautuvien vankien kuntoutuksen näkökulmasta keskeisimpiä ongelmia ovat kuitenkin vangin oman elämänhallintaan, arjen taitoihin, sosiaalisiin suhteisiin ja elinympäristöön liittyvät vajeet. Vuorovaikutustilanteet, omien asioiden hoitaminen sekä ajankäytön suunnittelu voivat tuottaa heille ongelmia. (Järvelä 2002, 271 - 273.) Lintunen mainitsee, että alueen muuhun aikuissosiaalityöhön verrattuna **TYÖSKENTELYN TULEE RAKENTUA VANGIN KANSSA YHDESSÄ TEKEMISELLE.** asiakasmäärä Vantaan vapautuvien vankien sosiaalityössä on pienempi, mikä osaltaan mahdollistaa tiiviimmän työskentelyn asiakkaiden kanssa. Vapautuvan vangin kanssa työskentelyn tulee rakentua vangin kanssa yhdessä tekemiselle. Käytännön asioihin keskittyminen vaatii aikaa sekä perehtyneisyyttä. Asioiden selvittely ja hoitaminen ilman tukea on monelle vapautuneelle ylivoimainen tehtävä yksinään hoidettavaksi, etenkin mielenterveys- ja päihdeongelmallisille. (Granfelt 2007, 107.)

Vankilasta vapautuneiden asiakkaiden yhteiskuntaan integroitumista tuetaan vapautuvien vankien sosiaalityössä monin keinoin. Asumisen ja mahdollisen päihdehoidon järjestämisen lisäksi asiakkaita tuetaan Lintusen mukaan muun muassa työ- ja koulutuspolkujen selvittelyssä tai eläkeselvitykseen hakeutumisessa. Tarvittaessa asiakkaita saatetaan kädestä pitäen palveluiden pariin ja opetetaan asioimaan sekä hakemaan etuuksia. Työskentelyyn voi sisältyä myös esimerkiksi asumiseen liittyvää ohjausta, keskustelua, muutokseen motivoimista sekä tukemista yhteydenpitoon läheisten kanssa. Lintusen mukaan työskentelyn tavoitteena on ensin selvittää yhdessä asiakkaan kanssa, millaista tukea asiakas tarvitsee, ja sitten järjestää tarvittava tuki joko sosiaalityön puolesta tai ohjata asiakas häntä parhaiten tukevan palvelun piiriin. Paljon tukea tarvitseva asiakas voidaan asuttaa esimerkiksi asumispalveluyksikköön, jossa on henkilökuntaa paikalla ympäri vuorokauden.

Vantaan vankisosaialityö tulevaisuudessa

Vuoden 2017 alusta lähtien perustoimeentulotuki siirtyi Kansaneläkelaitoksen (Kela) hoidettavaksi. Kelalla on kuitenkin velvollisuus asiakkaan pyytäessä siirtää hakemus kunnan sosiaalitoimeen, mikäli asiakas on esittänyt toimeentulotukihakemuksessaan muita kuin perusosaan kuuluvia menoja. Vankien toimeentulo koostuu pääsääntöisesti työmarkkinatuesta tai toimeentulotuesta (Järvelä 2002, 272). Lintunen kertoo perustoimeentulon siirtymisen Kelan ratkaistavaksi hidastaneen hänen työtään, sillä hän ei voi enää itse ratkaista asiakkaiden perustoimeentulotukea koskevia hakemuksia. Lisäksi Lintunen näkee haasteena sen, ettei Kelan työntekijöillä välttämättä ole tietoa asiakasryhmän erityispiirteistä tai esimerkiksi koevapauteen liittyvistä käytännöistä.

Suunnitteilla olevan kunta- ja palvelurakennemuutoksen (sote-uudistus) yhtenä tavoitteena on vahvistaa palvelurakennetta ja sen toimintaedellytyksiä myös marginaalisten asiakasryhmien tarpeiden näkökulmasta. Uudistuksen myötä rikosseuraamusasiakkaiden erityistarpeet olisi mahdollista huomioida entistä paremmin. Haastavien ja erityisosaamista edellyttävien sosiaalisten ja terveydellisten ongelmien hoito edellyttää osaamisen keskittämistä. (Rikoksista rangaistujen tuen tarve 2006.)

Tällä hetkellä on nähtävissä vankien eriarvoisuus vangin kotipaikkakunnan mukaan. Asunnottomaksi vapautuvat vantaalaiset vangit ovat tällä hetkellä Suomessa ainoita, joille on erityinen palvelu järjestetty. Sote-uudistuksen myötä asunnottomaksi vapautuville vangeille voitaisiin saada yhtenäiset käytännöt ja toimintatavat kotipaikkakunnasta riippumatta. Sote-uudistuksessa voitaisiin myös ottaa huomioon palvelun asiakasryhmän laajentuminen koskemaan myös muita kuin asunnottomaksi vapautuvia vankeja. Palvelu voitaisiin kohdistaa kaikille vapautuville vangeille, joilla olisi motivaatiota rikoksettomaan elämään. Toisaalta riskinä voi olla myös se, että vapautuvat vangit verrattain pienenä erityisryhmänä unohdetaan uudistuksessa.

Vuonna 2016 käynnistyi Rikosseuraamuslaitoksen, Kuntoutussäätiön, THL:n Vankiterveydenhuollon yksikön, ViaDia ry:n ja Helsingin Diakonissalaitoksen yhteistyössä toteuttama hanke Vankeusaika mahdollisuutena (2016 - 2019). Hankkeen tavoitteena on edistää rikostaustaisten yhteiskuntaan integroitumista ja rikollisuudesta irtautumista kehittämällä osallisuutta ja työllistymistä tukevia palvelupolkuja sekä tuottaa tietoa vapautuvien vankien työ- ja toimintakyvystä palveluiden järjestämiseksi. Osin myös juuri sote-muutosta silmällä pitäen hankkeen tarkoituksena on myös laatia suosituksia eri viranomaisten välisen yhteistyön parantamiseksi. (Rise 2017.)

Vankien aiheuttamat yhteiskunnalliset kustannukset ovat moninkertaiset verrattuna kuntoutuksen, koulutuksen ja työllistämisen kustannuksiin. Rikoksia tekevät aiheuttavat kustannuksia melkein kaikissa julkisissa palvelujärjestelmissä, kuten poliisissa, oikeushallinnossa sekä sosiaali- ja terveydenhuollossa. (Järvelä 2002, 267.) Onnistunut jälkihuolto tuo kunnalle säästöjä. Jälkihuolto edellyttää yhteistyötä eri viranomaisten välillä sekä sopivia ja riittäviä palveluja. Vapautuvien vankien määrä yksittäisessä kunnassa on vähäinen, joten toimivien yhteistyömallien luominen ja kehittäminen edellyttää kuntarajat ylittävää yhteistyötä. (Rikoksista rangaistujen tuen tarve 2006.)

Kuntien, tulevaisuudessa maakuntien, tehtävänä on jälkihuollon merkityksen tunnistaminen. Tärkeää onnistuneen jälkihuollon kannalta on myös viranomais-ten yhteistyö, resurssit sekä vastuunjako eri toimijoiden välillä. Tärkeimmässä asemassa onnistuneessa jälkihuollossa on kuitenkin vanki, sillä jälkihuolto ei voi onnistua ilman vangin omaa motivaatiota kuntoutukseseen.

LÄHTEET

Granfelt, R. 2014. Asunto vai rikoksettomuus ensin? Asumissosiaalisen työn tuella irti asunnottomuudesta ja rikollisuudesta. Teoksessa Linderborg, H., Suonio, M. & Lassila, T. (toim.) Sosiaalityö ja sosiaalinen tuki rikosseuraamusalalla. Rikosseuraamuslaitoksen julkaisuja 1/2014.

Granfelt, R. 2007. Vankilasta vapautteen, kotiin, yhteiskuntaan. Teoksessa Sunikka, S, Seppälä, U & Granfelt, R. (toim.) Asunnottomuuskirja - Näkökulmia asunnottomien palvelujen kehittämiseen. Yliopistopaino.

Granfelt, R. 2003. Vankilasta kotiin vai kadulle? Vangit kertovat asunnottomuudesta. Helsinki: Edita Prima.

Granfelt, R. 2006. Paha olla – vankilan sisällä, ulkona, vangin lähellä? Teoksessa Helne, T. & Laatu, M. Vääryyskirja. Helsinki: Kelan tutkimusosasto.

Hypén, K. 2004. Vankilasta vuosina 1993 - 2001 vapautuneet ja vankilaan uudesti palanneet. Helsinki: Rikosseuraamusviraston julkaisuja 1/2004.

Järvelä, S. 2002. Lainrikkajien kuntoutuksesta vapaudessa. Teoksessa Salminen, M. & Toivonen, K. (toim.) Vankeinhoidon perusteet. Helsinki: Tietosanoma, 276 – 291.

Kananoja, A. Lähteinen, M. & Marjamäki, P. 2011. Sosiaalityön käsikirja. Tallinna: Tietosanoma Oy.

Karppinen, J. & Fredriksson, P. 2016. Pitkäaikaisasunnottomuuden vähentämishjelma 2012 – 2015 PAAVO 2. Julkaistu 15.7.2016. Viitattu 21.3.2017. http://asuntoensin.fi/assets/files/2016/10/Paavo_2_loppuraportti.pdf.

Laki yhdyskuntaseuraamusten täytäntöönpanosta 2015/400. Viitattu 14.4.2017. <http://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2015/20150400>

Lintunen, T. 2017. Sosiaalityöntekijän haastattelu 6.3.2017. Asunnottomaksi vapautuvien vankien sosiaalityö. Vantaa.

Richter, M. 2002. Vankeinhoidon käytännöt. Teoksessa: Vankeinhoidon perusteet. Salminen, M. & Toivonen, K. (toim.) Helsinki: Tietosanoma. 79 – 98.

Rikosseuraamuslaitos. 2017. Vankeusaika mahdollisuutena – yhteisasiakkuus sosiaalista osallisuutta ja työllisyyttä tukevissa verkostoissa (2016–2019). Julkaistu 16.1.2017. Viitattu 14.4.2017. <http://www.rikosseuraamus.fi/fi/index/ajankohtaista/hankeet/vankeusaikamahdollisuutena.html>.

Rikosseuraamusasiakkaat 1.5.2016. Rikosseuraamuslaitoksen monisteita 2/2016. Rikosseuraamuslaitos. Viitattu 13.4.2017. http://www.rikosseuraamus.fi/material/attachments/rise/julkaisut-monisteetjaraportit/A7VZux013/2016-02_Rikosseuraamusasiakkaat_1.5.2016.pdf

Rikoksista rangaistujen tuen tarve. Suositukset yhteistoiminnalle. 2006. Vankien jälkihuoltotyöryhmän raportti. Helsinki: Yliopistopaino. Viitattu 10.4.2017. <http://julkaisut.valtioneuvosto.fi/handle/10024/72835>.

Socca. 2016. Ehdotukset yhteistyölle vapautumisvaiheessa. Julkaistu 12.8.2016. Viitattu 10.4.2017. http://www.socca.fi/files/5397/RISE-sosiaalitoimijarjestot_yhteydenotto_sosiaalihuoltolain_tarpeesta_seka_vapautumisvaiheen_yhteistyö.pdf

Törrönen, M., Borodkina, O., Samoylova, V & Heino, E. 2013. Empowering social work: re-search & practice. Kotka: Palmenia Centre for Continuiuing Education, University of Helsinki, Kotka unit.

Vantaan Kaupunki. 2011. Asunnottomina vankilasta vapautuvat vantaalaiset. Julkaistu 1.2.2011. Viitattu 7.2.2017. http://www.socca.fi/files/830/R4_20110214_D.pdf

Virtanen, R. 2007. Vankien jälkihuollon järjestäminen Vammalassa. Rikosseuraamusviraston monisteita 6/2007. Rikosseuraamusvirasto. Julkaistu 7.11.2007. Viitattu 14.4.2017. http://www.rikosseuraamus.fi/material/attachments/rise/julkaisut-monisteetjaraportit/flkwbGsYh/6-2007_Vankien_jalkihuollon_jarj.pdf

Ympäristöministeriö. 2016. Asunnottomuuden ennaltaehkäisytoimenpideohjelma 2016 - 2019. Julkaistu 10.6.2016. Viitattu 11.2.2017. http://www.ym.fi/fi-FI/Asuminen/Ohjelmat_ja_strategiat/Asunnottomuuden_ennaltaehkaisyntoimenpideohjelma

Sosiaalihuoltolaki 2014/1301. Viitattu 14.4.2017. Finlex. <http://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2014/20141301>.

Vankeuslaki 2005/767. Viitattu 14.4.2017. <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2005/20050767>

Marta Lampainen, Sini Lindberg,
Laura Makkonen & Elina Muikku

KOKONAISVALTAISTA TUKEMISTA JA RIKOSTAUSTAISEN ASIAKKAAN RINNALLA KULKEMISTA

Tässä artikkelissa tarkastellaan yhdyskuntaseuraamustoimistossa tehtävää sosiaalista tukemista. Tarkoituksena on selvittää yhdyskuntaseuraamusasiakkaiden sosiaalisen tuen sekä sosiaalityön tarvetta, yksilö- ja yhteistyöhön liittyviä näkökulmia sekä yhdyskuntaseuraamustoimistossa työskentelevän ammattilaisen toimintaa. Artikkelia varten haastateltiin Kari Lägerkrantzia, joka työskentelee rikosseuraamustyöntekijänä siviiliarvioinnissa Helsingin yhdyskuntaseuraamustoimistossa.

Yhdyskuntaseuraamustoimistossa hoidetaan yhdyskuntaseuraamusten täytäntöönpanoja sekä laaditaan asiantuntijalausuntoja ja toimeenpanosuunnitelmia seuraamuksista oikeudelle. Lisäksi siviiliarvioinnissa tehdään rangaistusajan suunnitelmia niille rikostaustaisille asiakkaille, jotka menevät itsenäisesti vapaudesta vankilaan suorittamaan vankeusrangaistusta. (Tuomioiden täytäntöönpanon aloittaminen 2015, 35; Yhdyskuntaseuraamustoimistot 2017.) Yhdyskuntaseuraamuksia suoritetaan vapaudessa, ja niitä ovat yhdyskuntapalvelu, nuorisorangaistus, ehdolliseen rangaistukseen tuomittujen nuorten rikoksenteleijöiden valvonta, ehdonalaisten vapauden valvonta sekä valvontarangaistus (Yhdyskuntaseuraamukset 2015; Yhdyskuntaseuraamusten toimeenpano 2015).

Yhdyskuntaseuraamustyössä kohdataan marginaalissa eläviä ihmisiä, jotka kokevat elämässään köyhyyttä, työttömyyttä, velkaantumista, asunnottomuutta, mielen-terveysongelmia sekä päihderiippuvuutta. Haasteet eivät aina helpotu vankeuden

aikana, vaan ongelmat saattavat seurata ihmistä myös vapauteen. Työn painopisteinä on rikostaustaisten asiakkaiden tukeminen yhteiskuntaan sijoittumisessa. Rikostaustaista asiakasta pyritään tukemaan kokonaisvaltaisesti monin eri keinoin. Yksi keskeisimmistä tuen ja avun keinoista on sosiaalisen tuen antaminen. Sillä tavoitellaan toimintakyvyn, sosiaalisen selviytymisen sekä hyvinvoinnin lisäämistä. Sosiaalityö taas pyrkii vaikuttamaan yksilöihin, ryhmiin ja yhteisöihin laaja-alaisesti tukien sekä hyvinvointia lisäten. Lisäksi tavoitteena on rikostaustaisen asiakkaan ja tämän ympäristön välisen vuorovaikutuksen haasteisiin vaikuttaminen. Rikostaustaisen asiakkaan sosiaalinen tukeminen ja sosiaalityö ovat siis kokonaisvaltaista tuen ja avun antamista sekä asiakkaan rinnalla kulkemista aina vankilasta vapauteen. (Linderborg ym. 2014, 5; Suonio 2014, 73.)

Rikostaustaisten asiakkaiden tuen tarve

Rikostaustaiset asiakkaat nähdään usein moniongelmaisina. Kohdatut haasteet eivät aina helpotu tai korjaannu vankeuden aikana, vaan ongelmat saattavat seurata myös vapauteen. Rikostaustaisten kanssa tehtävässä sosiaalityössä onkin tärkeää huomioida ja kartoittaa elämänhallinnan eri osa-alueita ja haasteita kokonaisvaltaisesti. (Haapanen 2015, 20 - 21; Valle 2014, 5 - 6, 16.) Kari Lägerkrantz kertoo yhdyskuntaseuraamustoimiston asiakastyössä tulevan esille esimerkiksi asunnon saantiin, velkaantumiseen, päihderiippuvuuteen ja matalaan koulutustasoon liittyviä vaikeuksia. Ongelmia on moninaisesti ja työntekijän haasteena onkin miettiä, mistä ongelmallista elämäntilannetta lähdetään purkamaan.

Rikostaustaisten ihmisten nähdään elävän ulkopuolisina ja osattomina suhteessa muuhun yhteiskuntaan. Ulkopuolisuus ja osattomuus ylläpitävät rikollisen leimaa, joka voi olla jopa pysyvä ja elinikäinen. (Valle 2014, 9.) Moniongelmaisuus ylläpitää siis vahvasti syrjäytymistä ja ulkopuolisuutta. Koska rikoksiin syyllistyy vain pieni osa väestöstämme, tämä joukko erottuu muista. Yhteiskunta helposti tuomitsee ja leimaa nämä rikostaustaiset ihmiset. Rikostaustainen ihminen saattaa myös leimata itsensä pelkäksi rikolliseksi, jonka ei ole mahdollista saavuttaa elämässään mitään. Muutos on kuitenkin mahdollinen.

**RIKOSTAUSTAISTEN KANSSA
TYÖSKENNELLESSÄ LEIMAA
PYRITÄÄN VÄHENTÄMÄÄN
KUNNIOITAVALLA
KOHTAAMISELLA.**

Lägerkrantz kuvaa, että rikostaustaisten kanssa työskennellessä leimaa pyritään vähentämään kunnioittavalla kohtaamisella ja sillä, ettei rikostaustaa nosteta tarpeettoman paljon esille. Yhdyskuntaseuraamuksia suorittavat ihmiset suorittavat rangaistustaan ja elävät elämäänsä osana yhteiskuntaamme siinä missä muutkin.

Lägerkrantz kertoo, että taloudellisen toimeentulon turvaaminen näyttyy erittäin tärkeänä osa-alueena rikostaustaisten kanssa työskennellessä. Jos rikostaustaisella ihmisellä ei ole taloudellista turvaa, hänen uusimisriskinsä rikosten tekemiselle

nousee. Koulutuksen ja työssä käymisen mahdollisuuksia tulee selvittää ja poistaa niihin liittyviä esteitä. Opiskelu tai työllistyminen saattaa parhaimmassa tapauksessa tukea rikostaustaista ihmistä muutoksen tekemisessä.

Rikostaustaisen ihmisen voi olla haastavaa löytää itselleen kelvollista tai tyydyttävää työtä. Näin rahan hankkimisen nähdään olevan helpompaa muilla keinoilla kuin työllä. (Valle 2014, 7.) Työllistymiseen saattaa vielä vaikuttaa se, että suurella osalla rikostaustaisista ihmisistä on velkaa, joiden taustalla on rikosperusteisia korvauksia ja maksamattomia sakkoja (Valle 2014, 16). Velkaantuminenkin nähdään usein työllistymisen esteenä, koska ulosotto mittaa palkkatuloista osan velkojen maksuun. Lisäksi velkaantuminen vaikuttaa luottotietojen menetykseen, mikä taas vaikuttaa esimerkiksi asunnon saantiin. Lägerkrantzin mukaan sosiaalisen tukemisen näkökulmasta onkin tärkeää kartoittaa rikostaustaisen ihmisen velkatilannetta ja puuttua velkakierteeseen jo ennen luottotietojen menetystä. Velka-asioiden edessä ei tule lannistua, vaan tukeutua esimerkiksi velkaneuvontaan.

Rikostaustaiset asiakkaat tunnistavat hyvinvoinnin kannalta tärkeiksi tavoitteiksi myös esimerkiksi oman asunnon. Asiakkaalla saattaa olla kuitenkin mielikuva, että saatuaan asunnon myös muiden elämänalueiden ongelmat ratkeavat. Lägerkrantzin mukaan tällöin saattaa ilmetä ristiriitoja, koska usein hoitamaton päihderiippuvuus ja syvässä rikoskierteessä eläminen aiheuttavat haasteita asumisen onnistumiselle ja asunnon pitämiseksi. Laaja ja monipuolinen palveluverkosto tarjoaa kuitenkin mahdollisuuksia erilaisiin tavoitteisiin pyrkiville asiakkaille.

Matalan kynnyksen palveluita ja päihteiden käyttöä sallivia asumismuotoja on olemassa. Tästä huolimatta Lägerkrantz kannustaa pohtimaan, onko rikostaustaiselle asiakkaalle kaikkein tarkoituksenmukaisin asuinpaikka sellainen ympäristö, jossa päihteiden käyttö sallitaan ja missä päihderiippuvuus pahimmassa tapauksessa vahvistuu. Asumisen näkökulmasta olisi tärkeää, että asiakasta pyrittäisiin motivoimaan katkaisuhuoltoon ja päihdekuntoutukseen ennen asumisen. Motivoiminen lähteekin usein liikkeelle rangaistusajan suunnitelman tavoitteiden mukaisesta yksilötyöskentelystä. Joskus asiakkaan tulee esimerkiksi asunnon saavuttamiseksi edetä pienin askelin eteenpäin.

Moniammatillista verkostoyhteistyötä

Rikostaustaisilla asiakkailla on usein päällekkäin meneviä tarpeita, joita ei voida aina erotella toisistaan. Lägerkrantzin mukaan onkin tärkeää, että työntekijä tuntee sosiaalityön lisäksi myös yhteistyöverkostoja ja alueen palveluja monipuolisesti. Palvelukentän ja verkostojen tunteminen mahdollistaa palveluohjauksen, jossa rikostaustaiselle asiakkaalle etsitään tarpeenmukaisia palveluita ja ohjataan häntä niihin mukaan. Palveluohjauksen merkitys korostuu erityisesti tilanteissa, joissa palveluiden kenttä on laaja ja työskentely ulottuu moniin eri kaupunkeihin. Rikosseuraamusalan erityisosaaminen on tuomioiden täytäntöönpanossa, ja

sosiaalityötä ei välttämättä nähdä ensisijaisena työnä. Rikosseuraamusalalla työntekijät eivät yleensä myöskään itse tuota sosiaalityön erilaisia palveluja, vaan rikostaustainen asiakas ohjataan oikeiden palveluiden piiriin. (Haapanen 2015, 10.)

Lägerkrantz näkee, että rikostaustaisten asiakkaan yhteiskuntaan palaamista tuetaan mahdollisimman kokonaisvaltaisella ja suunnitelmallisella työskentelyllä. Työskentelyssä pyritään siirtämään hiljalleen painopiste ja palvelut muualle niin, että tuomion jälkeen Rikosseuraamuslaitoksen työntekijä on tehnyt itsestään niin sanotusti tarpeettoman rikostaustaisen asiakkaan elämässä. Rikostaustaisen asiakkaan kannalta tarpeenmukaisen verkoston kokoaminen ja siihen osallistuminen tuottavat usein hyviä tuloksia. Lägerkrantzin mukaan verkostoyhteistyötä toteutetaan niin, että kaikkia rikostaustaisen asiakkaan tilanteeseen liittyviä tahoja pyritään saamaan saman pöydän ääreen, jolloin parhaimmassa tapauksessa vältetään päällekkäisen työn tekeminen sekä asiakkaan näkökulmasta hajanaiset palvelut.

**TYÖSKENTELYSSÄ PYRITÄÄN
SIIRTÄMÄÄN HILJALLEEN
PAINOPISTE JA PALVELUT
MUUALLE NIIN, ETTÄ
TUOMION JÄLKEEN
RIKOSSEURAAMUSLAITOKSEN
TYÖNTEKIJÄ ON TEHNYT
ITSESTÄÄN TARPEETTOMAN.**

Haasteita on Lägerkrantzin mukaan erityisesti verkostojen rakentamisessa ja kutsumisessa sekä siinä, miten pienillä resursseilla saadaan mahdollisimman onnistunut tulos. Lisäksi yhteisen ajan löytäminen eri verkostoon kuuluvien toimijoiden kanssa voi olla vaikeaa, ja vähillä tapaamisilla pitäisikin saada paljon aikaan. Jokaisella verkostoon kuuluvalla tulisi olla selkeät tavoitteet ja työnjaot tiedossa. Verkostoyhteistyö mahdollistaakin tiedon siirtämisen eri toimijoille, koska tietoa ei aina siirretä eri toimijoiden ja asiakkaiden välillä. Lisäksi rikostaustaisen asiakkaan uusimisriski saattaa näyttäytyä eri toimijoille erilaisena.

Ajankohtaisen tiedon ylläpitäminen sosiaali- ja rikosseuraamusalan kentästä voi olla joskus haasteellista laajojen toiminta-alueiden vuoksi. Lägerkrantz kuvaa esimerkiksi Helsingin yhdyskuntaseuraamustoimiston siviiliarvioinnin toimintaa Uudenmaan alueella, jossa asiakkaita tulee eri kunnista. Jokaisella kunnalla on omat toimintatapansa ja linjansa eri palveluiden ja päätösten osalta. Käytännöt vaihtelevat esimerkiksi siinä, miten päihdehuollon tukiasuntoihin pääsee asumaan. Joissakin kunnissa päihdehuollon tukiasunnot kuuluvat aikuissosiaalityön ja joissain kunnissa taas päihdepalveluiden alaisuuteen.

Lägerkrantzin mukaan rikosseuraamustyöntekijöillä on hyvä tuntemus sosiaalityön monipuolisesta kentästä, ja rikostaustaisten asiakkaiden ohjaaminen eri palveluihin toteutuu hyvin. Helsingin yhdyskuntaseuraamustoimiston jalkautuva työ asunnottomuuden palveluihin madaltaa rikosseuraamusasiakkaiden kynnystä viranomaisasioiden hoitamiseen sekä tiedonsaantiin erilaisista palveluista.

Vuorovaikutusta, motivointia ja muutostyöskentelyä

Lägerkrantzin mukaan yhdyskuntaseuraamustyössä pyritään lähtökohtaisesti pitämään läsnä pidemmän aikavälin muutostyö, johon kuuluu esimerkiksi ajattelun, käyttäytymisen ja asenteiden tarkastelu sekä päihteiden käyttöön vaikuttaminen. Lägerkrantzin mukaan työskentely lähtee liikkeelle ihmisen kohtaamisesta ilman ennakoasenteita ja suojamuureja. Asenteen rikostaustaisen ihmisen kohtaamiseen tulisi olla utelias ja innokas. Tulisi uskoa jokaisen ihmisen, myös rikostaustaisen, kykyyn ja mahdollisuuteen muuttua.

Kari Lägerkrantz mainitsee myös, että työntekijän tehtävänä ei ole korostaa omaa asemaansa suhteessa asiakkaaseen, koska asiakkaissa esiintyy usein viranomaisvastaisuutta. Työskentelyn pääpainon tulisi olla hyvän asiakassuhteen luomisessa, ja luottamuksen rakentaminen alkaakin rikostaustaisen asiakkaan kuunte-

Kari Lägerkrantzin mukaan sosiaaliseen tukemiseen tarvitaan taitoja yksilöllisen asiakastyön tekemiseen sekä vuorovaikutukseen.

lun ja tasavertaisen yhteistyösuhteen myötä. Luottamuksellisen yhteistyösuhteen perustana on, että suunnitelmat tehdään yhdessä eikä työntekijä sanele niitä viranomaisena tai tee niitä puolesta.

Rikostaustaisten kanssa tehtävään sosiaalityöhön tarvitaan taitoja yksilöllisen asiakastyön tekemiseen sekä vuorovaikutukseen. Sosiaalityön näkökulmasta rikostaustaisten kohtaamisessa hyödyksi ovat neuvottelutaidot, motivoimisen taito sekä toimintaan sitouttamisen taito. Työntekijältä vaaditaan osaamista myös erilaisten elämäntilanteiden tulkitsemisesta sekä kykyä ohjata erilaisia ihmisiä oikeiden palveluiden äärelle. Rikostaustaisten kanssa tehtävä sosiaalityö on kuntouttavaa työtä, joka pyrkii tukemaan selviytymisessä sekä toiminta- ja ajattelutapojen muutoksessa. (Haapanen 2015, 12.)

Työntekijän tulee kertoa avoimesti toiminnan reunaehdot, ja miten esimerkiksi lainsäädäntö vaikuttaa työskentelyyn. Näiden reunaehtojen sisällä työskennellään yhdessä asiakkaan kanssa. Avoimuus on tärkeää, ja se luo myös luottamusta. Rikostaustaisen asiakkaan omia suunnitelmia ja tavoitteita tulee kuulla ja huomioida sekä hyödynittää myös asiakkaan omaa palveluiden tuntemusta. Tämä tukee vuorovaikutuksen syntymistä. Rikostaustaisia asiakkaita kohdatessa onkin tärkeää huomioida kokonaisvaltaisesti, millaista painoarvoa erilaiset hyvinvoinnin osa-alueet sekä vajeet

saavat asiakkaan elämässä. Sosiaalityön tulee olla ammattimaista sekä sidoksissa asiakkaan omiin tavoitteisiin sekä siihen, millainen elämä asiakkaalle on tärkeää ja merkityksellistä. Työntekijän tulee kuitenkin pitää työn päämäärät riskien huomioidmisessa sekä rikostaustaisten yhteiskuntaan sijoittumisen tukemisessa. (Suonio 2014, 15, 75-76.)

Rikosseuraamuslaitoksen yleisissä arvoissa korostuvat ihmisarvon kunnioittaminen, oikeudenmukaisuus, uskominen muutoksen mahdollisuuteen, inhimillisyys sekä tasa-arvoisuus (Arvot ja Strategiat 2017). Rikostaustaisen asiakkaan ihmisarvoa kunnioitetaan muun muassa siten, että häntä koskevat päätökset perustellaan, ja asiakas tulee myös itse kuulluksi häntä koskevissa asioissa. Lägerkrantz pitää esimerkiksi siviiliarvioinnissa erityisen tärkeänä, että rikostaustainen asiakas saadaan saapumaan paikalle. Tällöin asiakas pääsee kertomaan omat toiveensa ja tarpeensa sekä osallistumaan rangaistusajan suunnitelman tekemiseen. Näin suunnitelma ei ole vain viranomaisen tekemä, vaan tavoitteet lähtevät asiakkaan todellisista tarpeista, ja asiakkaan sitoutuminen tavoitteita edistävään työskentelyyn paranee.

Yhdyskuntaseuraamustyössä työskentelyn tukena erityisesti arviointityössä käytetään erilaisia arviointityökaluja. Lägerkrantzin mukaan ensisijaisena menetelmänä tapaamisissa käytetään motivoivaa keskustelua, ja monet arviointityökalut pohjautuvatkin tähän menetelmään. Arviointityökaluja voidaan käyttää myös kirjallisen materiaalin perusteella. Näitä arviointityökaluja ovat aktuaarinen riskien arviointityökalu ARAT, väkivaltarikollisten uusimisriskiä mittaava HCR sekä seksuaalirikosten uusimisriskiä mittaava STATIC. (Tyni 2015, 76, 80.) Myös Stablea käytetään seksuaalirikollisten arvioinnissa.

Ristiriitojen esille tuomisen näkökulmasta motivoiva yksilötyöskentely nähdään tärkeänä, mutta sille jää Lägerkrantzin mukaan usein liian vähän aikaa. Yhdyskuntaseuraamuksissa on yleensä mahdollisuuksia pidempään muutostyöskentelyyn, toisin kuin lyhyissä vankeusrangaistuksissa. Lyhyitä, alle kuuden kuukauden vankilatuomioita suorittavien asiakkaiden kohdalla vapauden valmistelu tulisi aloittaa vankilassa käytännössä heti tuomion alussa. Kuitenkin työskentely esimerkiksi päihteiden käytön osalta saattaa jäädä hyvin pinnalliseksi, koska motivointiin ja syvällisempään työskentelyyn ei nähdä olevan mahdollisuuksia.

Lyhyeksi jäävän yksilötyöskentelyn vuoksi tavoitteiden asettelussa sekä vapauden valmistelussa edetään pitkälti asiakkaan omien näkökulmien mukaan, ja ne saatavat olla joskus ristiriidassa todellisen tilanteen kanssa. Lägerkrantzin mukaan rikostaustaisten asiakkaan näkökulmia kuunnellaan, ja tämän jälkeen työntekijällä on mahdollisuus kertoa oma näkökantansa tilanteesta.

Toisinaan työntekijän ja asiakkaan tavoitteet eivät kohtaa tai ovat ristiriidassa keskenään. Työntekijän näkökulmasta riippumatta rikostaustaisella asiakkaalla on esimerkiksi oikeus olla asunnottomana ilman vakinaista osoitetta, jos hän ei ole valmis

sitoutumaan tarjottuun päihteettömään asumiseen. Näiden ristiriitojen käsitteleminen on Lägerkrantzin mukaan tärkeää. Asiakkaan oma kokemus tilanteestaan voi poiketa paljon siitä, miltä se näyttäätyy ammattilaisten näkökulmasta.

Lägerkrantzin mukaan rikostaustainen asiakas usein tietää, miten päihteiden käyttö vaikuttaa elämän eri osa-alueisiin ja hyvinvointiin. Kaikilla ei kuitenkaan ole kykyä tai halua tilanteen muuttamiseen. Ongelmat usein tunnistetaan, mutta keinot tavoitteiden saavuttamiseksi ovat puutteelliset. Hyvin harva pystyy lopettamaan päihteiden käyttöönsä omin avuin, vaan moni päihteitä ongelmallisesti käyttävä tarvitsee lopettamisessa pitkäaikaistakin tukea. Avun vastaanottaminen voi olla haastavaa, ja vaikka päämäärät ovat työntekijän kanssa yhtenevät, keinot päämäärien saavuttamiseen voivat olla vajavaiset.

Rikoksettomaan elämäntapaan tukemista

Rikostaustaisen kanssa työskennellessä tärkeää on tarkastella niitä päämääriä, jotka tukevat rikollisesta käyttäytymisestä irrottautumisessa. Rikollisuudesta luopumisessa tukevat päämäärät liittyvät erilaisiin elämän käännekohtiin, joiden aikana muutos on otollinen. Näitä ovat esimerkiksi ikääntyminen, avioliitto tai parisuhde, työelämään kiinnittyminen sekä päätös tavoitella rikoksetonta elämäntapaa. Rikollisuudesta irrottautumista estää tai hidastaa päihteiden käyttö sekä asunnottomuus. Sosiaalityössä ja rikollisuudesta irrottautumisessa tärkeää on korostaa muutosprosessin tärkeyttä sekä rikostaustaisen omaa osallisuutta ja vastuuta muutoksesta. Muutoksen tulisi lähteä ihmisestä itsestään, ja työntekijän tulisi olla vain tukemassa päätöksen tekemisessä ja muutosprosessissa. (Suonio 2014, 77, 84.)

Vankilassa tehdyt suunnitelmat ja unelmat erilaisesta ja uudenlaisesta elämästä eivät kuitenkaan aina toteudu vapaudessa (Valle 2014, 7). Rikoksia tehdään erilaisissa elämäntilanteissa ja ympäristöissä ja nämä samankaltaiset tilanteet, ympäristöt ja haasteet odottavat rikostaustaista asiakasta myös vankilasta vapautumisen jälkeen. Lähipiirin päihteiden käyttö ja rikollisuus ylläpitävät rikollista käyttäytymistä. Jos rikoksia on lisäksi tehty pääasiassa taloudellisen edun saavuttamiseksi, ovat yhteiskunnan tuet yleensä huomattavasti pienempiä kuin mitä rikoksilla on tienattu aiemmin. Lägerkrantzin mukaan tämä ei aina tue rikollisuudesta irrottautumisessa, ja oman elintason suhteuttaminen pienempiin tuloihin on vaikeaa. Lisäksi vapaudessa rikostaustainen asiakas on itse vastuussa raha-asioistaan, hyvinvoinnistaan sekä asioiden edistymisestä.

Rikoksenuusijat sekä vankilakierteessä olevat ovat haaste koko yhteiskunnalle. Rikostaustaiset asiakkaat tarvitsevatkin usein pitkäaikaista työskentelyä. Lägerkrantzin mukaan vapautuakseen rikoskierteestä ihmisen tulee käsitellä niitä ajatusmalleja, käyttäytymisiä ja asenteita, joilla on yhteyttä rikolliseen käyttäytymiseen. Muutos on ensiarvoisen tärkeää prosessissa, koska pelkästään ulkoisten elämän osa-alueiden hoitaminen ei poista uusimisriskiä. Lisäksi jokaisen

rikostaustaisen asiakkaan kodalla tulee tarkastella yksilöllisesti realistisia tavoitteita. Tavoitteet voivat liittyä täyteen rikoksettomuuteen tai realistisemmin rikoksien vähenemiseen ja niiden vakavuusasteen lieventymiseen.

Lägerkrantzin mielestä onnistumisena voidaan esimerkiksi nähdä sekin, että entiset törkeät pahoinpitelyt muuttuvatkin pahoinpitelyksi tai ryöstöjen sijaan ihminen tekee pelkkiä näpistyksiä. Useinkaan näitä ei nähdä edistysaskelina. Työntekijän tulee huomioida, ettei asiakkaan toiminta ja elämäntapa muutu aina kerralla. Vankilatuomiot voivat alkaa lyhentyä tai vankilatuomioiden väli voi alkaa harventua. Ne ovat jo itsessään huomionarvoisia edistysaskeleita.

Tärkeää on tarkastella, millaista tukea rikostaustainen asiakas irrottautumisessa tarvitsee. Sosiaalityön ja sosiaalisen tukemisen näkökulmasta tuen eri osa-alueita tulisi tarkastella laajemmin. Lägerkrantzin mukaan esimerkiksi mielekkäisiin ja päihteettömiin vapaa-ajan harrasteisiin ohjaaminen saattaa tukea rikollisuudesta irrottautumisessa. Prosessissa tukea lisäksi yksilökeskustelut, ajattelun ja käytöksen muutokset, tukea antava verkosto sekä päihteiden käytöstä irrottautuminen esimerkiksi päihdekuntoutuksen kautta.

Lägerkrantz korostaa, että on tärkeää huomioida jokaisen rikostaustaisen asiakkaan olevan oma yksilönsä. Kaikilla rikostaustaisilla ei ole päihderiippuvuutta, ja osa pääsee rangaistuksen suorittamisen jälkeen jatkamaan niin kutsuttua normaalia elämää. Yhteiskuntaan sijoittumista tukee perusedellytyksien ja tarpeiden huomioiminen. Tukeva lähiverkosto, toimeentulo, asunto, mielekäs tekeminen sekä ongelmallisten elämänalueiden käsittely tukevat yhteiskuntaan sijoittumisessa. Jos rikostaustaiselle asiakkaalle tulee prosessissa takapakkia, kuten asunnon menetystä tai päihteisiin retkahdusta, on hänellä edelleen mahdollisuus muutokseen. Ihmiselle jää yleensä jotain mieleen edellisistä yrityksistä.

Tukea ja kontrollia osallisuuden vahvistamiseksi

Rikostaustaisten asiakkaiden kohdalla asiakkuus ei ole koskaan vapaaehtoista, vaan se perustuu tuomioistuimen antamaan tuomioon. Koska sosiaalityön toimintaympäristö on rikostaustaisten kanssa haastava, nousee tapaamisissa erityisen tärkeiksi vuorovaikutussuhde sekä kohtaamisten ilmapiiri. Yhteistyösuhteeseen ja ilmapiiriin liittyy vahvasti luottamuksellisuus, vastavuoroisuus, pysyvyys sekä liitoutuminen. (Haapanen 2015, 10, 21.) Oleellista on tarkastella, tähdätäänkö rangaistuksilla yksilön näkökulmasta rikoksettomaan elämään ja yhteiskuntaan sijoittumisen valmiuksien edistämiseen vai rangaistusjärjestelmän toiminnan ja hallinnan arvioimiseen sekä yksilön kontrolloimiseen (Suonio 2014, 76 - 77).

Lägerkrantzin mukaan työntekijän rooliin kuuluu samanaikaisesti niin valvojana toimiminen ja kontrollista vastaaminen kuin kuntoutuksenkin näkökulmien huomioiminen. Kontrollin ja tuen ei kuitenkaan nähdä sulkevan toisiaan pois, eivätkä

ne myöskään käytännön työssä vaikuta kielteisesti toisiinsa. Kontrolli korostuu toimeenpanon aikaisiin rikkomuksiin puuttumisessa, ja nämä - esimerkiksi päihteiden käyttöön liittyvät tilanteet - voivat olla asiakkaalle herättäviä kokemuksia. Kontrolli voi myös parhaimmassa tapauksessa edistää työskentelyä, koska ulkoisen kontrollin vuoksi asiakas voi alkaa pohtia asioita ja huomata ristiriitoja. Tämän huomion kautta rikostaustainen asiakas voi alkaa motivoitua tiettyjen aiheiden käsittelyyn.

Lägerkrantzin mukaan vankeuden jälkeisessä valvontatyössä rikostaustaiset asiakkaat kokevat usein jo suorittaneensa tuomion, ja valvonnan tarpeellisuutta voidaan kyseenalaistaa. Joskus rikostaustaiset asiakkaat kaipaavat perusteluja esimerkiksi juuri valvontakäynneille, mutta joskus asiakkaat huomaavat myös itse vapaudessa elämisen olevan odotettua haasteellisempaa. Asiakkaille saattaa tulla retkahduksia tai muita vastoinkäymisiä elämässä. Tällöin asiakkaat voivat olla yhteydessä valvojaansa, ja erityisesti kriisitilanteissa valvojan antaman tuen merkitys asiakkaan elämässä korostuu.

ASIAKKAALLA ON ITSELLÄÄN VASTUUTILANTEESTAAN JA ELÄMÄSTÄÄN, MUTTA VIRANOMAISILLA ON VASTUUTILANTEESTAAN JA ELÄMÄSTÄÄN, MUTTA NIIDEN JÄRJESTÄMISESTÄ.

Lägerkrantzin mukaan asiakkaan kielteistä kokemusta kontrollista vähentää asiakkaan sekä työntekijän luottamuksellinen vuorovaikutussuhde sekä kohtaamisten vastavuoroinen ilmapiiri. Rikostaustaisen asiakkaan

tilanteen kannalta ihanteellista olisi, että vankeuden jälkeen asiakkaalla olisi selkeät jatkumot, joissa ammattilaisten työn- ja vastuunjako olisivat selkeät ja niihin myös sitouduttaisiin. Asiakkaalla on itsellään vastuu tilanteestaan ja elämästään, mutta viranomaisilla on vastuu palveluista ja niiden järjestämisestä.

Lähtökohtana kaikelle työskentelylle on se, että rikostaustainen asiakas kohdataan ihmisenä, jonka kykyyn muuttua uskotaan. Asiakkaiden tuen ja kontrollin intensiteettiä tulee muokata asiakkaan yksilöllisten tarpeiden mukaan. Luottamuksellisen yhteistyösuhteen rakentumisessa olisi tärkeää, että asiakkaan rinnalla toimisi prosessin alusta loppuun sama työntekijä. Tämä olisi villi unelma.

LÄHTEET

Arvot ja strategia. 2017. Rikosseuraamuslaitos. Viitattu 7.3.2017. <http://www.rikosseuraamus.fi/fi/index/rikosseuraamuslaitos/arvot.html>

Haapanen, J. 2015. Sosiaalityötä marginaalissa – vankisosaalityön ulottuvuudet sosiaalityöntekijöiden kuvaamana. Sosiaalityön pro gradu –tutkielma. Tampereen yliopisto. Viitattu 31.1.2017. <https://tampub.uta.fi/bitstream/handle/10024/98401/GRADU-1452509475.pdf?sequence=1>

Linderborg, H., Suonio, M. & Lassila, T. (toim.) 2014. Sosiaalityö ja sosiaalinen tuki rikosseuraamusalalla. Rikosseuraamuslaitoksen julkaisu 1/2014. Viitattu 4.2.2017. http://www.rikosseuraamus.fi/material/attachments/rise/julkaisut-risenjulkaisusarja/NdFcArAZr/RISE_1_2014_Sosiaalityo_ ja_sosiaalinen_tuki_280214web_versio1.3.pdf

Suonio, M. 2014. Sosiaalityö rangastusteoreettisessa ajattelussa. Teoksessa Linderborg, H., Suonio, M. & Lassila, T. (toim.) 2014. Sosiaalityö ja sosiaalinen tuki rikosseuraamusalalla. Rikosseuraamuslaitoksen julkaisu 1/2014. Viitattu 4.2.2017. http://www.rikosseuraamus.fi/material/attachments/rise/julkaisut-risenjulkaisusarja/NdFcArAZr/RISE_1_2014_Sosiaalityo_ ja_sosiaalinen_tuki_280214web_versio1.3.pdf

Tuomioiden täytäntöönpanon aloittaminen. 2013. Oikeusministeriö. Mietintöjä ja lausuntoja 15/2015. Viitattu 11.3.2017. http://www.oikeusministerio.fi/fi/index/julkaisut/julkaisuarkisto/1362575472873/Files/OMML_15_2013_Tuomioiden_taytantonpano_64s.pdf

Tyni, S. 2015. Vankeinhoidon vaikutavuus. Onko kuntoutukselle tilastollisia perusteita? Akateeminen väitöskirja. Rikosseuraamuslaitoksen julkaisu 1/2015.

Valle, E. 2014. ”Nyt on pöytä tyhjenetty ja kasataan uutta korttitaloa”. Vankeusrangaistuksen suorittaneiden miesten tarina yhteiskuntaan integroitumisesta. Sosiaalityön pro gradu –tutkielma. Tampereen yliopisto. Viitattu 31.1.2017. <https://tampub.uta.fi/bitstream/handle/10024/95146/GRADU-1396351418.pdf?sequence=1>

Yhdyskuntaseuraamukset. 2015. Rikosseuraamuslaitos. Viitattu 11.3.2017. <http://www.rikosseuraamus.fi/fi/index/seuraamukset/yhdyskuntaseuraamukset.html>

Yhdyskuntaseuraamusten toimeenpano. 2015. Rikosseuraamuslaitos. Viitattu 8.4.2017. <http://www.kriminaalihuolto.fi/fi/index/taytantonpano/yhdyskuntaseuraamustentoimeenpano.html>

Yhdyskuntaseuraamustoimistot. 2017. Rikosseuraamuslaitos. Viitattu 11.3.2017. <http://www.rikosseuraamus.fi/fi/index/toimipaikatjyhteystiedot/yhdyskuntaseuraamustoimistot.html>

Anniina Reittonen, Iina Yläpihlajajärvi,
Susanna Piekka & Suvi-Marika Manninen

JÄRJESTÖPOHJAISTA EDUNVALVONTAA

Tässä artikkelissa kerrotaan kriminaaliasiamiehen työnkuvasta sekä tarkennetaan, minkälaiseen tarpeeseen palvelu vastaa. Tavoitteena on tuoda esiin, mitä kriminaaliasiamiehen työ käytännössä on ja millaisia haasteita siinä joutuu kohtaamaan. Artikkelia varten haastateltiin kriminaaliasiamiehenä toimivaa Marjatta Kaurala. Toimintaa tarkasteltiin lainsäädännön näkökulmasta, ja artikkelissa tuodaankin esiin keskeisimmät vankien parissa tehtävään sosiaalityöhön liittyvät lait.

Kriminaalihuollon tukisäätiö - valtakunnallinen asiantuntija ja palveluntuottaja

Kriminaalihuollon tukisäätiö on valtakunnallinen asiantuntija ja palveluntuottaja-järjestö, jonka tavoitteena on edistää rangaistuksesta vapautuvien ja heidän läheistensä elämänhallintaa sekä selviytymistä siviilissä. Säätiön tarkoituksena on tukea kriminaalihuoltotyötä, sen kehittämistä sekä vaikuttaa toimintaan, jolla vähennetään uusintarikollisuutta ja sen haittoja. (Kriminaalihuollon tukisäätiö 2017a.)

Säätiön valtakunnalliset asiantuntijapalvelut ovat tarkoitettu rangaistuksesta vapautuvien ja heidän läheistensä lisäksi myös heidän kanssaan työskenteleville ammattilaisille.

Palveluihin kuuluvat oppimisvalmennus, Ehjä perhe -toiminta sekä kriminaaliasiamiestoiminta. Säätiö toteuttaa myös erilaisia projekteja, joilla edistetään asiakaskunnalle tarpeenmukaisten palvelujen järjestymistä. (Portti Vapauteen 2017.) Kriminaaliasiamiestoiminta on raha-automaattiyhdistyksen rahoittamaa järjestöpohjaista edunvalvontaa. Toiminta on aloitettu projektina vuonna 2003, jonka

Marjatta Kaurala on Suomen ainoa kriminaaliasiamies. Hän ohjaa ja neuvoo rangaistuksesta vapautuvia ja heidän läheisiään.

jälkeen se on vuonna 2006 vakinaistettu yhdeksi Kriminaalihuollon tukisäätiön asiantuntijapalveluksi. (Kriminaalihuollon tukisäätiö 2017b.)

Oikeudellista neuvontaa ja ohjausta

Marjatta Kaurala on tällä hetkellä Suomen ainoa kriminaaliasiamies. Hän on ollut mukana toiminnassa vuodesta 2008 lähtien. Kaurala on valmistunut Helsingin yliopistosta valtiotieteiden maisteriksi, minkä jälkeen hän on täydentänyt koulutustaan sosiaalityöntekijän opinnoilla. Kauralalla on aikaisempaa työkokemusta sosiaalityöstä sairaalasta ja A-klinikalta, päihdepalveluista suunnittelijana sekä tutkijana sosiaali- ja terveysministeriössä. Kauralalla on työparinaan toiminnassa sosiaalineuvoja, joka on tullut mukaan vuonna 2012. Kriminaaliasiamies ja sosiaalineuvoja tekevät pääosin samoja tehtäviä. ”Asiakastyössä minulle tulee enemmän hankalia ja pitkäkestoisia asioita ja pääasiassa minä teen muistutukset, kantelut ja valitukset, silloin kuin niitä on pitänyt tehdä”, Kaurala tarkentaa.

Kriminaaliasiamiestoiminnan asiakkaita ovat rangaistuksesta vapautuvat ja heidän läheisensä. Palvelussa annetaan heille ja heidän omaisilleen neuvontaa ja ohjausta erityisesti tilanteissa, joissa palveluiden ja etuuksien saanti ei ole syystä tai toisesta toiminut (Kriminaalihuollon tukisäätiö 2017c). Näiden lisäksi yhteydenottoja tulee myös rangaistusaikaan liittyvissä asioissa (Kaurala & Lapintie 2017).

Käytännössä työ on asiakkaiden auttamista neuvomalla ja ohjaamalla. Tarvittaessa otetaan yhteyttä viranomaisiin tai ohjataan asiakas oikean toimijan luokse. Lisäksi autetaan tekemään oikaisuvaatimuksia, valituksia ja kanteluita. (Kaurala & Kylämarttila 2011, 4.) Asiakastyön lisäksi kriminaaliasiamiestoimintaan kuuluu

edunvalvonta sekä vaikuttamistoiminta, joiden tavoitteena on vaikuttaa eri keinoin palvelu- ja tukijärjestelmiin niin, että ne vastaisivat paremmin asiakasryhmän tarpeita ja tukisivat kuntoutusta. Kriminaaliasiamiehen palvelut ovat maksuttomia, ja toimialueena on koko Suomi.

Kriminaaliasiamestointi on muita palveluita tukevaa ja täydentävää toimintaa, joka tarkoittaa, että sitä tulee aina käyttää toissijaisena palveluna. Toissijaisuus tarkoittaa, että ensisijaisesti asiakkaan asioita hoitavat lähiviranomaiset sekä tarvittaessa sosiaali- ja potilasasiemiehet. (Kaurala & Kylämarttila 2001, 4.)

Vankeuslakiin liittyvät yhteydenotot työllistävät

Vankeuslainsäädännön kokonaisuudistus astui voimaan lokakuussa 2006. Uudistuksessa vankeuden täytäntöönpanon tavoitteet ja sisältö sekä vankeinhoitolaitoksen strategia uudistettiin. Uudistuksen myötä vankien oikeusturvaa ja valmiuksia rikoksettomaan elämään pyrittiin parantamaan. Keskeisten tavoitteiden toteutumista on tutkittu kriminologian ja oikeuspolitiikan instituutissa. Saadun materiaalin perusteella havaittiin, että erityisesti muutama ongelmatyyppi toistui eri aineistoissa. Varsinkin suljetuissa vankiloissa havaittiin puutteita menettelylistien oikeuksien toteutumisessa eli vangin kuulemisessa ja päätösten perustelemisessa. Puutteet havaittiin kyselyiden sekä muutoksenhakuaineiston perusteella. Tähän epäkohtaan on kiinnitetty toistuvasti huomiota myös eduskunnan oikeusasiamiehen ratkaisukäytännöissä. (Liimatainen 2017, 21.)

Kriminaaliasiamies Marjatta Kauralan työssä näkyvät vankeuslakiin liittyvät yhteydenotot. Vankeuslakiin liittyvät aiheet vangeilta koskevatkin perhe- ja lapsitapaamisten saantia, laitossiirtoja, poistumislupia, koevapauksia sekä vankilan kurinpitoon liittyviä asioita. Lisäksi tulee vankilan terveydenhuoltoon liittyviä yhteydenottoja. Vanki- ja tutkintavankikyselyssä monet kritisoivat terveydenhuollon puutteita, jotka liittyvät saatavuuteen tai laatuun. Eduskunnan oikeusasiamies on antanut useita terveydenhuoltoon liittyviä kanteluratkaisuja, jotka myös lisääntyivät vuosien 2004 - 2012 välillä. (Liimatainen 2017, 21.)

Kaurala kertoo haastattelussa, että kriminaaliasiamies ja sosiaalineuvoja saavat yhteydenottoja 500 - 600 vuodessa. Tähän lukuun lasketaan ainoastaan kahdenkeskiset keskustelut, joiden lisäksi vankeja tavataan myös vankiloissa pidettävissä infotilaisuuksissa. Infotilaisuuksia järjestetään noin kymmenessä vankilassa vuosittain, ja tarpeen mukaan tilaisuus tulkitaan englannin kielelle. Vaikka suurin osa kriminaaliasiamiehelle tulevista yhteydenotoista onkin kantasuomalaisilta, on myös ulkomaalaistaustaisilla vangeilla tarvetta palvelulle.

Osastoilla pidettävissä infotilaisuuksissa vangeille jaetaan tietoa heidän oikeuksistaan erityisesti sosiaali- ja terveyspalveluista sekä sosiaalietuuksista. Infojen jälkeen Kaurala tapaa asiakkaitaan myös yksilövastaanotolla. Asiakassuhteiden pituus kriminaaliasiamiehen työssä vaihtelee paljon. Kauralan mukaan osa asioista voidaan

hoitaa yksittäisen neuvontapuhelun aikana, mutta jotkut asiakkuudet ovat pitkäkestoisia, jopa useiden kuukausien pituisia. Asiakas voi myös ottaa myöhemmin uudelleen yhteyttä.

”Omaisien huoli voi olla hyvin kova”

Kriminaaliasiamies saa yhteydenottoja sekä vangeilta että omaisilta, ja toisinaan myös vankilan työntekijät ottavat yhteyttä. Erityisesti omaiset ovat usein hyvinkin aktiivisia ja yhteydessä moniin eri tahoihin, Kaurala toteaa. Käytännössä asioiden hoitaminen on myös helpompaa siviilissä oleville omaisille. Vankilasta soittaminen on vangeille hyvin kallista, Kaurala jatkaa. Vaikka asioiden hoitaminen voikin olla helpompaa vankien omaisille, kysytään yhteyttä ottavalta omaiselta aina, voisiko vanki itse ottaa yhteyttä kriminaaliasiamieheen. ”On tärkeää puhua asianomaisen kanssa, koska emme voi toimia ilman lupaa”, Kaurala muistuttaa.

**ON TÄRKEÄÄ PUHUA
ASIANOMAISEN KANSSA,
KOSKA EMME VOI TOIMIA
ILMAN LUPAA.**

Yhteyttä ottavalla omaisella ei aina ole kovin tarkkaa tietoa siitä, mitä on todella tapahtunut. Asiasta riippuen päätös pyydetään kriminaaliasiamiehelle nähtäväksi, jotta sitä voidaan viedä eteenpäin. Omaisen huoli voi olla hyvin kova erityisesti sen suhteen, mitä vankilassa tapahtuu tai miksei asia mene eteenpäin, Kaurala painottaa. Vangit pääsevät kuitenkin ilmoittamaan mahdollisista laitossiirroistaan ja ovat yhteydessä omaisiin usein viikoittain. Kaurala muistuttaa kuitenkin, että omaisten tiedon tarve on iso ja tämän vuoksi olisi tärkeää, että soittaessaan laitoksiin omainen saisi hyvää ja asiallista kohtelua, vaikkei viranomainen voisikaan tietoa antaa.

Juuri omaisten huoleen ja heidän mieltä askarruttavia kysymyksiä varten ovat Vankien omaiset ry, Kriminaalihuollon tukisäätiö ja Rikosseuraamuslaitos yhdessä koonneet Päivä kerrallaan -oppaan vankien läheisille ja rangaistukseen tuomituille. Oppaalla pyritään antamaan vastauksia vankilakäytäntöihin, selkeyttämään palveluverkoston toimintaa ja lisäämään tietoa siitä, mistä tukea ja apua on saatavilla. Oppaassa on nimenomaan pyritty huomioimaan vankien läheisten näkökulma. (Vankien omaiset VAO ry 2014.) Muutoksenhakumenettelyä on pyritty kehittämään, jotta vangeilla olisi paremmat mahdollisuudet vaikuttaa kokemiinsa epäkohtiin.

Eri vankiloiden käytäntöjä on pyritty yhtenäistämään vankeuslainsäädännön kokonaisuudistuksella ja siten lisäämään myös vankien yhdenvertaisuutta. On kuitenkin havaittu, että vankeuslain mukainen muutoksenhaku ei ole erityisen tehokas oikeusturvakeino. (Liimatainen 2017, 21.)

Kriminaaliasiamies Marjatta Kaurala tekee työssään myös oikaisuvaatimuksia, valituksia ja kanteluja. Vaikka vankeuslain uudistuksella on pyritty yhtenäistämään käytänteitä eri laitosten välillä, Kaurala on työssään havainnut, että yhteydenottoja tulee enemmän joiltakin rikosseuraamusalueilta ja laitoksista. Vankien kohtelussa

on eroja vankiloittain ja usein esille tulevat asiat ovat sellaisia, joihin eduskunnan oikeusasiamieskin on ottanut kantaa, tähdentää Kaurala.

Toiminnan kehittyminen, tulevaisuus ja kehittämismahdollisuudet

Kriminaaliasiamiehen työtä kehitetään työn ohessa. Kaurala kertoo, että keskeisiä ja joka vuosi suhteellisen samana pysyviä tavoitteita ovat asiakkaiden oikeuksien turvaaminen sekä vaikuttamistoiminta palvelujärjestelmän toiminnan parantamiseksi.

Tervon tutkimuksen mukaan jo vuonna 2007 on eri yhteisöjen yhteistyötä ja tiedottamista mietitty ja pyritty kehittämään. Tutkimuksesta käy ilmi, että osa yhteisöistä tiedotti asioistaan säännöllisesti ja tarpeeksi usein. Toinen osa taas ei tiedottanut ollenkaan tai tiedotti todella vähän. Tiedottamista ja lisää tietoisuutta toivottiin eri yhteisöjen tarjoamista palveluista ja toiminnasta, saaduista toiminnan tuloksista ja vaikutuksista sekä palveluiden käyttäjien kokemuksista. Haasteellisimpana toimivan viestinnän toteuttamiseksi koettiin viestinnän suunnittelu ja henkilöstöresurssit, joita viestinnän suunnitteluun tarvittaisiin. (Tervo 2007, 26 - 28.)

Rikosseuraamuslaitos, Socca, Kriminaalihuollon tukisäätiö sekä Etelä-Suomen alueen kuntien työntekijät ja järjestöjen edustajat ovat kehittäneet yhteistyötä rikostaustaisten asiakkaiden auttamiseksi. Ehdotukset koskivat yhteistyötä koko vankeusprosessin aikana, muun muassa yhteydenottoa sosiaalihuollon tarpeesta ja arviota lapsen hoidon ja tuen tarpeesta. (Socca 2017.)

Ensimmäinen yhteinen seminaari järjestettiin vuonna 2015. Aloite yhteisseminaarin järjestämisestä ja yhteistyön parantamisen käytäntöön viennistä tuli Rikosseuraamuslaitokselta. Sosiaalihuoltolaki, vankeuslaki sekä yhdyskunta-seuraamuslaki uudistuivat lähes samaan aikaan, ja ne velvoittavat ammattilaisia entistä tiiviimpään yhteistyöhön. Uudistunut lainsäädäntö toimi kannustimena yhteistyön kehittämisessä. (Socca 2015.) Toimia yhteistyön parantamiseksi on käyty läpi seminaareissa. (Socca 2017.)

Kauralan mukaan yhteistyötä kuntien ja vankiloitten välillä tulee parantaa etenkin tiedonkulun sekä avuntarpeiden selvittämisen osalta. Vuonna 2016 pidettiin workshopit, joissa käsiteltiin, millaista yhteistyön tulisi olla vankeus- ja vapautumisvaiheessa sekä yhdyskuntaseuraamuksissa. Kaurala kertoo, että vuoden 2017 aikana yhteistyön kehittämisprosessi on jatkunut Pääkaupunkiseudun Yhteistyöllä rikoksettomaan elämään -verkoston toimesta. Myös Rovaniemellä järjestettiin yhteistyön kehittämistä koskeva seminaari, jossa oli mukana Rikosseuraamuslaitoksen, kuntien ja Pohjois-Suomen sosiaalialan osaamiskeskuksen lisäksi myös TE-palvelut ja Kela.

Kauralan mukaan kriminaaliasiamiestoiminta ei ole laajenemassa lähiaikoina. Toisaalta aluetyöntekijästä olisi hyötyä, koska toiminta-alue on suuri ja resurssit rajalliset. Kauralan mielestä olisi tarpeellista käydä enemmän myös kunnissa ja vapautuville palveluita tarjoavissa järjestöissä muualla maassa. Ulkomaalaistaustaisten vankien määrä on lisääntynyt, ja siten myös kriminaaliasiamiestoimintaan tulee yhteydenottoja ulkomaalaistaustaisilta yhä enemmän. Kauralan mukaan infoja vangeille olisi tarpeellista pitää eri kielillä, jotta kaikki vangit saisivat tietoa oikeuksistaan. Esittelyitä pidetään suomeksi ja englanniksi, mutta kaikki vangit eivät ymmärrä näistä kielistä kumpakaan.

Viranomaisyhteistyö lisää haasteita kriminaaliasiamiestoimintaan

Kriminaaliasiamiestoimintaan liittyy myös haasteita. Kriminaaliasiamies Marjatta Kaurala kertoo asiakkaiden asioiden hoitamisen koko Suomen laajuisesti olevan haasteellisempaa kuin toimiminen vain tietyllä alueella. Koko Suomen alueella toimimisen vuoksi Kaurala on huomannut kuntien välillä olevan paljon vankien asioiden hoitamiseen liittyvää vaihtelua. Eri paikkakunnilla on erilaiset verkostot, joiden piiriin vangit vapautuvat. Sosiaalihuoltolaissa on mainittu, että lain tarkoitus on edistää ja ylläpitää hyvinvointia ja sosiaalista turvallisuutta, vähentää eriarvoisuutta sekä edistää osallisuutta, turvata kaikille yhdenvertaiset riittävät ja laadukkaat sosiaalipalvelut sekä edistää asiakaskeksyyttä ja oikeutta hyvään kohteluun ja palveluun (Sosiaalihuoltolaki 1301/2014). Marjatta Kauralan mukaan vankien kohdalla nämä asiat ovat parantuneet lain voimaantulon jälkeen, mutta kuntien kesken on edelleen paljon vaihtelua esimerkiksi palvelutarpeen arviointien toteutusten kanssa. Kaurala myös painottaa, että sosiaalihuoltolaissa on velvoite monialaiseen yhteistyöhön, jos asiakkaan tarpeet edellyttävät muiden viranomaisten palveluita, ja vankeuslaissa on myös velvoite yhteistyöhön muiden viranomaisten ja toimijoiden kanssa.

ERI PAIKKAKUNNILLA ON ERILAISET VERKOSTOT, JOIDEN PIIRIIN VANGIT VAPAUTUVAT.

Sosiaalihuoltolain 4 luvussa 35§:ssä mainitaan Rikosseuraamuslaitoksen palveluksessa olevan henkilön velvollisuudesta neuvoa tai asiakkaan luvalla ottaa yhteyttä kunnan sosiaalihuoltoon, mikäli sosiaalihuollon tarve on ilmeinen (Sosiaalihuoltolaki 1301/2014). Lisäksi vankeuslain 4 luvun 6§ kertoo rangaistusajan suunnitelmasta sekä velvoitteesta tehdä ennen vapautumista vapauttamissuunnitelma. Siinä arvioidaan vangin vapaudessa selviytymisen edellytyksiä sekä palveluiden tarvetta. (Vankeuslaki 767/2005.) Kriminaaliasiamies tarvitsee valtakirjan, jotta voi alkaa hoitaa vangin asiaa. Marjatta Kaurala kertoo, että aina ei ole mahdollista auttaa. Se voi myös olla helpotus joissakin tilanteissa, kun vanki saa perustelun, miksi asiassa ei voida enää edetä. Kaurala toteaa, että usein päätös ei sisällä riittäviä perusteluja siitä, mistä kielteinen päätös johtuu. Tällöin vanki tai lähiomainen ei ymmärrä, mistä on kysymys ja näin ollen olisi todella tärkeää, että päätöksentekijät kirjaisivat mahdollisimman selvästi, mistä kielteinen päätös johtuu. Hallintolain

mukaan päätös on perusteltava. Hallintolain 7 luvun 45 §:ssä sanotaan, että perusteluissa on ilmoitettava, mitkä seikat ja selvitykset ovat vaikuttaneet ratkaisuun sekä mainittava sovelletut säännökset. (Hallintolaki 434/2003.)

Kielteinen päätös saattaa seurata esimerkiksi salassa pidettävästä turvaperusteesta, jota ei anneta vangin tietoon. Kauralan mukaan voi olla tilanne, jossa vanki, jolla on esimerkiksi kurinpitoon liittyvä rikkomus, hakee esimerkiksi avolaitokseen. Usein päätökseen kirjataan, ettei ole riittäviä perusteita. Vangille tulisi tiedottaa, että hänellä on oikeus pyytää valituskelpoista päätöstä, jolla hän voi valittaa hallinto-oikeuteen ja yrittää sitä kautta selvittää, mikä päätöksen taustalla on, Kaurala selvittää. Turvallisuustietorekisterillä tarkoitetaan vankilassa tai vankilasta käsin tapahtuvan rikollisuuden ehkäisemiseksi ja selvittämiseksi sekä laitosturvallisuuden ylläpitämiseksi kirjattuja tarpeellisia tietoja. Tällaisia tietoja kirjataan henkilöistä, joiden on syytä epäillä syyllistyvän rikokseen, josta saattaa seurata vankeutta tai myötävaikuttavan rikokseen, josta voi seurata enemmän kuin kuusi kuukautta vankeutta. Turvallisuustietorekisteriin voidaan esimerkiksi kirjata seurantaperusteita koskevia tietoja, osoitetietoja, luvattomia esineitä koskevia tietoja ja rikollisjärjestötietoja. Lisäksi rekisteriin voidaan kirjata myös muita poikkeuksellisia turvallisuutta vaarantavia vankeusajaisia tapahtumia. (Laki henkilötietojen käsittelystä Rikosseuraamuslaitoksessa 1069/2015.)

Laki viranomaisen toiminnan julkisuudesta (621/1999) 3 luvun 11 §:n mukaan asianosaisella, jonka etua tai velvollisuutta asia koskee, on oikeus saada asiaa käsitteeltä viranomaiselta tieto myös muusta kuin julkisesta asiakirjasta, joka on voinut vaikuttaa hänen asiansa käsittelyyn. Jos tiedon antaminen on kuitenkin vastoin yleistä etua, lapsen etua tai muuta tärkeää yksityistä etua, ei asianosaisella ole oikeutta asiakirjaan. Neljännessä luvussa 13 §:ssä käsitellään asiakirjan pyytämistä koskevia edellytyksiä. Salassa pidettäviä asiakirjoja pyytäessä hakijan on ilmoitettava tietojen käyttötarkoitus sekä perusteet tiedon saamiselle. (Laki viranomaisten toiminnan julkisuudesta 621/1999.)

VIRANOMAISET EIVÄT USEINKAAN TUNNE VANKILASTA VAPAUTUVIEN ASIOITA.

Haastattelussa Kaurala kertoo, että kriminaaliasiamiestoimintaa tarvitaan, koska etuus- ja palvelujärjestelmät ovat hyvin monimutkaisia, eivätkä vangit ole aina tietoisia omista oikeuksistaan. Lisäksi viranomaiset eivät useinkaan tunne vankilasta vapautuvien asioita. Vangeilla voi myös olla kognitiivisia haasteita, joiden vuoksi asioiden hoitaminen ja hakemuksien täyttäminen voi olla jo itsessään haastavaa. Lisäksi vangit sekä heidän omaisensa ovat marginaaliryhmä, joka saattaa lainsäädännössä jäädä huomioimatta. Monilla vangeilla on negatiivisia kokemuksia erilaisista palveluista, mikä hankaloittaa asiointia ja asioiden järjestelyä, Kaurala lisää. Hän myös kertoo, että näistä syistä vankien asenteet viranomaisia kohtaan voivat olla negatiiviset, ja viranomaisten kanssa voi tulla hankaluuksia voi tulla, kun oma asia ei etene. Myös viranomaisten asenteet vankilasta vapautuvia kohtaan voivat olla negatiivisia.

Yhtenä haasteena kriminaaliasiamiehen työssä ovat ulkomaalaisten vankien lisääntyessä esimerkiksi erilaiset karkotusasioihin liittyvät epäselvyydet. Kaurala tuo esiin sen, että kun karkotukseen liittyvä valitusprosessi ovat käynnissä, kyseiset vangit menettävät mahdollisuuksia esimerkiksi koevapauden valmisteluun. Henkilöllä voi myös olla perhettä Suomessa, ja hänet voidaan silti karkottaa toiseen maahan.

Lainsäädännön velvoitteet rikosseuraamusasiakkaiden parissa tehtävälle työlle

Sosiaalihuoltolain tarkoituksena on edistää ja ylläpitää hyvinvointia sekä sosiaalista turvallisuutta, vähentää eriarvoisuutta ja edistää osallisuutta, turvata yhdenvertaisin perustein tarpeenmukaiset, riittävät ja laadukkaat sosiaalipalvelut sekä muut hyvinvointia edistävät toimenpiteet. Lisäksi sosiaalihuoltolain tarkoituksena on kehittää asiakaskeksyyttä sekä asiakkaan oikeutta hyvään palveluun ja kohteluun sosiaalihuollossa sekä parantaa yhteistyötä sosiaalihuollon ja kunnan eri toimialojen sekä muiden toimijoiden välillä. Sosiaalihuoltolain mukaan jokaisessa kunnassa on asukkaiden saatavissa oltava sosiaalihuollon neuvontaa ja ohjausta. Lisäksi kunnissa on erityisesti otettava huomioon lasten, nuorten ja erityistä tukea tarvitsevien henkilöiden neuvonta ja ohjaus.

SUURIN OSA VANGEISTA KUULUU ERITYISTÄ TUKEA TARVITSEVIIN HENKILÖIHIN.

Erityistä tukea tarvitsevilla henkilöllä tarkoitetaan asiakasta, jolla on erityisiä vaikeuksia hakea ja saada tarvitsemiaan sosiaali- ja terveyspalveluja kognitiivisen tai psyykkisen vamman tai sairauden, päihteiden ongelmakäytön, usean yhtäaikaisen tuen tarpeen tai muun vastaavan syyn vuoksi. (Sosiaalihuoltolaki 1301/2014.) Kauralan mukaan suurin osa vangeista kuuluu erityistä tukea tarvitseviin henkilöihin. ”Sosiaalihuoltolaki on lakina hyvä ja turvaa tämän kohderyhmän asioita hyvin”, Kaurala tarkentaa. Sosiaalihuollon tarpeen arviointi olisi tärkeää tehdä jo vankila-aikana, jotta hallittu vapautuminen voidaan turvata.

Lain sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista mukaan sosiaalihuollon henkilöstön on selvitettävä asiakkaalle hänen oikeutensa ja velvollisuutensa sekä erilaiset vaihtoehdot ja niiden vaikutukset samoin kuin kaikki muut seikat, joilla on merkitystä hänen asiassaan. Lain mukaan selvitys tulee antaa siten, että asiakas ymmärtää selvityksen sisällön sekä merkityksen. (Laki sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista 812/2000.)

Kauralan mukaan valitettavan usein vangin tiedustellessa omiin asioihinsa ja oikeuksiinsa liittyviä asioita puhelimen päässä oleva viranomaisen vain toteaa, että vanki ei voi hakea tiedustelemaansa etuutta tai palvelua, tai sitä voi hakea vasta vapautumisen jälkeen.

Hallintolain luvussa 2 säädetään hyvän hallinnon perusteista, joihin kuuluu viranomaisen neuvontavelvollisuus. Lain mukaan viranomaisten on toimivaltojensa rajoissa annettava asiakkailleen tarpeen mukaan asian hoitamiseen liittyvää neuvontaa sekä vastattava asioita koskeviin kysymyksiin ja tiedusteluihin. Viranomaisen antamien neuvojen ja ohjeiden tulee olla sisällöltään oikeita, jotta asiakkaalle ei niiden perusteella toimiessaan aiheudu vahinkoa tai oikeudenloukkauksia. Asiakkaan on voitava luottaa saamiensa neuvojen ja ohjeiden oikeellisuuteen.

Mikäli asia ei kuulu viranomaisen toimivaltaan, on hänen opastettava asiakas toimivaltaiseen viranomaiseen. (Hallintolaki 434/2003.) ”Viranomaisten neuvonta- ja ohjausvelvoite on vahva. Asiakkaan ottaessa yhteyttä viranomaisiin kysyäksään oikeuksistaan vastaukseksi ei riitä, että ei ole oikeutta”, Kaurala kertoo. Hallintoasiassa tehdystä päätöksestä saa hallintolainkäyttölain mukaan valittaa. Valituskelpoisuus ei koske hallinnon sisäistä määräystä. Hallinnon sisäisellä määräyksellä tarkoitetaan sellaista määräystä, joka on tehtävän, toiminnan tai toimenpiteen toteuttamista. Valitusajaksi on 30 päivää ja se tulee tehdä kirjallisesti. Päätös, josta saa valittaa tarkoittaa sellaista toimintaa tai toimenpidettä, jolla asia on ratkaistu tai jätetty ratkaisematta. (Hallintolainkäyttölaki 586/1996.)

Hallintolain mukaan hallintopäätös on aina annettava kirjallisesti (Hallintolaki 434/2003). Kaurala kertoo, että viranomaisten tulisi pääsääntöisesti neuvoa asiakasta tekemään kirjallinen hakemus, johon asiakas saa kirjallisen lainmukaisen päätöksen, jossa olisi myös valitusosoitus.

Vankeuslain mukaan vankeja on kohdeltava ihmisarvoa kunnioittaen ja oikeudenmukaisesti. Ilman hyväksyttävää syytä vankeja ei saa asettaa eriarvoiseen asemaan keskenään. Vaikka ihminen on joutunut vankilaan, se ei vie hänen kaikkia oikeuksiaan. Vangilla on esimerkiksi oikeus tapaamisiin muun muassa läheistensä sekä asiamiehensä kanssa. (Vankeuslaki 767/2005.) Euroopan ihmisoikeussopimuksen mukaan kenenkään ei tule kokea itseään syrjityksi. Jokaisella vangilla on sopimuksen mukaan oikeus muun muassa turvallisuuteen, oikeudenmukaiseen oikeuden käyntiin ja koulutukseen. (Euroopan ihmisoikeussopimus 63/1999.)

Tulkkina vangin ja viranomaisen välillä

Kriminaaliasiamiestoiminnalla pyritään ehkäisemään asiakaskunnan jäämistä tarvitsemiensa palveluiden ja etuuksien ulkopuolelle. Toiminta koetaan hyvin tärkeänä palveluna vangeille ja heidän läheisilleen. Marjatta Kaurala antaa vangeille tärkeitä neuvoja ja ohjaa viranomaisten kanssa asioinnissa. Toiminta edistää asiakkaiden oikeuksien toteutumista palvelujen ja etuuksien saannissa.

Kriminaaliasiamies toimii tavallaan tietynlaisena tulkkina vangin ja viranomaisen välillä. Viralliset asiakirjat ja päätökset kirjoitetaan virkakielillä, ja ne sisältävät usein monimutkaisia lauserakenteita ja vieraita käsitteitä. Nämä saattavat vaikeuttaa päätösten ymmärtämistä. Jos päätökset ja niissä ilmenevät epäselvät asiat sekä vieraat käsitteet käytäisiin alusta alkaen läpi viranomaisen toimesta, vähentyisivät näihin liittyvät yhteydenotot.

Sosiaalihuoltolain luvussa 4 on mainittu monialaisen yhteistyön velvoitteesta. Lain mukaan sosiaalihuoltoa toteutetaan yhteistyössä eri toimijoiden kanssa siten, että sosiaalihuollon ja tarvittaessa muiden hallinnonalojen palvelut muodostavat asiakkaat edun mukaisen kokonaisuuden. Viranomaisen on tarpeen vaatiessa oltava yhteydessä eri yhteistyötahoihin ja asiantuntijoihin ja huolehdittava, että käytettävissä on henkilön yksilöllisiin tarpeisiin nähden riittävästi asiantuntemusta ja osaamista. (Sosiaalihuoltolaki 1301/2014.)

Vankeuslaissa luvussa 4 on myös säädetty yhteistyövelvoitteesta. Rangaistusajan suunnitelmaa ja siihen sisältyvää vapauttamissuunnitelmaa laadittaessa on oltava tuomitun suostumuksella tarpeellisessa määrin yhteistyössä tuomitun koti- tai asuinkuntana sosiaali-, terveys-, asunto- sekä työvoimaviranomaisten, muiden viranomaisten sekä yksityisten yhteisöjen ja henkilöiden kanssa. (Vankeuslaki 767/2005.) Yhteistyön lisääminen eri viranomaisten välillä helpottaa vankien asioiden hoitamista ja mahdollistaa vangeille pääsyn oikeiden palveluiden ja etuuksien piiriin.

LÄHTEET

Euroopan ihmisoikeussopimus 1999/63. Luettu 7.4.2017. <http://www.finlex.fi>

Hallintolaki 2003/434. Luettu 31.3.2017. <http://www.finlex.fi>

Hallintolainkäyttölaki 1996/586. Luettu 7.4.2017. <http://www.finlex.fi>

Kaurala, M. & Kylämarttila, V. 2011. Kriminaaliasiamestoiminnan arviointi ja kehitysnäkymät. Kriminaalihuollon tukisäätiö: monisteita 1/2011. Luettu 22.3.2017. <http://www.kriti.fi/fin/julkaisut/raportit/>

Kriminaalihuollon tukisäätiö. 2017a. Luettu 19.3.2017. <http://www.kriti.fi/fin/etusivu/>

Kriminaalihuollon tukisäätiö. 2017b. Kriminaaliasiamestoiminta. Luettu 19.3.2017. <http://www.kriti.fi/fin/palvelut/asiamestoiminta/>

Kriminaalihuollon tukisäätiö. 2017c. Asiamestoiminta. Asiakastyö. Luettu 19.3.2017. <http://www.kriti.fi/fin/palvelut/asiamestoiminta/asiakastyo/>

Laki henkilötietojen käsittelystä Rikosseuraamuslaitoksessa 2015/1069. Luettu 6.4.2017. <http://www.finlex.fi>

Laki sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista 2000/812. Luettu 6.4.2017. <http://www.finlex.fi>

Laki viranomaisten toiminnan julkisuudesta 1999/621. Luettu 6.4.2017. <http://www.finlex.fi>

Liimatainen, A. Vankien oikeudet toteutuvat vaihtelevasti. Haaste 1/2017. Portti vapauteen. 2017. Rikosseuraamusalan järjestöt. Kriminaalihuollon tukisäätiö - KRITS. Luettu

19.3.2017. http://www.porttivapauteen.fi/tietoa/jarjestohakemisto/2324/kriminaalihuollon_tukisaatio_-_kriti

Socca. 2015. Uutisia vuodelta 2015. Luettu 1.4.2017. http://www.socca.fi/uutiset/uutisarkisto/2015/vii-saat-paat-yhteen-rikostaustaisen-ihmisten_auttamiseksi.6922.news

Socca. 2017. Yhteistyö kuntien, järjestöjen ja rikosseuraamuslaitoksen kanssa. Luettu 1.4.2017. http://www.socca.fi/kehittaminen/aikuissosiaalityo/yhteistyo-rikostaustaisten-ihmisten_auttamiseksi

Sosiaalihuoltolaki 2014/1301. Luettu 31.3.2017. <http://www.finlex.fi>

Tapio, M. 2013. Vahvasti vankilasta vapauteen. Kuntoutussäätiö. Luettu 7.4.2017. https://kuntoutusportti.fi/files/attachments/kuntoutus-lehden_artikkelit/2013/tapio.pdf

Tervo, T. 2007. Kriminaalihuollon kentässä toimivien yhteisöjen viestintä. Kriminaalihuollon tukisäätiö. Monisteita 1/2007.

Vankeuslaki 2005/767. Luettu 7.4.2017. <http://www.finlex.fi>

Vankien omaiset VAO ry. 2014. Päivä kerrallaan. Opas läheiselle ja rangastukseen tuomitulle. Luettu 10.4.2017. http://www.porttivapauteen.fi/filebank/867-Paiva_kerrallaan.pdf

Julkaisemattomat lähteet

Kaurala, M. 2017. Kriminaaliasiamiehen haastattelu. 10.3.2017. Vantaa.

Kaurala, M. & Lapintie, A. 2017. Vankien sosiaaliturva ja toimeentulotuki -diasarja. Kriminaalihuollon tukisäätiö. Helsinki.

Lotta Lehmusvaara

ENEMMÄN JA PAREMPAA PÄIHDEKUNTOUTUSTA VANKILOIHIN DIGITALISAATION AVULLA

Kati muistaa aina, miten isällä oli tapana heittää hänen koulukirjansa ulos ikkunasta. Etenkin jos isällä oli putki päällä. Isä oli menestyvä myyntiedustaja, mutta kulissien takana sairas ihminen, joka purki omaa pahaa oloaan läheisiinsä. ”Huora”, hän saattoi huutaa Katille, jos tämä toi kokeista huonon arvosanan. Niin että koko naapurusto varmasti kuuli.

Kati oli kaunis ja veti miesten huomion puoleensa. Koulun hän lopetti jo aikaisin ja siirtyi toimistotöihin. Ympärillä pyöri toimiston pikkupomoja ja isompiakin. Pikkujouluissa hän kuuli, miten muut toimiston naiset haukkuivat häntä vessassa. Kati muutti pois kotoa vuokra-asuntoon. Parikymppisenä hän tutustui mieheen, joka vei jalat alta. Hän alkoi pyöriä yökerhossa Malmilla. Etenkin viikonloput olivat ihania ja Kati tunsu itsensä baarin kuningattareksi. Amfetamiini tuli kuvioihin nopeasti, sillä se sai krapula-Katin muuttumaan puheliaaksi ja kauniiksi itseksensä. Pian hänen ei enää tarvinnut käydä töissä, sillä mies tienasi hyvin ja pian Kati muutti hänen luokseen asumaan.

Nyt hän istui vankilassa toisten tuhkimoiden kanssa. Peilistä katsoivat samat ruskeat silmät, mutta nyt niitä ympäröi taikinaimainen, juonteinen iho. Hän oli myös laiha – ikään kuin naiseus olisi valunut ulos. Matka juhlitusta kaunottaresta kiven sisään oli ollut pitkä, mutta jyrkkä. Mies oli osoittautunut mustasukkaiseksi hirviöksi, joka sulki Katin päiväkausiksi sisään ja hakkasi häntä pienimmästäkin syystä. Hän oli saanut pienen tyttären, mutta tämä oli otettu huostaan jo pienenä. Hänellä ei ollut vaihtoehtoja, muuta kuin yrittää selvitä päivästä toiseen. Kati tunsu olevansa elossa ainoastaan siksi, että hän vihasi itseään.

Raimo istui vankilassa sakoista. Viimeiset rahansa hän oli antanut sellitoverille. Tällä ei ollut rahaa edes puhelinkorttiin, että olisi voinut soittaa äidilleen. Raimon elämä oli ollut aina tällaista, pieniä kohtaamisia eri ihmisten kanssa, jotka olivat yhtä huonossa jamassa kuin hän itse.

Asuntoa hänellä ei ollut oikeastaan koskaan ollut, eikä työtäkään. Hän halusi mieluummin puuhastella omissa oloissa autojen ja moottoreiden kanssa, mutta joutui ajamaan ilman korttia, koska se oli otettu hyllylle vuosi sitten. Raimo asui huonokuntoisissa omakotitaloissa muiden samanlaisten kanssa. Tasoitti ahdistusta pille-reillä ja viinalla.

Joskus kolmikymppisenä hän oli yrittänyt perustaa perhettä, mutta luovuttanut jo varhain. Hän ei ollut ilkeä tai paha, mutta ei kyennyt huolehtimaan vaimosta ja lapsista. Hän piti kuitenkin yhteyttä heihin. Parikymppisen pojan silmät olivat katsooneet kysyvästi, kun he olivat viimeksi nähneet. Onneksi subun käyttö ei näy.

Nyt viisikymppisenä hän mietti, että äiti ei olisi ansainnut tällaista poikaa. Hän päätti kirjoittaa äidille kortin, jossa jälleen kiitteli huolenpidosta ja pyysi anteeksi huolta, jota oli tuottanut äidille vuosien ajan. Allekirjoitus oli: Rakkain terveisin, Raimo-poikasi.

Nico oli jälleen lusimassa nuorten osastolla, mutta onneksi kakku olisi lyhyt. Ulkona odottaisi uusi tyttökaveri, ja tällä kertaa Nico tunsu, että tästä suhteesta saattaisi tulla jotain. Siksi hän yrittäisi pitää huumeiden käytön hallinnassa, käyttää vain silloin, kun olisi syytä juhlaa. Jos silloinkaan.

Viime vuoden aikana hän oli ajatellut usein lopettaa, mutta asiat olivat aina päätyneet siihen, että hän oli löytänyt itsensä luukusta. Jotain oli kuitenkin muuttunut. Hän alkoi lähennellä kolmeakymmentä ja koki asioita eri tavalla. Hän näki tuttujen kaverien kasvoilla epätoivoa, vaikka nämä yrittivät naamioida sitä. Ihmisillä, jotka hän tunsu. Joni ja hänen isänsä asuivat kadulla ja yrittivät löytää rahaa subuihinsa. Oliko se edes elämää? Hän ei enää halunnut kuulua tähän joukkoon, vaan halusi kodin ja perheen. Se olisi hänen tavoitteensa kun hän pääsisi ulos tästä perslävestä. Onneksi oli Meeri.

Muutos päihdeiden käyttöön etenee vaiheittain

Kun aloin kirjoittaa artikkeleita netin mahdollisuuksista vankiloiden päihdetyössä, mieleeni tuli heti erilaisia tilanteita, joissa ihmiset ovat vankiloissa. Kati, Raimo ja Nico ovat kuvitteellisia henkilöitä, mutta heillä on esikuvansa elävässä elämässä. Heidän kaltaisiaan ihmisiä on vankiloissa olemassa, ihmisiä, jotka ovat erilaisissa vaiheissa ns. muutoksen ympyrässä tai prosessissa.

Päihdetyössä tiedetään, että ihmiselle, joka ei ollenkaan tiedosta ongelmiansa johtuvan päihdeiden käytöstä, on turha tarjota perinteisiä ohjelmia tai kursseja. Paljon

tärkeämpää on herätellä motivaatiota esimerkiksi keskustelulla ja erilaisilla aineistoilla. Ihminen, joka on jo suostuvainen tekemään asialle jotain, tarvitsee tukea tavoitteen asettamiseen ja keinojen löytämiseen sen saavuttamiseksi, sekä tukea työskentelylleen. On myös pohdittava, miten muutosta ylläpidetään, kun tavoitteeseen on päästy.

Siksi tarjolla on oltava monenlaisia ja eriasteisia päihdetyön muotoja. Esimerkiksi huumeiden käyttäjille, joilla ei ole sillä hetkellä kykyä muutokseen, on tarjolla terveysneuvontaa ja matalan kynnyksen palveluja, joissa voi asioida nimettömänä. Vankiloissa on toteutettu Terve-kursseja, jotka on kehitetty ja suunnattu nimenomaan huumeiden käyttäjille. Tällöin puhutaan ns. haittojen vähentämisestä.

Tiedetään, että suurin osa ihmisistä tekee muutoksen omaan päihdeiden käyttöönsä itse, ilman asiantuntijoita. Vangit ovat kuitenkin usein jo niin riippuvaisia päihdeistä, että heidän kohdallaan tuki on välttämätön. Vankiloissa tehtävää päihdetyötä tulisi kehittää niin, että

- se pyrkisi herättelemään motivaatiota niiden parissa, jotka eivät tunnista ongelmiansa johtuvan päihdeiden käytöstä (ja jotka ehkä käyttävät päihdeitä tunne-elämään liittyvien ongelmiansa vuoksi)
- tarjolla olisi monipuolista tukea muutoksen eri vaiheissa oleville vangeille.

Vankeusrangaistus suunnitelmallisena prosessina merkitsee myös päihdetyön suunnitelmallisuuden lisäämistä, varsinkin kun päihdeongelma on mitä suurimmalla todennäköisyydellä vankilaan joutumisen syy.

Jokainen vankilaan tuleva päihdeongelmasta kärsivä vanki tulisi haastatella ja arvioida sitä, onko hän halukas muuttamaan omaa päihdeidenkäyttöään. Parasta olisi, jos haastattelun tekisi koulutettu ammattilainen motivoivan haastattelun tekniikalla. Vankia pitäisi oikeasti kuunnella ja etsiä paikkoja motivaation nostattamiselle. On kuitenkin vankeja, mahdollisesti alentuneesti syyntakeisia, joilla ei ole kykyä tehdä muutosta, vaikka he olisivat siihen halukkaita. Monella vangeista on vaikean päihdeongelman lisäksi tarkkaavaisuuden ja autis-mikirjon häiriöitä ja mielenterveysongelmia. He ovat kuitenkin tavallisilla vankiselliosastoilla, mutta ”alisuoriutuvat”, koska eivät kykene toimimaan siellä. Nämä vangit tulisi saada kuntoutuksen piiriin. Joka vankilassa tulee olla erityinen osasto, jossa on enemmän moniammatillista ja psykiatrista tukea.

VANKIA PITÄISI OIKEASTI KUUNNELLA JA ETSIÄ PAIKKOJA MOTIVAATION NOSTATTAMISELLE.

Jos vanki on halukas muutokseen, hänelle tulisi suunnitella yksilöllinen, tuettu polku muutoksen toteuttamiseksi. Monella vangilla on halua, mutta ei kykyä tehdä muutosta yksin. Asiat muuttuvat ainoastaan vangin päätöksellä, mutta se ei yksin riitä. Päätöksen jälkeen tarvitaan suunnitelma, mitä toimenpiteitä tarvitaan, että päätöksestä tulee totta ja uudenlainen elämä voi alkaa.

Päihdeongelman luonteeseen kuuluvat ajoittainen uskon puute ja retkahdukset, mutta niitä pidetään päihdetyössä oppimiskokemuksina, ei epäonnistumisina. Vangin pitää saada kokea, että hänellä on ammattilaisten pysyvä ja vahva tuki turvanaan koko ajan. Kokemus välittämisestä myös edesauttaa kuntoutumisen etene- mistä. Aina pitää voida yrittää uudestaan, vaikka retkahtaisikin.

Vangit ovat kertoneet, että heidän huumeiden käytöstään on puhuttu vankilassa, jos se on johtanut rikoksiin. Vankilan päihdetyön tulisi kuitenkin pohjautua samoihin arviointimenetelmiin, joita käytetään myös ”siviilin” puolella.

Muutama tapausesimerkki

Mitä osastolla sijaitseva työasema tai sellissä olevan tabletti voisi tarjota Katille? Naisvankien ongelmat ovat erilaisia kuin miesten, sillä niihin liittyy usein seksuaa- lista hyväksikäyttöä ja häpeää esimerkiksi lapsen sijoituksen vuoksi. Häpeä on kes- keinen osa naisvangin käsitystä itsestään, ja siksi naisia tulisi hoitaa ehkä miehiäkin kokonaisvaltaisemmin. Syvät traumat, joita naisilla on, vaativat ehkä vuosiakin pit- kän hoitosuhteen.

Naisten on todettu hyötyvän ryhmämuotoisesta kuntoutuksesta ja vertaistuesta. Näitä voisi vankiloissa järjestää myös etänä niin, että naiset voisivat osallistua ryh- mään myös verkon yli etänä esimerkiksi omassa sellissään - tai ainakin osa istun- noista voitaisiin järjestää tällä tavoin. Osa hyötyisi myös kahdenkeksistä istun- noista terapeutin kanssa. Kokonaisuuteen voisi kuulua myös verkossa täytettäviä tehtäviä, joista voisi saada palautteen, sekä tekstejä tai videoita, jotka saattaisivat edesauttaa voimaantumista.

Kuntoutuksen tukena naisille voisi olla verkossa keskusteluryhmä, johon voisi halu- tessaan osallistua omalla vapaa-ajalla, kun vankila on ns. yöasennossa. Tällainen ryhmä on parhaillaan käynnissä Portti vapautteen -sivuston keskustelupalstalla. Kaksi ohjaajaa ja yksi vertainen pitävät ryhmää vankien puolisoille eri puolilla Suomea. Ryhmään voisi osallistua itselleen sopivana ajankohtana, sillä ryhmä ei ole ”chatti” vaan perinteinen keskustelufoorumi. Puolisoilla on ryhmässä myös oma tila, jossa voi keskustella kahden kesken ohjaajan kanssa.

Olen työssäni nähnyt monia naisia, jotka ovat vankeuden jälkeen puhjenneet uuteen kukoistukseen. He ovat ikään kuin nousseet tuhkasta ja rakentaneet itsensä koko- naan uudelleen. Lähes aina keskeistä on ollut päihtettömyys ja toisten naisten antama tuki.

Raimo puolestaan on havahtunut päihdeongelman olemassaoloon, ja hänelle van- kilajakso tarjoaa mahdollisuuden käytön katkaisuun. Vankilan tulisi huolehtia siitä, että ns. normiosastoillakin oleville vangeille tarjottaisiin mahdollisuutta tavata ammattilaista, jonka kanssa hänellä olisi mahdollisuus testata omaa halukkuuttaan ja valmiuttaan muutokseen.

Tukena päätöksessä voisi olla myös entinen vanki, joka selvinnyt päihde- ja rikos- kierteestä. Voisiko Raimo saada luvan kahdenkeskiseen ”chattiin” jonkin järjestön tarjoaman koulutetun vertaistukihenkilön kanssa pohtiakseen omaa tilannettaan? Yhtenä vaihtoehtona Raimolle voitaisiin tarjota verkkopohjaista hoito-ohjelmaa, jossa Raimo tapaisi omaa päihdeterapeutinsa verkon välityksellä. Istuntojen välissä Raimo voisi tehdä ohjelmaan kuuluvia tehtäviä verkossa.

Nyt kun Suomi siirtyy maakuntamalliin, vankien hoitopolkuja on mahdollista suunnitella nykyistä paremmin. Subutexia ”maltillisesti” käyttävän Raimon hoito- polku voisi alkaa jo ennen hänen menemistään vankilaan esimerkiksi tapaamisella päihdeterapeutin ja päihdelääkärin kanssa. Tällöin nousisi keskusteluun myös tule- vien vieroitusoireiden hoitaminen. Vankeuden aikana hoitopolku toteutuisi etä- kuntoutuksena omassa sellissä jatkuen taas vankeuden jälkeen tapaamisilla saman terapeutin kanssa. Raimo saattaa tarvita myös opioidikorvaushoitoa, jolloin sen ympärille suunnitellaan hoitopolku.

Kuten Katillekin, voisi Raimon etäkuntoutusohjelman ympärille rakentaa oheis- ohjelmaa ja tukitoimintoja. Tässä voisivat esimerkiksi järjestöt auttaa tarjoamalla koulutettujen vertaistukihenkilöiden käyntejä sekä fyysisesti paikan päällä että etänä vaikkapa kahdenkeskisenä ”chattina” sellissä.

Etäkuntoutusohjelmat tulee suunnitella potilaan tarpeen mukaan. Vanki, jolla on enemmän voimavaroja, voi tarvita pienemmän määrän istuntoja kuin vanki, jolla voimavaroja ja raitistumista tukevia suhteita on hyvin vähän. Erilaisia rauhoittavia ja stressiä lievittäviä jooga- ja meditaatioharjoituksia voisi luonnollisesti tarjota kaikille vangeille selleihin verkon yli.

Nicon kohdalla lyhyet vankilajaksot ovat olleet esteenä suunnitelmallisuudelle ja siten myös päihdetyölle. Nuorehkojen ns. pyöröovivankien kohdalla luottamuk- sellisen kontaktin saaminen ja siteen muodostaminen siviilin ja vankilan välille on tärkeää. Jos motivointi ei onnistu, tulisi pyrkiä siihen, että huumeiden käytöstä aiheutuisi mahdollisimman vähän haittoja vangeille, lähipiirille ja yhteiskunnalle.

**NUORILLE TULISI
OLLA TARJOLLA PELEJÄ
JA VIDEOITA, JOSTA
SAISI TIETOA OMAAN
TERVEYTEEN LIITTYVISTÄ
ASIOISTA.**

Vartijat, vaikka kuinka lähityöhön koulute- tut, tuskin ovat kovinkaan innostuneita jaka- maan tietoa esimerkiksi pistämisen vaaroista, mutta samaa tietoa on mahdollista levittää internetin välityksellä. Näin päästään vai- kuttamaan käyttäjien keskuudessa liikkuviin väärin uskomuksiin esimerkiksi hepatiittien tai seksitautien leviämisestä. Tällaista tietoa sisältää esimerkiksi uusittu Vinkki.info -sivusto.

Nuorille tulisi olla tarjolla pelejä ja videoita, josta saisi tietoa omaan terveyteen liit- tyvistä asioista. Tällaista tietoa on jaettu vangeille teksti-tv:n avulla, miksi ei siis tehtäisi samaa netin kautta?

Nico puolestaan on rakastunut, ja halua muutokseen on. Vankilan olisi tärkeää hyödyntää tilanne ja yrittää muuttaa motivaatio teoiksi. Verkon kautta Nicon olisi mahdollista saada yhteys päihdetyöntekijään tai muuhun ammattilaiseen, jonka kanssa hän voisi suunnitella tulevaisuuttaan. Myös järjestöistä löytyy paljon tukea elämänmuutokseen. Vahvan tuen tulee jatkua vapautumisen jälkeen, ja tyttöystävä Meeri olisi hyvä pyytää mukaan keskusteluihin.

Ylilääkäri Kaarlo Simojoki korostaa, että mikä tahansa kontakti parantaa ja sitouttaa päihdeongelmasta kärsivää asiakasta hoitotahoon. Kontaktin merkitys on suurempi kuin esimerkiksi mielenterveysongelmasta kärsivillä.

Verkon itseapu antaa näkymän muutokseen

Vangin tulee saada edetä muutoksessa omaan tahtiin ilman painostusta. Niille, joilla ei ole vielä halua sen enempää vankilan tarjoamaan lähi- kuin etäkuntoutukseenkaan, tulisi olla pääsy omaa terveyttä koskevaan tietoon sekä toivon näkökulmia tarjoavaan nettimateriaaliin. Esimerkiksi entisten vankien selviytymistarinat ovat vankeja kiinnostavaa ns. itseavun materiaalia. Jos kerran tuokin, niin miksen minäkin voisi selviytyä?

Portti vapauteen -sivustolla on julkaistu paljon vankien kirjoittamia runoja, jotka Irmeli Malka-Kannisto on kerännyt Kirjastosta juuret elämään -hankkeessa. Pääsy tällaisiin kokonaisuuksiin voisi hyödyttää vankeja monella tavalla.

Erilaiset itsearviointitestit, joita esimerkiksi Päihdelinkistä löytyy, voivat olla hyödyllisiä antamaan tilannekuvaa omasta päihteidenkäytöstä. Myös voimailussa käytettävistä aineista löytyy paljon luotettavaa tietoa, johon vanki voi tutustua vapaa-ajallaan netissä (dopinglinkki.fi).

Luonnollisesti kaikkien vankien tulisi saada tietoa, mistä on mahdollista saada vertaistukea, kun vapaus koittaa. Suurin osa rikosten uusimisesta tapahtuu ensimmäisenä vuotena vapautumisen jälkeen, joten vahva tuki on tarpeen.

Digitalisaatio ei voi edetä niin, että suurelta osalta vankeja kielletään pääsy heitä hyödyttäviin ja kiinnostaviin itseapumateriaaleihin. Se olisi mahdollisuuksien epäämistä niiltä, jotka hyötyisivät siitä. Näemme päivittäin vankilasta vapautuneita, jotka ovat päässeet irti syvästä vankilakierteestä. Muutos on aina mahdollista.

Vangit kertovat usein, että he haluavat nähdä asioita, eivät lukea. Videosarja, jossa entiset vangit kertoisivat omista selviämiskeinoistaan, olisi helppo toteuttaa ja julkaista nettisivustolla.

Sivustojen käytössä on tärkeää huomioida mahdollisuuksien tasa-arvo. Kuva: Jonna Vähäkuopus.

Lisää laadukasta päihdetyötä

Olen yrittänyt pohtia, miten verkkoa voitaisiin käyttää vankiloiden päihdetyössä. Yhtä tärkeää on kysyä, miksi sitä olisi hyvä käyttää.

Viimeisen vuoden aikana on selvinnyt, ettei vankila kuntouta toivotulla tavalla. Vain pieni osa päihdeongelmallisista vangeista osallistuu päihdeohjelmiin. ”Ei motivaatiota” jää lopulliseksi merkinnäksi usean vangin kohdalla. Vanki vapautuu joutuakseen taas pian takaisin vankilaan.

Tietoperusta, johon rangaistusajan suunnitelmien tekeminen perustuu, on sekin osoittautunut ongelmalliseksi. Vankia ei välttämättä kuulla suunnitelmia laadittaessa. On aiheellista kysyä, miten vanki voisi sitoutua muutostyöskentelyyn, jonka suunnitteluun hän ei ole osallistunut? Rikoskeskeisen ajattelun tulisi korvautua myönteisemmällä, vangin tarpeista ja voimavaroista lähtevällä ajattelulla.

Vankiloiden päihdetyössä digitalisaatiosta on ideoitavissa ja puristettavissa suurimmat hyödyt, kun ymmärretään vankien erilaiset tarpeet ja vangin tekemä muutostyö prosessina.

Digitalisaatio mahdollistaa ajasta ja paikasta riippumattoman päihdetyön. Päihdetyötä on siis mahdollista lisätä huomattavasti vankiloissa, ja sitä voidaan integroida rangaistukseen monipuolisesti teknologian avulla, kuten olen yrittänyt osoittaa. Koko päihdetyön kirjo haittoja vähentävästä terveysneuvonnasta terapia-

PÄIHDETYÖTÄ ON MAHDOLLISTA LISÄTÄ HUOMATTAVASTI VANKILOISSA, JA SITÄ VOIDAAN INTEGROIDA RANGAISTUKSEEN MONIPUOLISESTI TEKNOLOGIAN AVULLA.

istuntoihin ja vertaistukeen on mahdollista toteuttaa vankiloissa vankien yksilöllisten aikataulujen mukaisesti. Avovankiloissa kokeillaan jo tänä vuonna päihdekuntoutusjaksoja, joissa vanki saa tabletin selliin. Tällaisten pilottien avulla kerätään arvokkaita kokemuksia.

Nykytilannetta, jossa rangaistusajan suunnitelmia ei voida toteuttaa suljetuissa vankiloissa henkilöstöresurssien ja toimintatarjonnan puutteiden takia, voidaan merkittävästi lievittää digitalisaation avulla. Osallistujat on esimerkiksi

mahdollista kerätä ryhmiin eri laitoksista ilman kuljetuksia, kun ryhmä kokoontuu verkossa. Etäkuntoutusta voidaan ostaa ulkopuolisilta palveluntuottajilta. Vertaistukea voidaan tarjota verkon yli. Olemassa olevia netin palveluita ja tietosäilytöjä voidaan hyödyntää osastoilla ja selleissä.

Digitalisaatio mahdollistaa entistä eheämpien päihdekuntoutusketjujen muodostumisen, kun vangin kuntoutuspolku voidaan toteuttaa verkossa ilman katkoja siirtymisten välillä. Laitoksen vaihtumisen, koevapauden tai vapautumisen ei tarvitse merkitä hoitosuhteen katkeamista.

Työntekijöiden yhteistyön kangertelu on ollut ikuisuusaihe vankien kohdalla. Hoitoketjun tallentuessa verkkoon asiakkaan tiedot säilyvät sekä hänelle itselleen että hoitaville tahoille. Kertynyttä tietoa voidaan vangin luvalla hyödyntää tutkimustarkoituksiin. Rikosseuraamuslaitoksen kehittämispäällikön Riku Pammon mukaan vangeille on tarkoitus luoda myös digitaalinen rajapinta omaan rangaistusajan suunnitelmaan. Tämä parantaa tiedonkulkua ja suunnitelmien toteutumisen seurantaa.

Vankilahenkilöstön näkökulmasta digitalisaatio toisi mahdollisuuden kehittää kuntoutusmuotoja, joissa yhden työntekijän erityisosaamista tai kielitaitoa voitaisiin hyödyntää verkon yli lukuisissa muissakin laitoksissa. Työntekijöillä olisi myös mahdollisuus keskittyä entistä enemmän vankien tarpeiden selvittämiseen, motiivointiin, yksilöllisten päihdekuntoutusmuotojen suunnitteluun ja arviointiin sekä päihdepalvelujen ostamisen osaamiseen.

Tavoitteena laajat netinkäyttöoikeudet

Digitalisaatio on vastaus moneen ongelmaan, jotka tulivat ilmi vankeuslain toteutumista arvioivassa tutkimuksessa. Tutkimuksessa havaittiin selkeitä eroja vankilakäytäntöjen yhtenäisyydessä. Tutkimuksen mukaan käytäntöjen vaihtelevuus

selittyy myös toisistaan poikkeavilla laintulkinnoin. Selkeiden linjausten puute saattaa osaltaan tuottaa lain tavoitteiden vastaisia toimintakulttuureja tai käytäntöjä. Tutkimuksen perusteella kehittämistarpeet kohdistuvatkin ennen kaikkea lain tavoitteita tukevien yhtenäisten menettelytapojen kehittämiseen ja riittävien resurssien turvaamiseen.

Digitalisaation avulla vankiloiden päihdetyötä on mahdollista virtaviivaistaa jatkossa niin, että riittäviä samantasoisia palveluja saadaan eri laitoksissa oleville vangeille. Mutta pääsevätkö vangit nettiin?

Jotta vankiloiden digitalisaatiosta saataisiin maksimaalinen hyöty irti, se vaatii rinnalleen johdon selkeitä linjauksia käyttöoikeuksista. Kaikille vangeille, joilla on päihdeiden väärinkäyttöä, tulisi antaa oikeus tutustua verkossa oleviin itseavun sivustoihin (paihdelinkki.fi, mielen-terveystalo.fi), mukaan lukien testit ja selviytymistarinat, sekä haittoja vähentäviin sivustoihin (vinkki.info).

Kenelle annetaan oikeus käyttää sallittuja sivustoja? Pikemminkin olisi mietittävä, kenelle ei anneta, ja rajauksiin pitäisi määritellä kriteerit. Tällöin myös mahdollisuuksien tasa-arvo toteutuisi vankiloissa paremmin.

Rikosseuraamuslaitoksen digitalisaatiohanke etenee niin, että tämän vuoden aikana jokaisessa vankilassa on vankien käyttöön tarkoitettu työasema. Niistä avataan pääsy myös internetiin. Esimerkiksi Tanskassa vangeille sallittuja sivuja on Riku Pammon mukaan 400. Yhteensä työasemia tulee vankiloihin 100 - 200 vuoden loppuun mennessä. Perusta on silloin valettu ja siitä on hyvä jatkaa.

Kirjoittaja työskentelee Kriminaalihuollon tukisäätiossä viestintäkoordinaattorina ja suunnittelee auttavaa Portti vapautteen -verkkopalvelua vangeille, heidän läheisilleen ja heidän kanssaan työskenteleville ammattilaisille. Sitä ennen hän toimi A-klinikkasäätiossä kehittäjänä Päihdelinkki-verkkopalvelua.

Lähteenä on käytetty A-klinikka Oy:n johtavan ylilääkärin Kaarlo Simojoen esitystä Päihdetiedotuspäivillä 2016 ja haastattelua. Arvokkaita lisätietoja ja kommentteja on saatu Rikosseuraamuslaitoksen kehittämispäällikö Riku Pammolta sekä psykiatrisen vankisairaalan Vantaan yksikön sairaanhoitajalta Eeva Tammiselta. Lähteenä on ollut myös Helsingin yliopiston Kriminologian ja oikeuspolitiikan instituutin Vankeuslakiuudistuksen arviointitutkimus, esim. https://helda.helsinki.fi/handle/10138/182418?_ga=2.127498381.1817686159.1494503717-2118091753.1466496452

Teemu Rantanen

RIKOSSEURAAMUSALAN KUNTOUTUSPARADIGMAN MUUTOS JA MUUTTUVAT OSAAMISVAATIMUKSET

Uusintarikollisuuden ehkäisy ja sitä tukeva kuntouttava toiminta ovat 2000-luvulla nousseet keskeiseksi osaksi rikosseuraamuslaitoksen toimintaa. Viimeisten vuosien aikana rikosentekijöiden kuntoutusta on kuitenkin alettu lähestyä myös uusista näkökulmista. Tässä artikkelissa tarkastellaan rikosseuraamusalan kuntoutusparadigman muutosta sekä sen merkitystä alan henkilöstön osaamisvaatimusten näkökulmista. Osaaminen on monitasoinen ja vaikeasti hahmotettava käsite, ja usein ammatillista osaamista ja erilaisia persoonallisia valmiuksia on vaikea erottaa toistaan. Osaamisesta voidaan puhua käytännön taitojen näkökulmasta, mutta siihen sisältyvät myös työssä tarvittavat tiedot, sosiaaliset taidot ja erilaiset metataidot, kuten kyky toimia uusissa tilanteissa ja oppia niistä (Delamare – Le Deist & Winterton 2005). Rikosentekijöiden kuntouttavaa toimintaa koskevat muutokset merkitsevät rikosseuraamusalan henkilöstön osaamisvaatimusten laajentumista alaa koskevista tiedoista ja taidoista myös persoonalliseen osaamiseen.

What works ja kuntouttavan ohjelmatoiminnan nousu

Vuosituhanen alussa suomalaiselle rikosseuraamusalalle rantautui ns. *what works* –ajattelu. Suuntauksen taustalla oli kansainvälisiin kokemuksiin ja tutkimuksiin perustuva uudenlainen optimismi, usko siihen, että oikein valitun, rangaistuksen aikaisen kuntouttavan toiminnan avulla on mahdollista vähentää olennaisesti uusintarikollisuutta. *What works* edusti kriittistä kantaa aikaisemmalle *nothing works* -teesille, jonka mukaan rangaistuksen aikaisen toiminnan avulla ei voida

vaikuttaa uusintarikollisuuden riskiin. *What works* –ajattelun teoreettisena ytimenä on RNR-malli (*Risk – Need – Responsivity*), joka korostaa ensinnäkin sitä, että kuntouttavan toiminnan intensiteetin tulisi vastata uusintarikoksen riskitasoa (riskin periaate). Malliin sisältyvä tarveperiaate puolestaan korostaa huomion kiinnittämistä niihin yksilöllisiin tekijöihin, jotka ovat yhteydessä rikokseen syyllistymisen riskiin. Tällöin kiinnostuksen kohteena on erityisesti ns. dynaamiset kriminogeeniset tekijät eli ne uusintarikollisuutta ennustavat yksilölliset tekijät, joita on mahdollista muuttaa. Vastaavuusperiaatteen mukaan interventiot toimivat parhaiten, kun työntekijöiden työskentelymenetelmät sopeutetaan vastaamaan rikoksen tekijän tilannetta ja edellytyksiä. (Esim. Andrews ym. 2006; Andrews & Bonta 2007.)

Vaikuttavuustutkimusten avulla on pyritty selvittämään, onko erilaisiin kuntouttaviin toimintoihin osallistuneiden rikosentekijöiden uusintarikollisuus vähäisempää kuin muiden taustaltaan samankaltaisten rikosentekijöiden esimerkiksi 24 tai 36 kuukauden seurantajakson aikana. Kansainväliset tutkimukset ovat osoittaneet, että erityisesti monet kognitiivis-behavioraaliseen lähtökohtaan perustuvat kuntouttavat ohjelmat vähentävät olennaisesti rikosentekijöiden riskiä syyllistyä uusintarikoksiin, mikä puolestaan johti 2000-luvun alussa kognitiivis-behavioraalisten ryhmämuotoisten ohjelmien nopeaan yleistymiseen myös suomalaisella rikosseuraamusalalla. Kognitiivis-behavioraalinen lähtökohta pohjautuu ajatukseen, jonka mukaan ihmisen käyttäytymistä voidaan muuttaa vaikuttamalla hänen ajatteluunsa esimerkiksi opettelemalla ongelmanratkaisutaitoja, impulssien hallintaa, uusia reagoitintapoja, uusia toimintamalleja sekä sosiaalisia taitoja.

Käytännössä *what works* –malli on tarkoittanut työskentelyprosessia, jossa lähtökohtana toimii riski- ja tarvearviointiin perustuva rangaistusajan suunnittelu sekä tähän perustuva kuntouttava toiminta. Vankeuslakiuudistuksen (L767/2005) myötä kuntoutus organisoitiin prosessiksi, jossa arviointi ja suunnittelu sekä varsinainen kuntouttava toiminta erotettiin toisistaan selkeästi rajatuiksi erillisiksi toimintoiksi. Kriminaalihuoltolaitoksen ja vankeinhoitolaitoksen yhdistämisen yhteydessä (2010) työn organisointia muutettiin, mutta *what works* –mallin mukainen ajattelu ja siihen perustuva kuntouttava toiminta säilyi.

Kuntouttavien toimintaohjelmien käyttöönotto edellyttää niiden akkreditointia. Tämän hyväksymismenettelyn tarkoituksena on varmistaa, että ohjelmien vaikuttavuudesta uusintarikollisuuteen on tieteelliseen tutkimukseen perustuvaa näyttöä (Rikosseuraamuslaitos a). Valtaosa ohjelmista on joko kansainvälisiä tai suomalaisia rekisteröityjä ohjelmia, jotka perustuvat ohjekirjaan ja joiden toteuttaminen edellyttää ohjelman ohjaajille tarkoitettua koulutuksen käymistä. Siten myös ohjaajilta vaadittava osaaminen on selkeästi rajattu ja keskittyy tietyn ohjelman ohjaamiseen määritellyllä tavalla. Käytännössä tämä tarkoittaa sitä, että kuntouttavan ohjelman ohjaajalta edellytetään nimenomaan tätä ohjelmaa koskevan koulutuksen käymistä. Toisaalta strukturoitu lähtökohta mahdollistaa sen, että erilaisen pohjakoulutuksen ja ammatillisen historian omaavia rikosseuraamusalan ammattilaisia voidaan kouluttaa ohjaamaan kuntouttavaa toimintaa. Kuntoutus näyttöäytyy tällöin erityisosaamisena, joka voidaan yhdistää erilaisiin pohjakoulutuksiin ja työorientaatioihin.

On selvää, että kuntouttavan ohjelmatoiminnan rinnalla on ollut koko 2000-luvun ajan myös muun muassa erilaista yksilöllistä päihdekuntoutusta ja muuta sosiaalista kuntoutusta. Näiden kohdalla ammatillisen osaamisen vaatimukset eivät luonnollisestikaan ole samalla tavoin strukturoituja kuin ohjelmatoiminnan kohdalla. Tästä kuntouttavan toiminnan moninaisuudesta huolimatta what works –tyyppinen kuntoutusajattelu ja ohjelmatoiminta edustivat rikosseuraamusalan kuntoutusajattelun kehityksen suurta linjaa koko 2000-luvun ensimmäisen vuosikymmenen ajan.

Vapautumisvaihe keskiössä

Uusintarikollisuuden ehkäisy on 2010-luvulla säilynyt Rikosseuraamusalan keskeisenä tavoitteena, mutta kuntouttavassa toiminnassa ja sen taustalla olevassa periaatteellisessa ajattelussa on tapahtunut selkeitä muutoksia. Samansuuntaista kehitystä on nähtävissä sekä uusintarikollisuuden ehkäisyä koskevassa tutkimuskeskustelussa ja paradigmoissa että myös käytännön kehittämistoiminnassa. Muutokset vaikuttavat olennaisesti myös työntekijöiden osaamisvaatimuksiin.

Uutta suuntaa on perusteltu myös ns. desistanssiteoriasta käsin. Vankeusaikaisen toiminnan vaikuttavuutta koskevat tutkimukset eivät ole antaneet yksiselitteistä tukea ohjelmatoiminnan vaikuttavuudelle (vrt. esim. Tyni 2015), ja rikollisuudesta irrottautumista onkin alettu tarkastella prosessina. Desistanssiteorian mukaan uusintarikollisuuden ehkäisyssä yksi keskeinen tekijä on huomion kiinnittäminen rangaistustaan suorittavan sosiaaliseen tilanteeseen ja sen kohentumiseen (esim. McCulloch 2005, McNeill 2004). McNeillin ym. (2012) mukaan yksilötason ongelmanratkaisuun ja yksilön valmentamiseen keskittyvä työ jää helposti tehottomaksi, ellei ympäröivä yhteisö tue muutokseen. Yksilön kognitiivisten taitojen kehittäminen on usein turhaa, mikäli vanki vapautuu ilman konkreettista suunnitelmaa ja tukea.

Rikosseuraamuslaitoksen strategisena linjana on ollut siirtyminen asteittaiseen vapautumiseen (Rikosseuraamuslaitos b). Käytännössä tämä on tarkoittanut huomion kiinnittämistä vapautumisvaiheeseen ja sen suunnitteluun sekä erityisesti valvotun koevapauden nopeaa lisääntymistä 2010-luvulla. Valvottu koevapaus on ehdottoman rangaistuksen loppuvaiheeseen liittyvä rangaistusmuoto, jossa vanki on siviilissä sähköisen ja muun valvonnan alaisena. Valvotun koevapauden rangaistusajan suunnitelmassa on määriteltävä muun muassa vangin asuinpaikka, liikkuminen, viikkoaikataulu sekä erilaiset tukitoimet. Valvottu koevapaus toimii siirtymävaiheena, jossa vanki opettelee tuetusti siviilissä tarvittavia taitoja.

Sekä kansainväliset kokemukset sähköisestä valvonnasta (Vanhaelemeech 2015) että suomalaiset kokemukset valvotusta koevapaudesta (Mäkipää 2010, Rantanen ym. 2016) ovat olleet varsin myönteisiä. Valvotun koevapauden ja siihen yhdistyvien tukitoimien on todettu tukevan paitsi vangin rikoksettomaan ja päihteettömään elämään siirtymistä niin myös työllistymistä, ihmissuhteiden ja mahdollisen perhe-elämän uudelleen rakentumista sekä kokonaisvaltaista kuntoutumista. Valvottu koevapaus tarjoaa myös muun muassa päihdekuntoutukselle hyvän lähtötilanteen, jossa vanki voi päihteettömänä ja valvotusti keskittyä omaan kuntoutumiseensa (Rantanen ym. 2016).

**VALVOTUN KOEVAPAUDEN
JA SIIHEN YHDISTYVIEN
TUKITOIMIEN ON
TODETTU TUKEVAN
VANGIN RIKOKSETTOMAAN
JA PÄIHTEETTÖMÄÄN
ELÄMÄÄN SIIRTYMISTÄ
SEKÄ KOKONAISSVALTAISTA
KUNTOUTUMISTA.**

Valvottu koevapaus ja desistanssiteorian korostus liittyvät kuntoutuksellisen ajattelutavan muutokseen, jossa huomio on siirtynyt rangaistuksenaikaisesta toiminnasta lisääntyneessä määrin vapautumisvaiheeseen ja kognitioihin vaikuttamisesta myös sosiaalisen tilanteen huomioimiseen. Tämä merkitsee myös huomattavaa muutosta kuntouttavaa toimintaa toteuttavan henkilöstön osaamisvaatimuksissa. Kun tavoitteena on kokonaisvaltainen muutos, ei riitä, että työntekijä hallitsee tietyn toimintaohjelman mukaiset työskentelytavat.

Tuloksellinen siviiliin suuntaava kuntouttava toiminta vaatii vangin/asiakkaan elämäntilanteen kokonaisvaltaista kartoittamista, yhteistyötä asiakkaan omaisten, monien viranomaistoimijoiden ja palvelutuottajien kanssa sekä ennen kaikkea paneutuvaa ja palveluohjauksellisesti suuntautuvaa työtettä. Vapautuvan vangin yhteiskuntaan integroitumisen näkökulmasta asuminen, työtilanne ja taloudellinen tilanne, ihmissuhteet ja tukipalvelut ovat tekijöitä, joita kuntouttava toiminta ei voi unohtaa. Rikosseuraamusalan ammattilaiselta edellytetäänkin erityisosaamisen ohella sosiaalisia taitoja, työn eettisten lähtökohtien sisäistämistä, jatkuvaa oppimista sekä rikollisuudesta irrottautumisen prosessia koskevaa ymmärrystä.

Muutos merkitsee huomattavaa vaatimusten kasvua rikosseuraamusalan kuntouttavassa toiminnassa. Vapautuvan vangin kokonaisvaltaisessa tukemisessa tarvittavaa osaamista ei ole mahdollista saavuttaa yksittäisten täydennyskoulutusten kautta, vaan kyseessä on koko työn ammatillista pohjaa koskeva periaatteellinen muutos.

Tuen ja kontrollin jännitteen ylittäminen avainasemassa

Rikosseuraamusalan työhön on perinteisesti liittynyt jännite turvallisuusorientoituneen valvontatyön sekä toisaalta vankia tukevan kuntoutus- ja sosiaalityön välillä. Jännite on liittynyt osin rikosseuraamusalan tehtäviin, joissa on korostunut rangaistusten lainmukaisen täytäntöönpanon ja turvallisuuden ohella myös uusintarikollisuuden ja sitä edistävän syrjäytymisen ehkäisy. Toisaalta taustalla on ollut myös erilaisten koulutus- ja ammattiryhmien erilaiset työorientaatiot. Koko

**KAIKKI SE TYÖ, JOTA
VANKILOISSA TEHDÄÄN
VANGIN KANSSA, VOI OLLA
TULEVAN YHTEISKUNTAAN
INTEGROITUMISEN
NÄKÖKULMASTA
MERKITYKSELLISTÄ.**

2000-luvun ajan valvonta- ja kuntoutustyön vastakkaisuutta on pyritty määrätietoisesti vähentämään muun muassa koulutuksen keinoin. Kuitenkin kognitiivis-behavioraalista ohjelmatoimintaa painottava kuntouttava ajattelu on mahdollistanut kuntoutuksen ymmärtämisen muusta toiminnasta irrallisena osana.

Jos rikollisuudesta irrottautuminen nähdään pitkäkestoisena ja kokonaisvaltaisena sosiaalisena prosessina, jossa arkielämään psykososiaalinen valmistautuminen on keskeisessä osassa, tällainen irrallisuus ei enää ole mahdollinen eikä tarkoituksenmukainen. Kaikki se työ, jota vankiloissa tehdään vangin kanssa, voi olla tulevan yhteiskuntaan integroitumisen näkökulmasta merkityksellistä, mikä korostaa paneutuvan ja välittävän työotteen merkitystä myös valvontatyössä. Rikosseuraamuslaitoksen laatuselvityksen mukaan tällaisen työotteen yhdistämisessä muodollisen ja rangaistuksellisen täytäntöönpanon vaatimukseen koetaan kuitenkin edelleen haasteelliseksi (Linderborg ym. 2015, 143).

Lopuksi

Kokonaisvaltainen ajattelu, jossa uusintarikollisuuden ehkäisy ja sosiaalinen tuki yhdistyy turvallisuutta ja lainmukaisuutta korostavaan ajatteluun, merkitsee rikosseuraamusalan osaamisvaatimusten huomattavaa kasvua. Tämä asettaa haasteita sekä rikosseuraamusalan ammattikorkeakoulutukselle, perustutkintoon johtavalle koulutukselle että ammatilliselle täydennyskoulutukselle. Myös valvonta- ja ohjaushenkilöstön tekemän aktivoivan lähityön merkitys tulee korostumaan. Lähityön kehittämiseen liittyy monia haasteita, eikä vangin kanssa tehtävä lähityö ole automaattisesti kuntouttavaa. Ylisassin ym. (2016, 3) mukaan hyvässä lähityössä yhdistyy kuitenkin ongelmia ennaltaehkäisevä valvonta sekä kuntouttava ja aktivoiva vuorovaikutus.

Osaamisvaatimuksen laajeneminen merkitsee myös ammatillisen osaamisen ja oman henkilökohtaisen persoonan välisen rajan liudentumista. Vangin kokonaisvaltainen tukeminen on mahdollista vain, mikäli rikosseuraamusalan työntekijä on valmis siihen, että pyrkii ymmärtämään rikoksenteelijän elämää ja sen haasteita sekä tukemaan niissä. Tämä puolestaan edellyttää vangin tasavertaista kohtaamista ammatillisuuden määrittämässä rajoissa. Tällaisessa työssä alan tiedot ja taidot eivät enää riitä, vaan työtä tehdään koko persoonalla.

Edellä esitetty kuva rikosseuraamusalan kuntouttavan toiminnan ja siihen liittyvien osaamisvaatimusten muutoksista on tietysti varsin yleisluontoinen. Huomion siirtyminen vapautumisvaiheeseen ei tietenkään merkitse ohjelmatoiminnan ja kognitiivis-behavioraalisen lähestymistavan häviämistä, vaan kyse on lähinnä kuntoutukseen liittyvän ajattelutavan laajenemisesta.

LÄHTEET

Andrews, D. A., Bonta, J. & Wormith J. S. 2006. The Recent Past and Near Future of Risk and/or Need Assessment. *Crime & Delinquency* 52 (1), 7 - 27.

Andrews, D. A. & Bonta, J. 2007. Risk-Need-Responsivity Model for Offender Assessment and Rehabilitation 2007-06. https://cpoc.memberclicks.net/assets/Realignment/risk_need_2007-06_e.pdf. Viitattu 29.3.2017.

Delamare – Le Deist, F. & Winterton, J. 2005. What is competence? *Human resource Developmental International*, 8 (1): 27 - 46.

Linderborg, H., Blomster, P., Muiluvuori, M.-L., Tyni, S. & Laurila, T. 2015. Yhtenäinen organisaatio – yhtenäinen laatu? Tutkimus vankeuden ja yhdyskuntaseuraamusten laatutekijöistä Rikosseuraamuslaitoksessa. Rikosseuraamuslaitoksen julkaisuja 2/2015. Helsinki: Rikosseuraamuslaitos.

L767/2005. Vankeuslaki.

McCulloch, T. 2005. Probation, social context and desistance: Retracing the relationship. *Probation Journal. The Journal of Community and Criminal Justice*. 52(1): 8 – 22.

McNeill, F. 2004. Supporting desistance in probation practice: A response to Maruna, Porter and Carvalho. *Probation Journal. The Journal of Community and Criminal Justice*. 51 (3): 241 – 247.

McNeill, F. & Farral, S., Lightowler, C. & Maruna, S. 2012. How and why people stop offending: Discovering desistance. *IRISS Insights*, no.15. Published April 2012 on IRISS - The Institute for Research and Innovation in Social Services (<http://www.iriss.org.uk>).

Mäkipää, L. 2010. Valvotun koevapauden toimeenpano ja sovellettavuus. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimuksia 249. Helsinki

Rantanen, T., Lindqvist, M., Lindström, J., Vuorinen, P. & Weckroth, A. 2016. Yhteistyötä, valvontaa ja kokonaisvaltaista kuntoutusta – Tutkimus valvotun koevapauden ja päihdekuntoutuksen yhdistämisestä. Rikosseuraamuslaitoksen julkaisuja 3/2016. Helsinki: Rikosseuraamuslaitos.

Rikosseuraamuslaitos a. Kuntouttava toiminta – Ohjelmatyö. Viitattu 26.4.2017. <http://www.rikosseuraamus.fi/fi/index/taytantonpano/toiminnot/kuntouttavatoiminta-ohjelmatyo.html>.

Rikosseuraamuslaitos b. Rikosseuraamuslaitoksen strategia 2011-2020. Viitattu 29.3.2017. http://www.rikosseuraamus.fi/material/attachments/rise/risenasiakirjoja/6A3hg-lF5q/Risen_strategia_2011-2020.pdf.

Tyni, S. 2015. Vankeinhoidon vaikuttavuus. Onko kuntoutukselle tilastollisia perusteita? Rikosseuraamuslaitoksen julkaisuja 1/2015.

Vanhaelemeesch, D., Beken, T. V. & Vandeveld, S. 2014. Punishment at home: Offenders' experiences with electronic monitoring. *European Journal of Criminology* 11(3), 273 – 287.

Ylisassi, H., Seppänen, L., Uusitalo, H., Kalavainen, S. & Piispanen, P. 2016. Aktivoiva lähityö: Vankiloiden valvonta- ja ohjaushenkilöstö vuorovaikutuksellista lähityötä kehittämässä. Rikosseuraamuslaitoksen julkaisuja 2/2016.

LAUREA
AMMATTIKORKEAKOULU
Yhdessä enemmän

Janika Lindström & Kristiina Kuparinen (toim.)

SOSIAALITYÖTÄ MUURIEN SISÄ- JA ULKOPUOLELLA -

AMMATTILAISTEN NÄKEMYKSIÄ VANKIEN PARISSA TEHTÄVÄSTÄ SOSIAALITYÖSTÄ

Sosiaalityötä muurien sisä- ja ulkopuolella - Ammattilaisten näkemyksiä vankien parissa tehtävästä sosiaalityöstä kuvaa vankien parissa tehtävää sosiaalityötä vankeusprosessien eri vaiheissa. Teoksessa äänen saavat vankien parissa toimivat sosiaalialan ammattilaiset, opiskelijat sekä eri asiantuntijat.

Artikkelikokoelma valottaa ammattilaisten näkökulmia sosiaalityöstä, vangeille tarkoitetun tukiverkoston silmuikoista ja aukkokohtista sekä erilaisten hyvinvointipalveluiden saatavuudesta ja riittävydestä.

Teoksessa tehdään näkyväksi sosiaalityötä toimintana, joka edistää vankien hyvinvointia. Työssään sosiaalityöntekijät luovat siltoja vankeudesta vapauteen, mikä edistää merkittävästi vankien palaamista yhteiskuntaan.